

1844
PRIZONIER LA RUȘI
ROB LA UNGURI

DE
NEMOIANU

S.I.

133

KRASNOJARSK (Vojenni Gorodok).

BUCUREȘTI. LIBRARIA PAVEL SURU

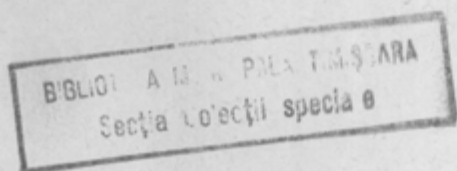
1844

D. 51.808

Sp

PRIZONIER LA RUȘI
ROB LA UNGURI

DE
P. NEMOIANU

364.384 ✓
X

1844

BUCUREȘTI. LIBRĂRIA PAVEL SURU

ST 133

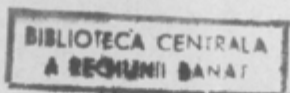
Biblioteca publică a municipiului Timișoara

Nr. corent 228/1934 Valoarea Lei 45.

Pr. —

PRIZONIER LA RUȘI
ROB LA UNGURI

— PARTEA I-A —

I. VITAM ET SANGUINEM...

În vara anului 1914, jale fără seamăn se abătuse asupra ținuturilor bănățene de sub stăpânirea paju-
rei cu două capete. Aspră poruncă împărătească
chema sub drapel pe urmașii vitejilor grăniceri de
totdeauna ai imperiului austro-ungar, să apere și a-
cum temelia unei împărății susținută prin vicleșug,
multe amar de veacuri. La porunca cezaro-crăiască,
răsar cătanele românești de pretutindeni, mândre ca
bradul și fără număr. Comandanții constată cu o
bucurie greu de ascuns și ușor de înțeles, că poporul
românesc tot brav a rămas. Mobilizarea generală
vine să facă ultima dovadă, că între sentimentul na-
țional și iubirea față de înaltul tron, Româniile au a-
les-o pe cea din urmă. Ca și în tot trecutul lor, de-
altfel, lozinca este: „vitam et sanguinem pro rege
nostro“... Vestea patriotismului emoționant al Româ-
nilor, exprimat deocamdată prin numărul în care au
răspuns la apel, a fost adusă în mod special la cu-
noștința contelui Ștefan Tisza, regisorul politic al
epocii, căci ea însemna o mare victorie repurtată pe

frontul intern al monarhiei dualiste. De acum războiul poate să înceapă, căci victoria augurală s'a obținut..

Dar cine poate bănuși și spune ce se petrece în adâncul sufletelor, acolo unde nu pătrunde scrutarea augurilor politici! Fața învăluită de tristețe a flăcăilor înghesuiți claie peste grămadă în vagonul de marfă, nu trădează interiorul. De frică, — zice istoricul acestor zile, — vorba e rară și scumpă la cei năcăjiți. Ei tac, căci „durerea e tăcere“... Cu ultima îmbrățișare primită dela cei dragi și cu cea dintâi urnire din loc a trenului ei au și ajuns printre străini. Ei nu au țară, ca alte neamuri, înlăuntrul căreia oriunde să se simtă acasă. Ei nu au decât sat, singurul loc unde se simt acasă; iar de undeva, de departe îi stăpânește un împărat, pentru care sunt acum rânduși să se bată și... să moară. La acest singur „acasă“ se gândesc cu mintea și inima lor întreagă și acum în tăcănitul necurmat al trenului, care îi duce spre un scop și un ideal pe care ei nu-l pot pricepe și pentru care nu era destul un singur jurământ creștinesc, ci mai multe.

Dar cum spuneam, îngândurarea dintre scândurile vagonului nu avea semnificație pentru toată lumea, ci numai pentru cei dotați cu acelaș suflet. Puținii străini de neamul nostru, ofițeri și tineri cu termen redus, amestecați printre ciobanii cari alcătuiau regimentul de infanterie Nr. 43, — zis „papă lapte“, — din Caransebeș și Biserica-Albă, se simțeau în această atmosferă greoaie mai bine decât se cuvenea în asemenea împrejurări căci, în definitiv, mergeam la războiu, iar nu în convoi de nuntă. Nici acești

străini nu se purtau toți la fel. Nemții, cu temperamentul lor domol nu depășeau limitele entuziasmului reglementar, menit să ție moralul ridicat al trupei, pe câtă vreme cei câțiva unguri rătăciți, sau a-nume trimiși printre noi, se comportau ca în zile de mare sărbătoare și aleasă bucurie. Poate că acel ideal neînțeles, sau neîmpărtășit de noi le-a inspirat această voioșie discordantă, sau poate fiindcă toate florile, toate sărutările patriotice și toate darurile de pe Pusta Ungariei lor li se ofereau, căci numai ei se simțeau „acasă” și numai ei înțelegeau limba statului unitar-național-maghiar, actual, dar mai ales viitor. Pe flăcăii dela poalele Semenicului nu i-a mișcat câtuși de puțin zarea fără sfârșit a Bărăganului unguresc și nici Hortobágy-ul nu a tresărit la vederea noastră.

Trenul alerga de mânca pământul, cum spuneau cătanele, zburând cu iuțeala cerută de nevoile frontului muscălesc și lăsând zeci și sute de kilometri în urmă, ceas cu ceas. La fel zburau și gândurile noastre, căci bine a spus-o Ady Endre:

Most fut leggyorsabban a vonatunk...

Most jön a legtöbb, nagy emlékezés...

(Acum fuge trenul nostru mai repede,

Acum vin cele mai multe și mari aduceri-aminte..)

Și ne-am adus aminte, că în câteva ore vom străbate pasul Verețc, pe unde au descălecat acum o mie de ani o mână de unguri și cari o mie de ani ne-au iobăgit. Mintea noastră a început să deapăne istoria milenară a acestui popor, scoțând la iveală toate războaiele lui trecute și trăgând din ele învățături contrare acelor ce ni s'au octroiat în școala un-

gurească. Am înțeles într'o clipă ceea ce ni s'a ascuns cu o savantă măiestrie, că suntem robii unui popor, care în toată istoria lui nu s'a luptat pentru libertate, ci exclusiv pentru heghemonia sa asupra altor neamuri. Nici marșul nostru prezent nu are vreun scop mai nobil. El e menit să consolideze definitiv heghemonia politică a ungurilor, pentru ca istoria celui de al doilea mileniu să nu mai vorbească de „unguri cu buze valahe“, ci numai de unguri după limbă și lege.

Departe ne-au dus gândurile, — departe suntem și în spațiu.

Furați de retrospectia politico-istorică nu ne-am dat seama că și geograficește am evadat din Ungaria Sf. Ștefan, nu numai sufletește. Trenul cobora vertiginos pe versantul de Nord al Carpaților, ale căror frumuseți nu aveam vreme și dispoziție să le admirăm. Suntem în Galiția, pe teritoriul căreia începe să se scrie o altă istorie, de frica și grija căreia ni se strânge inima. Merita-va oare această istorie să ne dăm „vieța și sângele“ pentru ea? — iată întrebarea ce ne chinuește. Cine poate ști? În orice caz, noi, umili caporali ai împăratului Francisc Iosif I-ul, nu ne putem da seama. În preajma noastră nu avem pe nimeni cu cine să ne sfătuim și jertfa ce ni se cere este apropiată. Nu ni s'a șoptit un cuvânt măcar nici acasă despre ceea ce avem de făcut. Și iată-ne acum pe meleaguri și printre popoare străine, chinuiți de întrebări și îndoieli.

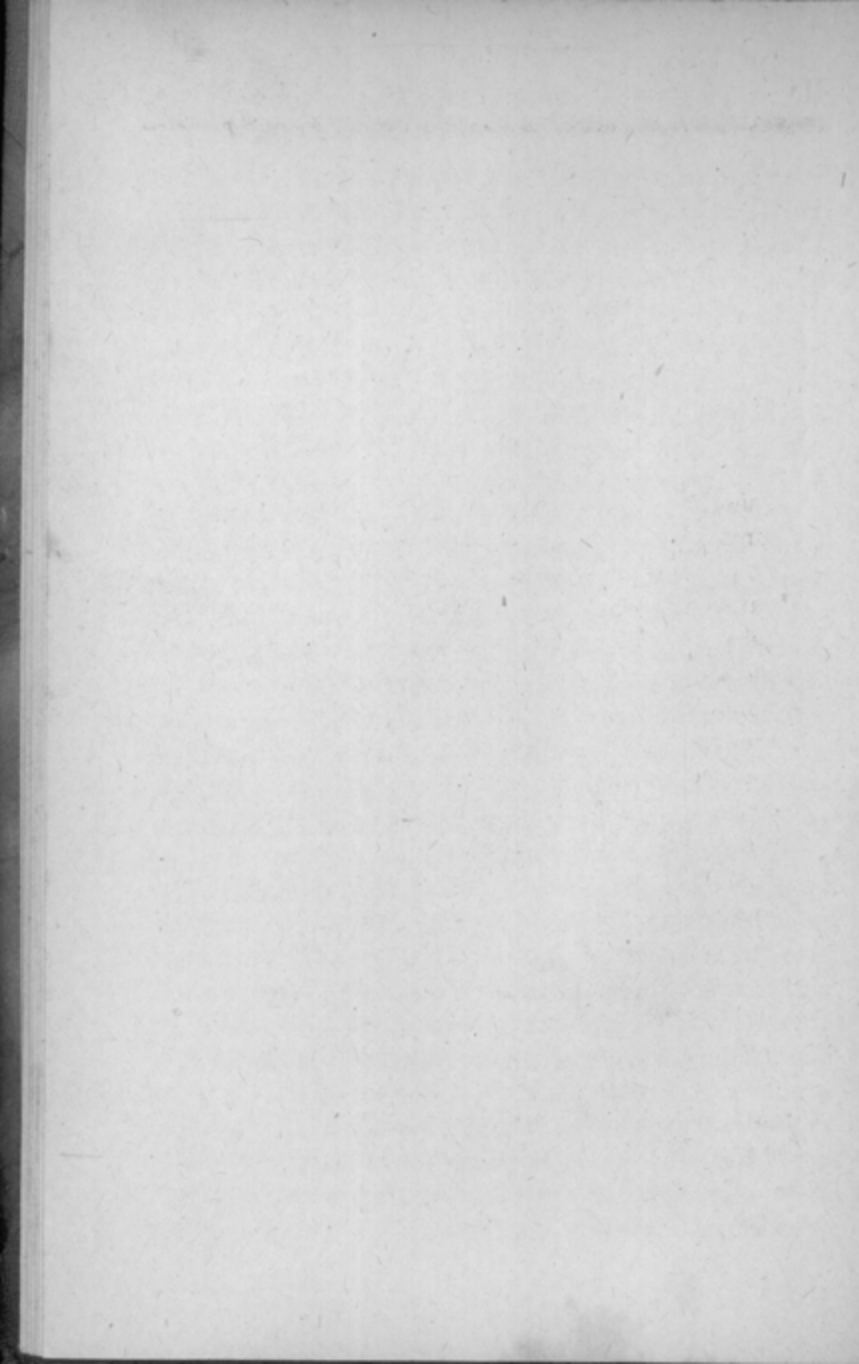
După o zi și o noapte de călătorie se pare că am ajuns la destinație. În zori de zi părăsim vagoanele și regimentul pornește în marș tăcut. După vreo două ceasuri coloana se rupe în mai multe, întâi pe bata-

lioane, apoi pe companii și răsăritul soarelui ne surprinde în popas la marginea unui râu cu apa albă și lină. Comandanții consultă harta, apoi ni se spune că suntem la Nistru și că, după un ceas de odihnă vom porni înainte.

Nistru!.. Cuvânt și nume magic, la auzul căruia deodată își ridică capul toți cei 240 de flăcăi ai companiei, cu licăriri pline de înțeles în ochi. Doina lui Eminescu își făcuse drum în tot cuprinsul pământului și sufletului românesc. După un schimb de priviri, ca la comandă, toată compania se coboară la malul râului, purtător al plânsului românesc dealungul veacurilor, îngânând refrenul:

*Dela Nistru pân'la Tisa,
Tot Românul plânsu-mi-s'a....*

Ne-am aplecat cu toții asupra-i, ne-am înviorat fața și sufletul în apa lui slăvită și am încredințat și noi o lacrimă undeii lui călătoare. Un glas tainic par'că ne șoptea că aceste lacrimi vor fi și cele din urmă...

II. CEL DINTĂI MORT.

Lăsând Nistrul în urma noastră, timp de vreo două săptămâni nu am avut neșansa să intrăm în contact direct cu inamicul, adică cu Muscalii. În acest timp, înaltul comandament austro-ungar a ținut, probabil, să verifice, încă odată, capacitatea noastră în ale marșului forțat, faimă pe care Românii și-o creiaseră pe câmpia Lombardiei, în alte vremuri. O asemenea verificare, — dacă numai acest singur scop a stat la baza neodihnei noastre, — era și necesară, deoarece noi eram îmbrăcați în bocanci grei, ferecați, iar nu în opinci, ca strămoșii noștri.

Proba marșului forțat am făcut-o cu deplin succes, deoarece în două săptămâni praf s'a ales din bocanci, fără ca cineva să fi ieșit din rând, sau să fi căzut învins. Harmonica batalioanelor noastre se întindea și se aduna pe toată câmpia dintre Nistru și Rohatyn, localitate devenită curând celebră pentru bătaia ce am mâncat-o din partea Rușilor.

Până aci războiul nostru se asemana cu o simplă manevră regală. De departe se auzea hubuitul tunurilor, — muzică ce nu ne plăcea, dar de care nici nu ne temeam. Mai întâi, fiindcă nici unul din noi nu

văzuse și nu bănuia efectul propriu zis al tunului, deoarece niciodată nu fuseseră îndreptate contra noastră. Al doilea, fiindcă regulamentul de instrucție austriac s'a ferit să ne inițieze în asemenea secrete. De ce să bagi groază în om înainte de vreme și în mod inutil, — se vor fi gândit luminații generali austro-ungari, cari au pregătit războiul mondial. În afară de asta, pe frontul Dunării, unde încă ne-am jucat de-a războiul câteva săptămâni, ne-am format convingerea, că numai armata austro-ungară dispune de asemenea arme impunătoare. La canonada provocatoare a trupelor austro-ungare, Sârbii nu răspundeau deloc. Și atunci ni s'a spus că nici Sârbii și nici Rușii nu au tunuri și muniție. Și astfel, în mintea și instrucția noastră militară tunul nu era clasat printre armele primejdioase și ucigătoare. Infanteriștii regimentului k. u. k. (kaiserlich und königlich) Nr. 43 îl considerau mai mult ca un instrument de intimidare, prin zgomotul infernal ce-l produce, nu prin efectul lui distrugător. În închipuirea noastră, tunul era un fel de treasc, sau pivă cum îi zicea în limbajul local, pe care a mânuit-o orice flăcău crescut la țară, în zile de mare sărbătoare, creștinească, sau național-maghiară.

În cel mai rău caz, admiteam să se tragă cu tunul în artileria inamică, dar nici decum și în infanterie, pentru că nu avea niciun rost, credeam noi. Din această parte deci, nu era nicio primejdie! Mai rămânea *Mannlicher-ul* și *Maschinengewehr-ul*, al căror efect îl cunoșteam, fiind arma noastră a fiecăruia. Dar până la un asemenea grad de intensitate lupta noastră încă nu a ajuns.

Sub un raport însă, războiul nostru în Galiția a fost mai mult decât serios, el a fost deadreptul tragic, din chiar prima zi. Serviciul de aprovizionare al armatei autro-ungare funcționa atât de mizerabil, încât frontul însemna foamea cea mai cumplită. De cum am părăsit vagoanele de marfă, nu ni s'a mai servit mâncare caldă decât cel mult odată pe săptămână. Și atunci, bineînțeles, dacă aveam norocul să poposim undeva timp mai îndelungat, ca să ne ajungă din urmă trenul regimentului, care rățăcea de capul lui, ca și cum nici nu ar fi ținut de noi. Și n'ar fi fost nimic, dacă ni s'ar fi dat măcar porția reglementară de pâine. Dar nici măcar atât! Cum ne puneam în mișcare, trupa nu mai putea fi alimentată. Astfel ne hrăneam cu ceea ce da Dumnezeu: cu cociani de varză și cartofi culeși din câmp, sau cu mere-pădurețe, de cari ni se străpeziseră dinții în așa fel, încât nici nu ne puteam atinge de renumitul *Zwieback* (pesmeți) austriac, chiar dacă ni se dădea uneori.

Așa își tânjeau existența sărmanii oieri de eri și luptători fără voie acum. Jalnica mizerie ce i-a năpăstuit i-a făcut să se gândească cu jind la traiul lor sărăcăcios de acasă. Și-au adus aminte de butoiașul de brânză, de găleata cu lapte și de mămăligă, alimente atât de nepretențioase și singure accesibile pentru ei, cu cari s'au crescut și a trăit neam de neamul lor și despre cari camarazii privilegiați politicește vorbeau în derâdere, numind regimentul în-sus de „papă lapte“.

Istovit de foame, de oboseală și cu gândul la bună-tățile de-acasă, Ilie Stângu, soldat în compania 16-a, poposind într'un neînsemnat sat polecesc, în care

abia dacă mai rămăseseră câteva suflete, a râvnit la o sticlă de lapte, pe care a pus stăpânire cu forța, — cum spunea o țărăncă care îl reclama superiorilor, — sau a furat-o, după cum suna acuzarea oficială, ceea ce denotă o slăbire a disciplinei, care trebuie numaidecât și aspru pedepsită. În mai puțin de un sfert de ceas, compania 16-a era așezată în careu, într'un zăbran dela marginea satului polecesc, în mijlocul căruia soldatul Ilie Stângu își aștepta cât se poate de liniștit sentința. Aceasta, fiind extrem de gravă nu l-a impresionat nici pe el, nici compania. Ea suna astfel: moarte prin împușcare, pentru furt!

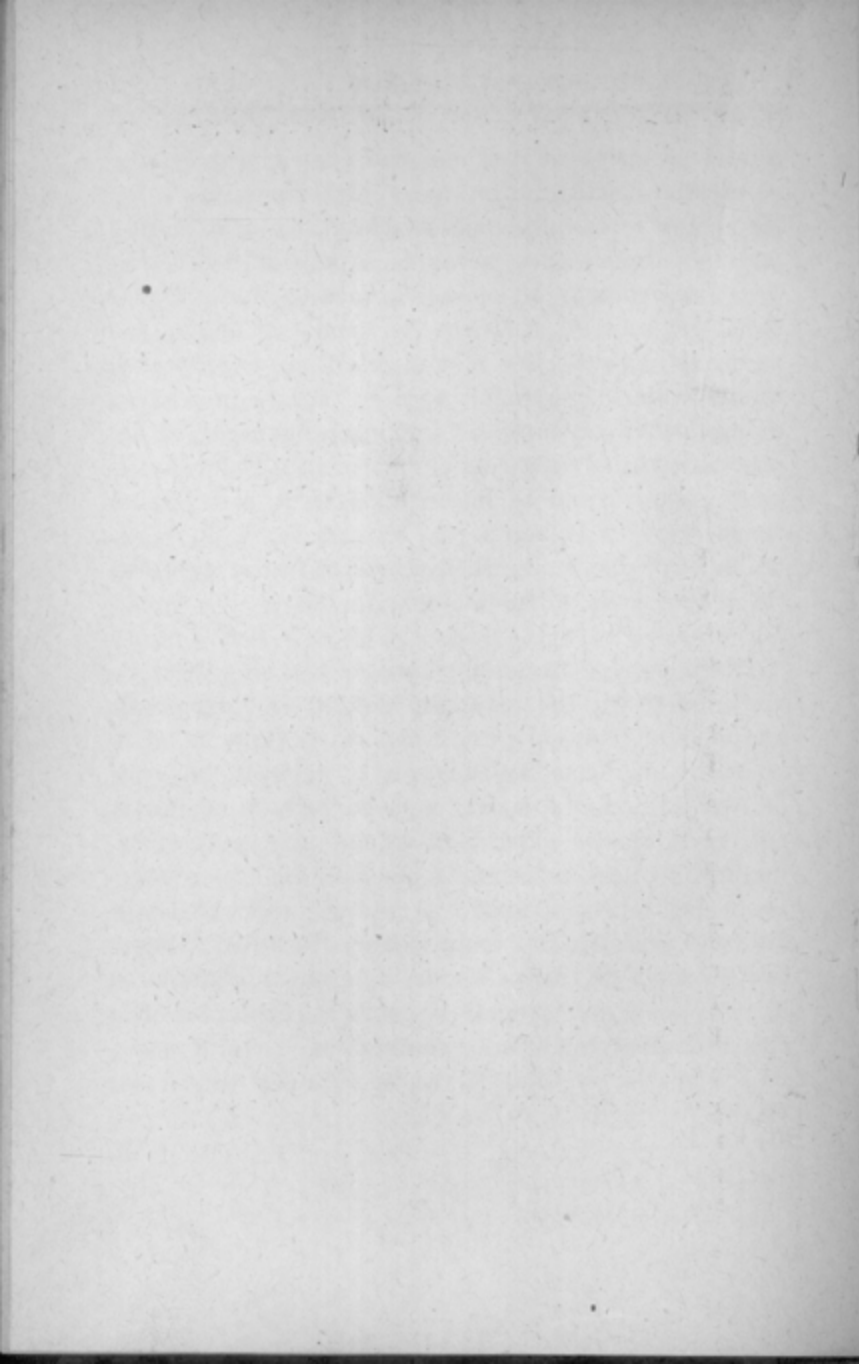
Tălmăcindu-i-se într'o românească stricată, această sentință monstruoasă de către căpitanul Samoil Gyárfás von Léczfalva, comandantul batalionului, condamnatul schiță un zâmbet, desfăcându-și brațele în semn de nedumerire. Probabil, credea, că nu poate fi vorba decât de o manevră de înspăimântare. Așa credea, dealtfel, și întreaga companie, în mentalitatea căreia o sticlă de lapte nu reprezenta nicio valoare și care știa din bătrâni că, la nevoie, populația civilă trebuie să se îngrijească de hrana oștilor împărătești. Așa s'au purtat toate războaiele contra Turcilor în Granița bănățeană și nimeni nu a plătit cu viața bucată de mâncare pe care și-a procurat-o. Repede ne-am convins însă că nu era vorba de un simplu act de intimidare. În câteva minute și-au făcut apariția patru jandarmi rurali austriaci, cari l-au dezarmat pe condamnat, așezându-l în dreptul unui arbore secular.

Scena ce a urmat, — nu se poate descrie. Moartea omului, sub toate formele ei, imaginabile și văzute,

a fost descrisă de cei mai mari scriitori ai lumii, — zice un celebru autor rus, — dar nimeni nu a reușit încă să redea exact acest sfârșit. Cu atât mai puțin ar putea-o face aceasta caporalul dela aripa dreaptă, cronicar al acestei groaznice întâmplări, a cărui rațiune s'a tulburat de crima ce se va consuma în câteva clipe. Omul înalt și voinic ca un munte cade în genunchi, apoi se târâște în fața comandantului executor al sentinței barbare, își împreună mâinile ca la rugăciunea în fața Celui de sus, pentru ca, văzând că inima lui este de piatră, să-și toarne revolta în accente ce nu mai semănau a glas de om. Doi din jandarmi îl reasează în dreptul arborelui, apoi revenind sună comanda:

An!.... Feuer!

Patru perechi de gloanțe pun capăt unei sărmâne vieți omenești. Ilie Stângu, soldat în regimentul „papă lapte“ moare pentru că a râvnit la o sticlă de lapte, la un lucru fără de preț în năcăjita lui viață de oier. Mai târziu, soarta ne-a hărăzit să asistăm la cele mai felurite morți, individuale și colective, dar niciuna nu ne-a cutremurat așa de adânc. Am văzut peste câtva timp sburând și creerii maiorului Gyárfás von Léczfalva, dar amintirea morții lui Ilie Stângu le copleșește pe toate. A muri de glonțul dușmanului din față, e ceva normal în morala războiului. Dar Ilie Stângu a murit ca neoamenii și revolta sufletească a celor ce l-au asistat va rămâi și dincolo de viață...

III. CEL DINTÂI RĂNIT.

Botezul sângelui se apropie. Simțim aceasta din fiecare măsură ce se ia. Nu se mai face niciun pas înainte de a se fi examinat, în prealabil, fiecare porțiune de teren. Din timp în timp, drumul nostru se încrucișează cu acela al altor trupe, mergând și ele spre același scop.

În fața noastră se întinde un lanț impunător de dealuri, acoperite cu păduri, cari prin desimea lor întunecă zarea. Pe acestea le scrutează toate binoclurile comandanților, ca și cum de acolo ni s'ar dicta ce avem de făcut. Ne găsim în preajma localității Rohatyn, despre care nimeni din mii de oameni cari roiau acum împrejurul-i, până aci nu auzise nimic. În schimb, cu atât mai celebră a devenit apoi.

Ultima seară înainte de a intra în foc o petrecem la câțiva kilometri de Rohatyn, la poalele unei coline ce ne apără de eventualele priviri indiscrete ale inamicului. Noaptea se lasă asupra noastră greu și misterios. Ca în preajma tuturor evenimentelor mari, preludiul îl constituie o liniște desăvârșită și sus-

pectă. Niciun schimb de foc, nici o detunătură de tun și nici o lumină aprinsă de mâna omului. Soldații stau lungiți pe spate, în plin echipament, cu ranița îmbrăcată, care le servește și de saltea și de pernă. Numai bolta cerului era plină de lumini, dar ce folos, căci nici una nu putea să lumineze mintea și cărările noastre.

Nu se luminase încă de zi când am fost deșteptați din somn. Curieri călări alergau dela o unitate la alta, apoi nu peste mult re-am format în coloane cu direcția Rohatyn, pe care nu-l vedem, dar despre care se zice că ar fi în fața noastră. Câtva timp, precedați de patrulare tari, mergem în coloană de marș, prin miriști de pe cari s'a adunat, sau s'a furat recolta, căci după toate semnele nu noi suntem cea dintâi trupă care le bătătorim. Când linia dealurilor începe a se desluși, — ne oprim. Ni se spune că suntem în nemijlocita apropiere a inamicului și deci, va trebui să ne conformăm strict regulamentului de campanie. Privind înainte nu am putut zări niciun rus, de și se spunea că ar fi câtă frunză și iarbă. Doar silueta câtorva case apare la poalele dealului acoperit încă de ceața dimineții. Probabil, — e Rohatyn.

Desfășurarea regimentului în linie de bătaie s'a făcut exact cum scrie la carte, nu cum cereau condițiile de teren și apropierea dușmanului. Pe conducătorii de oaste austriaci și în front îi interesa mai mult simetria. Totul s'a petrecut în liniște, ca la paradă, respectându-se riguros distanța de doi pași dintre *Plänkler*-i (tiraliori), soldații oferind figură plină țințășilor inamici, cari însă tot nu vroiau să apară. Pentru cei ce cunoșteau instrucția armatei austro-

ungare, acest mod de a lupta nu i-a surprins. Desvoltarea în linie de trăgători constituia singura pregătire de războiu serioasă a infanteriei. Și cel din urmă soldat știa ca pe apă definiția *Plänkler*-ului. Dacă l-ai fi întrebat pe Ion Bumbu, fost păzitor de capre pe muntele Pleșuva, ce înțelege sub acest cuvânt, el ți-ar fi răspuns numaidecât: „*Plänkler*-i is cătanele desfășurate în linie dreaptă, cu doi pași *Abstand* (*distanță*) *întreolaltă*“. Bineînțeles, despre utilitatea tranșeului nici habar nu avea și din cauza acestei ignoranțe mulți *Plänkler*-i au mușcat în iarbă, în mod cu totul inutil. Fiind prima luptă ce o pregăteam, — în linia de trăgători se găseau pentru întâia și ultima oră și ofițerii superiori, în frunte cu colonelul Schilling, comandantul regimentului.

Însfârșit, mai făcând și alinierea reglementară spre dreapta trupa era gata de atac. În acest moment un dușman nevăzut descarcă o salvă asupra noastră, drept semnal pentru a începe lupta întreoaltă. În semi-întunericul dimineții, salva dușmanului și-a produs întreg efectul scontat. O panică de nedescris a frânt linia dreaptă ca lumânarea, oamenii s'au trântit la pământ, căutându-și adăpost, după care și-au descărcat arma la întâmplare, indiferent de direcție. Lupta oarbă nu a încetat decât după ce s'a făcut ziua de tot și când, recunoscându-se și-au putut da seama de isprava săvârșită.

Rezultatul luptei prezenta un tablou foarte trist. Am suferit pierderi cum nu s'a întâmplat decât sub faimosul foc de baraj din cel de al treilea și al patrulea an de războiu. Mai ales a făcut impresie asupra corpului ofițeresc vestea, că cea dintâi victimă a fost

însuș comandantul regimentului. Faptul acesta a impresionat și trupa, dar nu în același sens. Fruntașul Boldovină din compania 16-a se vedea a fi foarte emoționat de această tristă și oarecum rușinoasă întâmplare, grăbindu-se să întrebe pe camarazii săi, dacă colonelul e mort, sau numai rănit. Primind răspunsul liniștitor că a fost numai rănit, el a scos un oftat din adâncul inimii, întocmai ca la moartea stupidă a lui Ilie Stângu...

Dar lupta dela Rohatyn nu se isprăvește aci. Ea era menită să ne facă educație completă în ale războiului. La lumina zilei, ne-am convins că, într'adevăr, Rușii erau mulți, dar alta le era tactica: ei nu se arătau deloc. Nu se vedeau nici acum, dar prezența lor o trădase salva cu care ne-au salutat în zori de zi și linia neîntreruptă a tranșeului ce șerpuia la câteva sute de pași în fața noastră.

Ceea ce nu te-a învățat instrucția teoretică. — te învață nevoia și instinctul de conservare. Sub ploaia deasă și continuă de gloanțe, pe care Rușii au început să ne-o trimită de îndată ce s'au lămurit asupra intențiilor noastre prea puțin prietenești, deși nu tocmai primejdioase, am priceput numaidecât rostul lopeții de o purtam la baionetă și pe care până aci o consideram ca o povară inutilă. Am recurs deci la ajutorul lopeții și am început să ne facem cu febrilitate adăpost.

Munca mergea însă anevoios. Concursul Rușilor nu era tocmai potrivit pentru asemenea îndeletnicire, mai ales că, din când în când, trebuia să le răspundem și noi. Totuși, într'un ceas fiecare soldat își avea adăpostul său; primitiv, nu-i vorbă, și care avea de-

zavantajul că nu te primea deodată, ci în rate: mai întâi servea pentru adăpostirea capului, apoi a corpului superior și însfârșit intra omul întreg, bineînțeles, dacă, între timp, Rușii nu l-ar fi dispensat de râvna și nevoia unui adăpost.

Familiarizându-ne cu piuitul gloanțelor, am devenit periculoși și la faptă. Cunoscând acum poziția inamicului, gloanțele noastre nu mai zburau în direcție întâmplătoare, ci ele se izbeau de marginea tranșeului inamic, pe care îl marcau cu un ușor nor de praf, dovadă că ținteam bine.

Lupta se intensifica din ce în ce și cu ea ne încălzeam și noi. Ne făcea plăcere să constatăm că ne știm ținea bine. Incetul cu incetul am prins curaj și chiar chef de luptă. Pentru moment nimic nu ne putea tempera acest elan crescând. Neavând un tranșeu continuu, — ale noastre fiind individuale, -- care să permită comunicarea cu camarazii din dreapta și stânga noastră, judecam după focul armelor, închipuindu-ne că fie care se găsește la postul său. Câte un țipet disperat de alături își pierdea efectul în pocnetul necurmat al puștilor și mitralierelor. În asemenea împrejurări aveam toate șansele ca moralul nostru să se ridice la apogeu, căci iată, de aproape jumătate de zi ne ținem voinicește.

Ce păcat că Rușii ne mai rezervau o surpriză! In-spre amiază,—rușine lor!—ei au îndreptat și tunurile împotriva noastră, ceea ce a făcut să se evaporeze tot elanul acumulat până aci. Surpriza noastră a fost atât de mare, încât pentru câțva timp am încetat focul. Nu atât ravagiile ghiulelor ne-a impresionat, cât mai ales preciziunea cu care trăgea tunul și pe care

noi, în ajun, îl asemănam cu un fel de treasc. Mare ne-a fost uimirea când am văzut că, obiectiv al tunurilor sunt tot mușuroaiele noastre și cârțițele dintr'insele. Primele lovituri cad ceva mai departe, pentru ca cele următoare să cadă alături, dacă nu totdeauna în plin.

După această întorsătură neașteptată, focul nostru pierdea din intensitate, clipă cu clipă, ceea ce nu prevestea a bine. Desigur, — ne gândeam — ai noștri nu mai sunt toți la locul lor. Dar nu numai atât! Nu peste mult constatăm cu groază, că se trage în noi cu tunul și din spate. Să fim oare înconjurați? Dar chiar așa fiind, firesc ar fi, ca de acolo să ne atace trupe mai mobile, cavaleria sau infanteria inamică. Nedumerirea noastră era perfect justificată, deoarece se vestește dela om la om, că suntem în bătaia propriilor tunuri cari, ori au tragere prea scurtă, ori crezându-ne pierduți, vor să oprească înaintarea inamicului. Soldații își făceau socotelile din urmă, când deodată cineva exclamă:

Rette sich der sich retten kann!...

(Să se salveze cine poate!...)

Deși ordinul de salvare, — desigur emanat dela vreun comandant, căci nu era spus în limba regimentului, — ne scutea de orice răspundere pentru părăsirea frontului, totuși, foarte puțini l-am executat. Majoritatea a rămas pe loc, fiindcă, vedeți, oricât de severe ar fi ordinele militare, ele nu pot fi executate decât de cei vii...

Tristă și celebră întâmplare este aceea dela Rohatyn...

IV. RUECKWERTSKONZENTRIERUNG

Lupta dela Rohatyn, oricâte vieți ar fi secerat, totuși, ea nu constituia centrul operațiunilor de războiu în Galiția, ci doar un episod din lungul front și marea încăerare ce se dădea pentru păstrarea liniei și cetății *Przemysl*. Despre aceasta ne-am dat seama însă mai târziu. Probabil, că în istoria războiului austro-ungar această luptă poartă un alt nume. Dar în memoria fiecăruia s'a săpat adânc numele localității unde a luptat și pățimit. Regimentului de infanterie Nr. 43 i-a fost scris să păstreze pentru totdeauna numele și trista amintire de Rohatyn.

Impinși de lozinca, dar mai ales de instinctul salvării ne-am târât înapoi, care pe unde am putut fără să știm că, în definitiv, și aceasta înseamnă o operațiune militară onorabilă și care se cheamă: *Rückwertskonzentrierung*. Deși termenul acesta lung constituie un singur cuvânt, noi am fost nevoiți să-l descompunem. Nu gramatical, ci prin faptă. Intâi fugeam înapoi, fără nicio normă; adică fără normă din partea noastră, căci Rușii nu au încetat nicio

clipă să ne dirijeze. Ei țineau contact permanent cu oamenii ce se răzlețeau, fie cu mitraliera, fie cu șrapnele, sau cu deamândouă, după împrejurări. Abia sub protecția distanței, a accidentelor de teren și a înserării am putut fugi în lege.

Prima parte a operațiunii militare cu nume lung a avut un sfârșit hazliu, pe care însă nu tot așa îl vedeam atunci. Drumul salvării noastre ducând printr'un sat aflat în dosul frontului, am căutat să-l ocolim, știind bine acum, că trecând prin el ne expunem la mai multe primejdii, deoarece artileria inamică cunoaște precis distanța acestor puncte și trage la sigur. Fiind întuneric mă îndreptam cu prudență spre marginea satului, ținând strâns mâna pe armă, când deodată pământul se desface sub picioare și mă înghite. Nu mai știu dacă am scăpat vreun țipet, sau nu. Ceeace știu este, că am căzut pe moale și că spaima mea a trecut curând, căci groapa nu era pregătită în scop criminal, cu țepe ascuțite, ci era plină de oameni. Căzând grămadă peste ei, nici măcar nu au protestat. Se așteptau, par'că, la așa ceva. Erau camarazi din companie cari, pățind acelaș lucru ca și mine, au găsit că groapa destinată conservării cartofilor în timpul iernii constituia un adăpost destul de potrivit și nu s'au grăbit să o părăsească. M'am raliat și eu la această părere și, înșiruindu-ne de jur împrejurul groapei, cu capul răzimat de armă, ne-am odihnit trupul și nervii după oboselile unei lungi și grele zile din viață, profund recunoscători Celui de sus pentru atâta confort și tihnă.

N'am așteptat să se crape de zi și, ieșind din groapa de cartofi am continuat cu zor partea a doua

a operației militare începută în ziua precedentă. Cu direcția generală spre Apus, — de unde știam că nu ne amenință niciun pericol, — ne-am luat la întrecere cu convoaiele nesfârșite de refugiați sau evacuați cu forța, cari năzuiau și ei spre același scop. Sprinteni și însuflețiți de această simpatică manevră militară, până la prânzul cel mic regiunea Rohatynului rămăsese departe în urma noastră. Am ieșit din zona frontului și, Doamne, bine ne-am simțit. Fără cea mai mică grijă de soarta frontului și fără vreun ofițer în mijlocul și fruntea ei, trupa de strânsură, de toate armele și neamurile, culeasă dealungul drumului de țară, mergea fără odină înainte, adică, pardon, înapoi. Unii nu s'au oprit până la Diciosânmartin, alții la Orșova, și, probabil, la fel făceam și eu, dacă, întâmplător, printre carele de refugiați nu aș fi dat de câteva trăsuri din trenul regimentului, conduse de un căpitan sas, care a luat comanda asupra mea. Astfel, nu m'am putut depărta de front după voia mea, ci numai până în orașul *Striy*, adică abia vreo patruzeci de kilometri de front. Acolo, aflând adresa regimentului ne-am întors înapoi, dar nu ca să luptăm, ci doar să facem paza unor detașamente de artilerie, sau a trenurilor altor unități, cu cari, pe semne, ne înlocuiseră pe noi.

Ceea ce nu desăvârșiserăm noi, din inițiativă individuală, a făcut câteva zile mai târziu înaltul comandament austriac, ordonând retragerea generală a armatei. În mai puțin de o săptămână am ajuns în Carpați, în preajma orașelului *Mezilaborce*, oprindu-ne exact pe frontiera ungaro-galițiană. După constituția ungară,—ne ziceam,—de aci încolo n'ar mai

trebui să luptăm noi, trupele comune, ci honvezimea ungurească; cel puțin așa ni se spusese la școală. Adevărul este, că aci nu prea a fost nevoie să luptăm nici noi, nici honvezii. Ajunși în Carpați, Rușii nu ne-au mai strâmtorat ca în Galiția. O singură ispravă am mai înregistrat timp de vreo zece zile cât am stat aci. Intr'o dimineață se dă alarma că, din mijlocul a două regimente de infanterie au dispărut două baterii de ale divizionului 7 de artilerie din Biserica-Albă, deși nu se trăsesese niciun foc.

Un detașament de cazaci s'a strecurat în cursul nopții prin pădurile seculare împrejmuitoare, a prins caii la tunuri și le-a furat, pur și simplu, fără zgomot și fără moarte de om. Comandanții turbau de mânie și... de rușine, în timp ce noi reflectam: ce oameni de omenie sunt Rușii ăștia, căci nu se gândesc numai decât la suprimarea noastră. Cât privește tunurile, regimentul 43 nu avea niciun motiv să le regrete. Decât să împuște tot în noi, — ca la Rohatyn— mai bine să le ia Rușii!..

V. BELȘUG ȘI HOLERĂ.

Triști sunt și Carpații...

Codrii lor majestoși se luptă crâncen cu natura care, acum, în dric de toamnă îi despoaie de tot ce înseamnă viață și frumusețe. Minunata lor podoabă zace în straturi groase la pământ, servindu-ne de așternut moale și cald acum, și poate, de rece acoperământ, mâine. Ne înfrățim pentru două săptămâni tristețea cu aceea a codrilor carpatini,, pentru ca apoi să urmăm înainte porunca împărătească și destinul nostru.

Regimentul „Papă Lapte“ se găsește în cantonament, dealungul văii strâmte și păduroase din fața târgușorului Mezilaborce. Unele unități sunt cartiruite sub acoperiș, cele mai multe au rămas însă sub cerul liber, căci regimentul nu mai seamănă cu acela de după Rohatyn. Doar firma este aceeași, căci oamenii s'au schimbat. Numeroase batalioane de marș au fost contopite cu resturile dela Rohatyn, astfel că efectivul nostru este iarăși de patru mii de oameni.

Se pare că s'a schimbat și atitudinea comandanților. Vorba lor este mai domoală, mai prietenoasă, și sunt foarte înțelegători față de nevoile noastre. Severitatea ofițerilor se îndreaptă aproape exclusiv spre organele de aprovizionare, aplicându-le pedepse foarte aspre, dacă cumva hrana ni se servea ceva mai târziu. Această părintească grijă ne-a surprins cu atât mai mult, cu cât, până aci, comandanții noștri nu se simțeau cătuși de puțin obligați de a se interesa de hrana trupei și cu cât acum ni se serveau toate bunătățile: cafea cu rom, dimineata; mâncare caldă la amiază și seara și țigări Memphis. Adevărată boierie!....

Comandanții noștri s'au cumintit deabinelea. Și-au dat seama, că paralel cu întărirea corpului nu trebuie să neglijeze nici sufletul soldaților. Astfel, am aflat că în cele două luni de când ne batem, am săvârșit fapte vitejești, vrednice de remarcat și cari au fost răsplătite cu o adevărată ploaie de decorații și numeroase avansări în grad. De această din urmă răsplată am avut parte și eu, căci din caporal dintr'odată m'am văzut *Kadett*, cu leafă de sublocotenent, bineînțeles, numai pe hârtie, căci de fapt, nu văzusem niciun ban. Toată schimbarea în situația mea a fost, că panglica dela mână am cusut-o la gât și pușca am schimbat-o cu sabia. Aceasta din urmă însemna un lucru foarte important pentru mine, deoarece pot jura pe toți sfinții, că de aci înainte n'am mai făcut moarte de om. Nu-i vorbă, conștient nici înainte nu am săvârșit o asemenea crimă, totuși, fiind nevoit să trag cu pușca, cine știe, poate că voiui fi nemerit și eu vreun rus. Dar și pentru acest omor

imaginar nu am încetat o clipă și nu voiu înceta vreodată să cer, smerit, iertare Aceluia ce cârmuește lumea și oamenii.

Știut fiind că, în vârful Carpaților nu există croitor care să taie uniformă pe talie, amăsurat gradului proaspăt conferit, am rămas tot cu uniforma de infanterist. Poate că a și fost mai bine așa. Bruma ce ne presăra prevestea a iarnă apropiată, care cere haină caldă, iar nu pe talie. Am și avut norocul să ajung la un cojoc scurt, asemănător pieptarului sau folarului bănățanesc, dar cu mâneci și bumbi ungurești. L'am câștigat pe gratis, drept recunoștință pentru mărturia mincinoasă la care m'am pretat,— iată în ce împrejurări:

La începutul campaniei mă confundam neobservat în mijlocul soldaților. Niciun ofițer nu mă băga în seamă. Dar până în Carpați am ajuns să fiu un caporal cu foarte mare vază. Anume, trăiam în raporturi de prietenie cu medicul batalionului, un stegar și rezervist, cu care ofițerii nu-și prea făceau de lucru și pe cari nici doctorul meu nu-i prea cultiva. El a preferit să se împrietenească cu caporalul teterist. Era, probabil, conștient că nu el va avea nevoie de deținătorii gradelor înalte, ci invers. Așa s'a și întâmplat.

Trenul ce găfâia din greu pe serpentinele anevoioase chema stăruitor acasă pe cei dornici de viață. Doctorul meu rezista însă la toate stăruințele. Un singur ofițer, — român și rezervist, — a putut să obție bilețelul salvator la care râvneau cu toții, prin mărturia mincinoasă a mea. Răsplata pentru că am ajutat un frate și un camarad să se întoarcă la ne-

vastă și copii, a fost cojocul cu bițul scurt și creț, despre care donatorul meu mă asigura că pentru nimic altceva în lume nu s'ar fi despărțit de el.

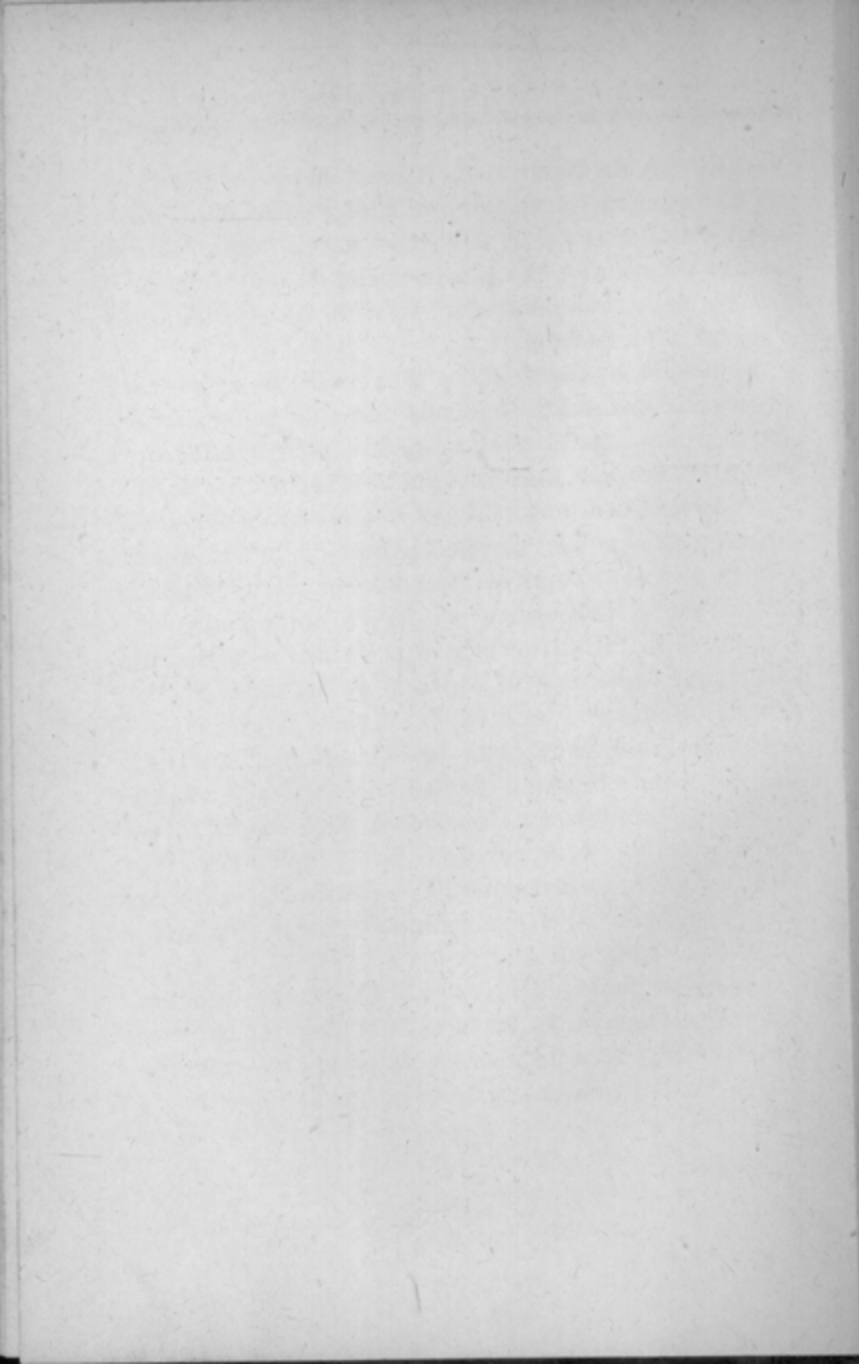
Nu știu dacă d-l fost sublocotenent mi-a oferit cojocul din inimă, sau nu. Știu însă că mi-a făcut un serviciu imens. Cojocul mi-a încălzit copilăria și tot el, săracul, este sortit să-mi înfășure trupul și sufletul în cele mai aspre clipe ale vieții. Cu o ușurare aproape egală răspund la salutul de rămas bun dela protejatul meu, sau de adio, dacă ne-ar fi scris ca despărțirea noastră să se fi făcut pentru totdeauna.

Ceeace este prea mult, nu e sănătos, zice românul. Soldații văzându-se copleșiți de atâta belșug alimentar, au cam abuzat, ceeace, de altfel, era și explicabil după un post ceva mai lung decât postul Paștilor și care echivalase în strictețe cu o adevărată grevă a foamei. După câțva timp de trai boieresc, soldații s'au îmbolnăvit de „holeră“, cum se răspândise vestea la început, care semăna panică și groază. Vestea aceasta o lansaseră înșiși comandanții noștri, cari în dorința lor de a deprecia pe inamic, — tactică contrară regulamentului de campanie austriac, — ne spusese, că epidemia ce s'a abătut asupra noastră era într'adevăr holeră, adusă de trupele asiatice. Aceasta ni se dăduse și ca motiv al retragerii noastre, care nu s'a făcut de teama Rușilor cât mai ales de teama holerii, despre care, evident, comandamentul avea cunoștință. Având această credință sugerată, am început să ne izolăm unii de alții. De unde, până aci, în toate manifestările noastre ostășești inclinam spre tactica oilor, adunându-ne cât mai mulți la un loc pe vreme de primejdie, acum ne feream unul

de altul ca de Necuratul. Numai când am văzut că nu se organizează spitale epidemice speciale, — soldații fiind tratați în unitățile lor, — abia atunci ne-am dat seama, că nu este vorba de holeră, ci de o formă mai gravă de desinterie și de care se îmbolnăvise tot al doilea om.

În această jalnică stare trupească și sufletească ne-a găsit ordinul de a începe ofensiva generală pentru ocuparea liniei *San*, respectiv pentru eliberarea cetății *Przemysl*. Cum ordinul se execută, nu se discută, regimentul a pornit pe crestele munților ca un imens spital mobil, marcând pretutindeni drumul făcut cu zeci și sute de cătane, moarte sau muribunde. Blândețea și înțelegerea de ieri a comandanților a dispărut. În vitejii decorați cu câteva zile în urmă, ei nu mai vedeau decât o bandă de „simulanți“, cari numai se fac că sunt bolnavi, cu intenția de a scăpa de riscurile și primejdia frontului. I-au tratat deci în consecință, cu ultima violență și strașnică energie. Pedepsele au rămas însă fără efect. „Simulanții“ cădeau rând pe rând, unul după altul. I-am lăsat acolo, în grija Domnului, a codrilor și a fiarelor dintr'înșii; cei valizi erau mânați energic înainte, ei nu aveau răgaz de tânguire.

Ajunși la poalele de Nord ale Carpaților, efectivul nostru scăzuse iarăși la jumătate. Dar și așa eram prea mulți pentru un ideal ce nu ne aparținea și prea puțini pentru greaua misiune ce ne aștepta.

Ieșind din Carpați, marșul nostru ofensiv se desfășura neturburat de nimeni. Cu inamicul, noi infanteria pierdusem orice contact. În acest timp, noi a-veam de furcă cu inamicul intern, cu „holera“, care continua să ne rărească rândurile și așa destul de slăbite.

Marșul nostru se încetinește în apropierea râului San. Numeroase trupe proaspete ne ajung din urmă, iar altele caută legătură cu noi din flancuri, ceea ce constituia semne foarte suspecte. Iar când regimentul s'a abătut dela șoseaua principală, apucând-o prin pădure pe un drum pardosit cu lemne despicate, am înțeles că, în curând, vom intra din nou în luptă. Odată cu înserarea ne oprim în mijlocul unei păduri și cu aceasta marșul nostru a luat sfârșit.

Cu toată frățietatea dintre Român și pădure, cântată atât de duios de poezia populară, n'am putea spune că, în pădurea dela Chirov ne-am fi simțit bine. Ploaia continuă și posomorită de toamnă, care străbătea ușor prin coroana rărită a arborilor, ne-a

înghețat trupul. Zgriburiți sub câte un arbore, cu foaia de cort în cap, soldații aveau aspectul unor cete de vagabonzi lipsiți de orice țință și preocupați de orice alta în afară de impetuoase ambiții ostășești. O noapte întreagă ne-a picurat ploaia rece pe din afară și amarul crud pe dinlăuntru.

Presimțirea nu ne-a înșelat.

A doua zi era forfotă mare în tabăra noastră. Curieri mergeau și veneau, iar telefonul de campanie, instalat în cursul nopții, era în plină activitate.

Dimineața ploaia a încetat, dar ceața nu se împrăștiase; ea părea agățată de coroana arborilor, prelungind semi întunericul, ceeace era în avantajul nostru, întârziind întrucâtva atacul, care nu se poate da orbecâind.

Încetul cu încetul ceața se împrășteie și un soare de toamnă aruncă raze blânde asupra taberei amorțită de ploi și stăpânită de aspre porunci.

Odată cu ivirea soarelui și trupa se pune în mișcare. Unitățile regimentului se înșiruie dealungul dealului la poalele căruia am înoptat, mergând în coloană până aproape de coama lui. Aci coloanele se desfac în linie de trăgători, întocmai ca la Rohatyn, dar cu mai mult noroc, deoarece operațiunea se făcuse la adăpostul multiplu al pădurii. Pornind înainte am atins cu bine coama dealului, am depășit-o chiar și coboram pe celalalt versant. Bineînțeles, coboram cu multă precauțiune, nu ca la prima noastră luptă. Ordinele se dădeau prin semne, fără a se rosti un singur cuvânt. Prezența și intenția noastră nu o trăda decât foșnetul prelung al frunzelor moarte și pârâitul scurt și ascuțit al crengilor uscate.

Am coborît până la jumătatea dealului, iar patru-
lele până aproape de vale, fără să ne fi semnalat
vreo primejdie. Astfel, noi continuam să avansăm,
iar cât privește patrulele, aveam impresia că ele ur-
cau al doilea deal din față și pe care, din cauza pă-
durii nu-l puteam scruta cu privirea.

Oh, vale a iadului și a plângerii, mai bine nu te cu-
noșteam!... Căci valea dela Chirov nu ne aștepta cu
susur de pârâu cristalin, care să astâmpere focul lă-
untric al atâtor mii de flăcăi, ci cu moarte sigură și
neîndurată.

Ne pregăteam ca dintr'o săritură să trecem pâ-
râiașul ce despărțea cele două dealuri, când Rușii,
nevăzuți ca întotdeauna, descarcă asupra noastră o
serie de salve, secondate de un înfricoșător foc de mi-
tralieră, retezând copaci și oameni. Efectul a fost cu
atât mai mare, cu cât Rușii trăgeau dela o distanță
relativ mică și cu cât pădurea răscolită de gloanțe
întărea ecoul focului și al morții.

Nu în zadar stăruia regulamentul de campanie
austriac asupra importanței surprizei în materie de
luptă pe care, totuși, comandanții noștri mereu o ne-
glijau. Nici fizicește și nici moralicește nu era în
stare să reziste nici cel mai încercat ostaș. Doar ma-
iorul Gyárfás von Léczfalva, comandantul batalio-
nului mai avu prezența de spirit să exclame câteva
cuvinte cari și azi îmi sună în urechi, de câte ori îmi
aduc aminte de războiu:

Zurück!... Wir sind keine Buren!..

(Inapoi!.. Noi nu suntem Buri!..)

În adevăr, maiorul Gyarfas pricepuse bine situa-
ția. Noi, sărmanii, nu eram Buri și nici nu râvneam

să devenim legendari ca Burii. În câteva minute nu mai, cei neatinși de gloanțe au urcat dealul pe care coborise, oprindu-se abia după coama lui, unde erau apărați de gloanțe. Alții nu s'au oprit nici acolo. Numărând pe cei ce se adăposteau după coama dealului, aveai impresia că nu sunt decât patru, unitățile fiind în altă parte. De fapt, foarte mulți au rămas în vale ca să-și astâmpere pentru cea din urmă oră setea pe această lume, alții rătăceau prin pădurea fără lumină în care se găseau.

Văzând descomplectarea unităților, șefii lor au trimis pe câte un comandant de ploton de fiecare companie ca să-i adune pe cei răzlețiți și să-i aducă înapoi. Această misiune mi s'a încredințat și mie. După o jumătate de zi de căutare, seara m'am întors însoțit de vreo treizeci de soldați spre locul unde credeam că voi găsi compania. Din păcate, drumul nostru s'a încrucișat cu acela al colonelului Pollak, comandantul și spaima regimentului, căruia prezentându-mă și explicându-i rostul meu și al oamenilor cari mă însoțeau, mi-a ordonat ca tot pe al doilea să-l împușc. Am răspuns că am înțeles, am salutat și am plecat.

Nu mi-am pus niciun moment întrebarea, dacă colonelul Pollak mi-a dat ordinul în serios, sau a vrut să-i sperie numai pe soldați, căci nu mă gândeam să mă substitui Rușilor, cari împușcau mai mulți chiar decât ar fi dorit el. Plus că eu nici nu aveam cu ce să-i împușc, unica mea armă fiind o hodorogită de sabie. Totuși, îi întreb pe soldați dacă au înțeles ordinul pe care l-am primit. Am înțeles, domnule cadet,

— mi-au răspuns — numai că d-ta ești Român ca și noi și nu poți săvârși o asemenea faptă.

Încrederea aceasta nemărginită de frate m'a impresionat adânc. Abia putându-mi stăpâni emoția, am sărit în fruntea coloanei de Români și continuând drumul mă gândeam că, odată și odată, în alte împrejurări și pentru un alt ideal, din această încredere și dragoste dintre Români va trebui să iasă... și o vi-tejie de Buri.

VII. ARMISTIȚIU CLANDESTIN.

Ceea ce am refuzat să execut eu, pentru că soldații nu aveau virtuți ostășești de Buri, au făcut-o în ziua următoare alții. La Chirov, împrejurul căruia se încingea o luptă mare, nu am avut norocul să scăpăm cu o singură încăerare, ci am fost sortiți să consolidăm pentru mai multă vreme dușmănia cu Muscalii, fazelor și episoadelor căreia nu era ușor de rezistat.

Adunându-ne după insuccesul din ajun, noua noastră misiune era să încercăm a-i lua pe Ruși din flanc. Vom vedea însă, că Rușii nu au putut fi surprinși nici pe această cale.

Batalionul al patrulea primise ordinul s'o apuce pe după coama dealului care forma baza operațiunilor noastre, de unde, înaintând spre dreapta ajungeam la liziera pădurii. În felul acesta — se zicea — vom ajunge sigur în flancul, dacă nu chiar în spatele Rușilor de cari ne izbisem ieri.

Până la liziera pădurii am ajuns cu bine. Acopeți de pădure, Rușii nu puteau să vadă mișcările noa-

tre. Nu am făcut însă nici zece pași în afară de pădure și Rușii au repetat primirea nu tocmai plăcută din ajun. Noroc însă, că salvele inamicului s'au descărcat înainte ca noi să fi depășit coama dealului și deci, înainte de a le fi oferit figură plină. Un locotent a căzut din linia de trăgători, dimpreună cu o duzină de soldați, dintre cari doi loviți de gloanțele de revolver ale unui pseudo-Bur, un stegar de rezervă austriac, care, după două zile de zgomotoasă viteză a spălat putina, plecând din front, pe motivul că suferă de reumatism. Vina celor doi soldați era, că s'au dat câțiva pași înapoi, manifestând o prudență care, la urma urmelor, nici nu era atât de inutilă și condamabilă.

După ce ne-am făcut una cu pământul, mulțumindu-ne cu rolul inofensiv de cârțiță care-și sapă groapa, Rușii au rărit focul. Ca și cum intenția lor nu ar fi fost, decât să aplice o corecțiune unor copii neastâmpărați. Bine au făcut, căci lecția a prins. De aci încolo ne-am așternut pe muncă și lopată, încheind bilanțul zilei cu un gang lung și adânc ce șerpuia dealungul coamei de deal și cu altele mai scurte, perpendiculare cu acesta, cari ne legau de liziera pădurii. Aceste lucrări încheiate, credeam a fi în perfectă siguranță. Ieșind din pădure intram în pământ, ceea ce nu părea a-i indispune pe Ruși. Ei reacționau numai în momentul când râvneam la perspectivă, scoțând capul din tranșeu. O lună de zile am trăit în aceste ganguri subterane și mai mult decât o viață de om: ca sbucium, suferințe și mizerii.

Se încheiase un sfert de an de când ne luptam și noi tot nu cunoșteam încă războiul. Ne-am convins

de aceasta după câteva zile, când Rușii și-au schimbat tactica față de noi. Văzând că noi nici nu ieșim din văgăuni și nici nu le părăsim, Rușii s'au hotărât să se coboare și ei la noi. Dar nu personal și cavaleriește, prin atac frontal, ci într'un mod artificial, dela distanță. Au îndreptat în contra noastră o baterie de tunuri de calibru mare cari, în timp de câteva zile au dat o altă înfățișare terenului pe care îl ocupam. Fața lucie-aurie a miriștilor s'a transformat într'una sumbră, sfârtică de gropi ca aria și presărate cu pietriș negru scos din foalele pământului. Canonada infernală a schimbat și fața oamenilor, brăzdând frunți, încărunțind capete și distrugând nervi, indiferent de vârstă. Firește, concertul a fost unul de ansamblu, din care nu a lipsit nici pușca și nici mitraliera.

Lupta dela Chirov mai are pentru noi și o altă însemnătate. Aici am făcut cunoștință cu o nouă plagă a războiului, cu păduchii. Prima cunoștință a fost grea și surprinzătoare cu aceste vietăți, dar mai târziu am devenit tovarăși nedespărțiți. I-am nutrit cu o adevărată grijă părintească, i-am lăsat să se înmulțească, i-am strâns la pieptul nostru cald multă vreme și i-am purtat pe distanță de mii și mii de kilometri, pe două continente, făcându-i cetățeni ai Euraziei.

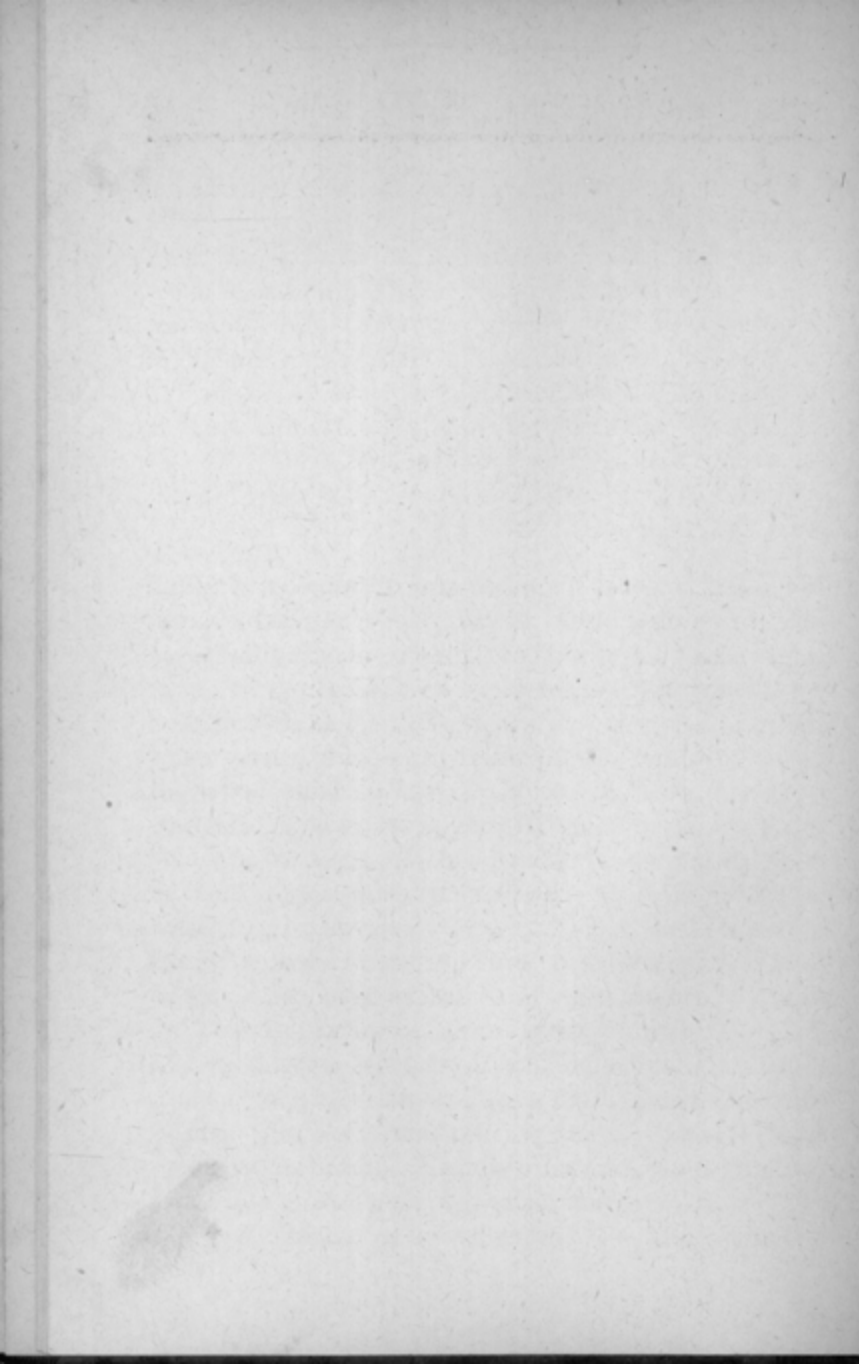
Nu tot aceeași grijă ne-a purtat și nouă înaltul și prea luminatul comandament austriac. Timp de o lună de zile cât a durat lupta dela Chirov, iată care a fost hrana noastră primită prin serviciul de aprovizionare al armatei: o singură dată mâncare caldă, două conserve de cap de fecior, odată pentru tot-

deauna, și odată un sac de cartofi de fiecare companie.

Dacă din dosul frontului păduros și fără grijă de noi nu puteam spera nimic, trebuia să căutăm dacă nu am găsi ceva în fața noastră. Scrutând terenul cu ochiul ager, nu peste mult soldații au găsit un lan întreg de cartofi. Întrebarea era cum să străbată până acolo, căci mana oferită de pământul galițian se găsea între cele două linii dușmane. Și totuși, pe căi cari și până azi mi-au rămas necunoscute, soldații noștri au reușit să-i convingă pe Ruși să înceteze focul atunci când era vorba de ale mâncării. Cum se așternea amurgul asupra noastră, câte doi-trei soldați de ploton ieșeau fără nicio umbră de teamă din tranșeu, coborînd până în mijlocul lanului de cartofi, începând să-i dezgroape ca în moșia proprie. În asemenea momente și cei rămași în tranșee puteau să-și scoată capul fără nici o teamă și să urmărească recolta bogată de cartofi, căci nu s'a întâmplat ca vreo armă să se descarce, fie deoparte, fie de alta. La asemenea ocazii Rușii încetau până și focul reglementar al soldatului de pază. Revenind soldații noștri cu sacii de cartofi în tranșeu, *caraulul* rus își relua pușcatul lui fără țință, din sfert în sfert de ceas, iar cătanele flămânde ale lui Francisc Iosif I-ul, apostolicul, vânturau dintr'o mână într'alta cartofii abia scoși din jar și îi înghițeau cu o grabă și lăcomie fără seamăn. Apoi, lungindu-se dealungul groapei destinată oamenilor vii, ei ascultau pocnetele regulate ale *caraulului* rus cu indiferența și obișnuința cu care ascuți tic-tacul unei pendule. Gândurile lor rătăceau departe, pe alte și pașnice meleaguri,

purtate de dorul unui trai omenesc și de îndrăznețe visuri ale tinereții.

Multe am răbdat și pățimit în dârza luptă dela Chirov. Dar vremea a șters multe din aceste suferințe, căci așa este făcută mintea și inima omului, ca să uite tot ce a fost rău în viață. Din vălmășagul amintirilor mele stăruie însă cu o putere veșnic vie armistițiul clandestin, încheiat în preajma lanului de cartofi, sub cerul și lumina clară a lunei de Octombrie 1914, de oameni cari mai mult se iubeau, decât se dușmăneau.

VIII. U M G R U P P I E R U N G.

Paralel cu prelungirea războiului, experiențele noastre sporeau zi cu zi. Am fi nedrepti dacă nu am recunoaște, că și comandamentul austriac a început să dea dovadă de asemenea învățături. Nu în ordine tactică, deoarece sub acest raport noi, simpli *Plänkleri* (tiraliori) nu puteam să apreciem marile operațiuni militare concepute, reușite sau zădărnicate. Am înțeles aceasta însă din modul de redactare al ordinilor de zi ce le primeam. Stilul acestora evolua și se rafina zi cu zi, devenind tot mai ales și tot mai nuanțat. Ceea ce la *Rohatyn* se numise simplu *Rückwertskonzentrierung* (concentrare în dosul frontului), — implicând o recunoaștere deschisă a înfrângerii suferită, — acum, după aproape patru luni de războiu se cheamă *Umgruppierung* (regrupare), adică o regroupare de forțe în cadrul aceleași operațiuni, lăsând impresia că nu întreg frontul va da îndărăt, ci numai anumite elemente componente ale lui.

Și totuși, *Umgruppierung*-ul dela sfârșitul lui Octombrie 1914, — care a avut ca urmare părăsirea

liniei *Chirov-Przemysl*, — nu era altceva decât tot un *Rückwertskonzentrierung*, care s'a sfârșit în Carpați, întocmai ca și după marea bătălie dela *Rohatyn*. Deosebirea de nuanță a avut urmări extrem de grave numai pentru regimentul „papă lapte“, adică pentru regimentul nostru. După lupta dela *Chirov* nu am avut norocul să putem fugi într'un suflet până în Carpați, ci numai treptat, cu bucata, revenindu-ne greaua misiune de a acoperi, cu focul și trupurile noastre, retragerea grosului armatei.

Făcând retragerea de acum în Carpați în alte condițiuni, era firesc ca să urmăăm și o altă rută. Am fost îndrumați deci spre *Sanok*, în direcția sud-vest.

Drumul nostru a fost lung și neobișnuit de greu. Ziua luptam, iar noaptea mergeam. Numai unde terenul permitea, sau unde nu mai puteam rezista presiunii dușmane, abia acolo ne încumetam să ne retragem ziua, bineînțeles, înfruntând riscuri incomparabil mai mari.

Cazacii se țineau mereu în călcâiul nostru. Cum ne observau, imediat descălecau de pe caii lor mărunței și iuți, montau două tunuri ușoare, plus câteva mitraliere și frontul era gata constituit. Misiunea noastră era cu atât mai dificilă, cu cât noi eram lipsiți de detașamente de cavalerie. Mândrii husari din timp de pace dispăruseră din ochii cazacilor din primele zile ale războiului și astfel au avansat la rolul de husari tot bieții infanteriști. Poate că nu am fi ezitat să ne luăm la întrecere nici cu caii căzăcești, dar în acest caz ar fi trebuit ca alții să ne ție frontul.

După zece zile de retragere cu luptă, am depășit cursul superior al râului *San* și cu aceasta ne apro-

piam de poalele Carpaților. De aci încolo lupta noastră trebuia întezită în așa fel, încât Rușii să plătească cu sânge fiecare porțiune de teren câștigat. În acest scop, comandamentul ne-a trimis și detașamente de artilerie, ceea ce dincolo de râul *San* nu avusesem, poruncindu-ne în același timp ca retragerea să nu o mai facem din proprie inițiativă, odată cu încheierea zilei, ci exclusiv la ordin mai înalt.

Pentru o asemenea luptă de energetică împotrivire se aranjase două batalioane din regimentul nostru, unul la dreapta și altul la stânga de *Novo-Sielo*, un sătuleț pitit între două dealuri respectabile, pe jumătate împădurite.

Compania mea ocupa o înălțime din stânga satului. În față nu aveam o perspectivă mai mare de două sute de pași, dar spre dreapta vedeam o bună parte din sat și tot dealul opus, ocupat de alte unități ale regimentului.

În această direcție vedeam cu ochiul liber cum se încinsese lupta corp la corp din prima zi. De altfel, singur ochiul liber făcea legătura între diferitele unități, deoarece fiind în retragere, nu ni s'a putut instala legătură telefonică.

În prima zi de luptă am scăpat ușurel. Plasați fiind într'un loc mai puțin expus și pe o înălțime fără vre-o importanță deosebită, nu am atras atacul direct al Rușilor. Acesta se dădea în vale, împrejurul satului, și pe coasta dealului din dreapta, care era mai deschis și mai accesibil. Cu strângere de inimă urmăream avansarea metodică a Rușilor și frângerea succesivă a liniei noastre. Pe noi, Rușii se mulțumeau să ne ținuiască locul cu foc de șrapnele și mitra-

lieră, fără să ne acorde vre-o atenție specială.

A doua zi situația noastră însă s'a înrăutățit. Aripa frontului din dreapta cedând, Rușii s'au văzut, la un moment dat, împușcați din flanc și astfel au descoperit prezența noastră, care nu era tocmai lipsită de primejdii. Au fost nevoiți deci să se ocupe și de noi ceva mai intens și de aci încolo nu mai era chip să scoatem capul din tranșeu, deoarece linia acestuia era ținut într'un foc permanent.

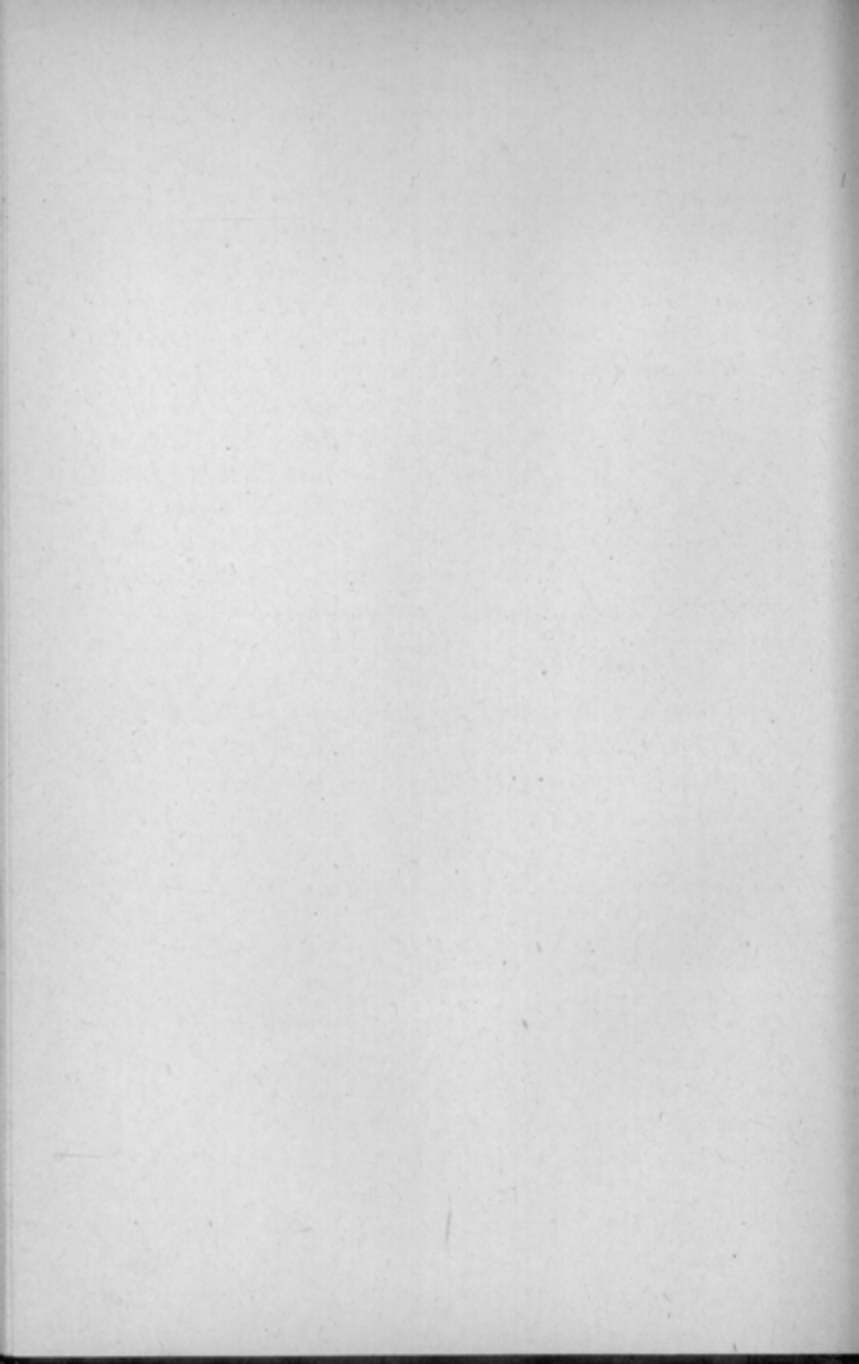
Văzând înaintarea Rușilor pe dealul din dreapta, cât și interesul special cu care se îndreptau în spre noi, am priceput că, ori va trebui să ne retragem, sau vom risca să ni se taie drumul din spate. Comunicând comandantului meu de companie această părere a mea, el a trimis vre-o zece curieri după instrucțiuni, cari însă nu s'au mai întors. Vre-o cinci din ei zăceau în nesimțire pe marginea tranșeului, iar despre soarta celorlalți nu aveam nici o știre. Ezitând să dea ordinul de retragere pe propria-i răspundere, nehotărîtul meu ungur dela Seghedin a depus soarta noastră în mâna Rușilor. De altfel, în strâmtorarea în care ne găseam, încetasem de mai multe ceasuri focul, manifestând o atitudine pur pasivă.

Deodată focul încetează și din partea Rușilor, iar printr'o râpă ce venea în spre noi din sat, urcau grupuri răslețe de infanteriști ruși, strigând și făcându-ne semn să ieșim din văgăuni și să aruncăm armele. Am aruncat sabia la cea dintâi somație, gest pe care l-a urmat apoi și comandantul meu cu care ocupasem aceeași groapă, cât și soldații pe cari îi mai aveam. Rușii văzând aceasta au dat năvală în linia noastră, dar nu la noi, cei valizi, ci la răniți, oferin-

du-le ajutor. Abia după ce i-au ajutat pe aceștia și-a adus aminte de noi, cei sănătoși, dându-ne ordin să ne coborîm în sat, unde ne-au predat unui comandament oarecare instalat aci.

Acesta a fost sfârșitul ultimei mele lupte pe frontul și de partea armatei austro-ungare. Se întâmplase în ziua de 13 Noemvrie 1914, în localitatea subcarpatină *Novo-Sielo*. Le însemnez aci pe amândouă, fiindcă ele marchează o etapă de cea mai mare importanță în viața mea, un lucru la care deseori m'am gândit și mai înainte, dar pe care, neavând nici o sugestie de undeva, nu am avut curajul să-l provoc din proprie inițiativă. Mulțumind Providenței pentru nehotărîrea cu care a înzestrat pe comandantul meu, priveam cu plăcere și voioșie la Rușii cari mă perchiziționau și cu mare încredere la viața nouă ce mi-o deschidea întâmplarea din localitatea polecească, care printr'o tainică concidență, și ea, *Sat-nou* se chema.

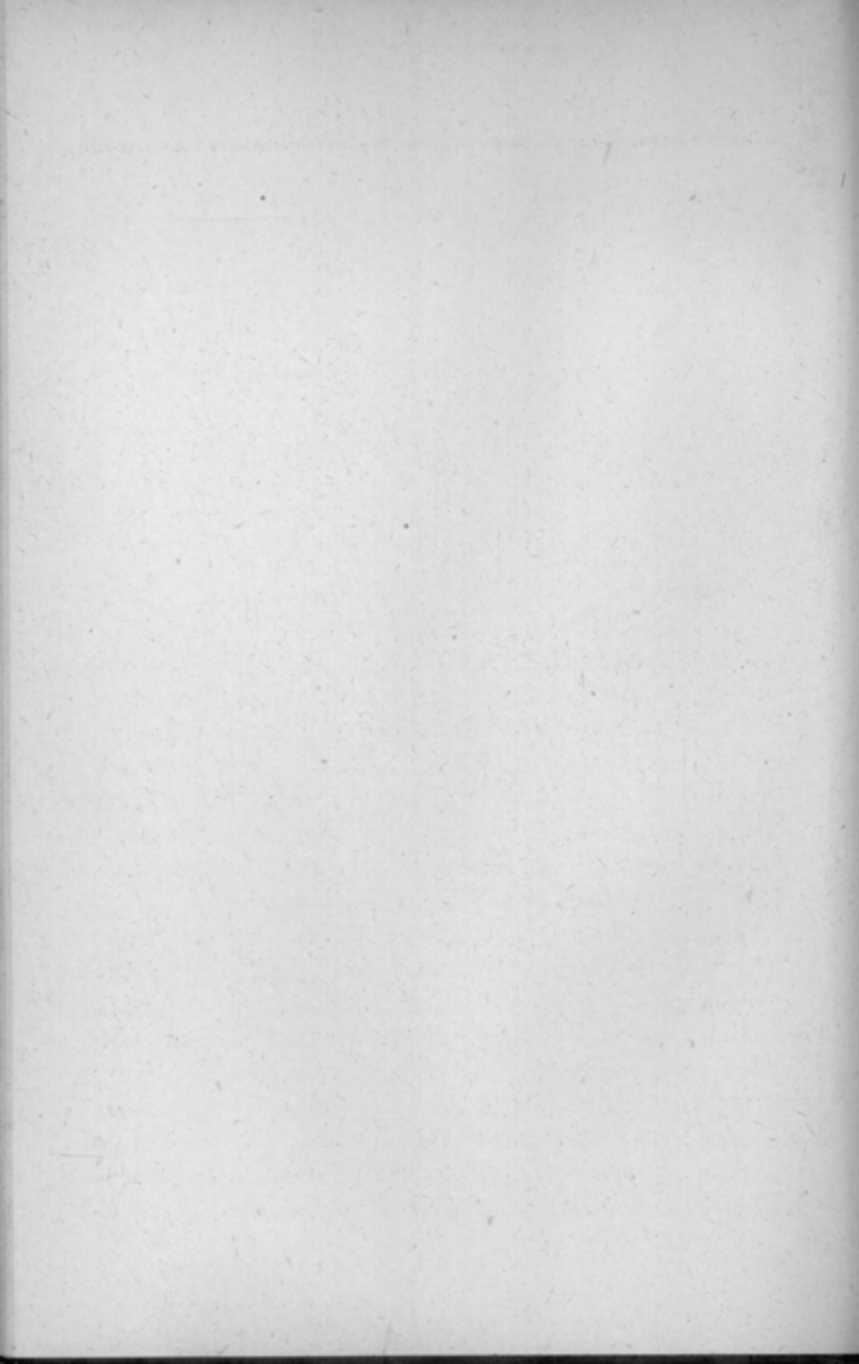

PRIZONIER LA RUȘI
ROB LA UNGURI

— PARTEA II-a —

IX. P R I Z O N I E R

Coborînd în satul *Novo-Sielo*, distanță de câteva sute de pași, ne-am putut face o idee mai clară asupra situației frontului nostru. Am găsit instalat aci comandamentul unui regiment, ceea ce însemna că frontul propriu zis era departe în urma noastră, adică acum în fața noastră. Dealtfel, comuna se găsea în afară de raza focului de infanterie. Câteva șrapnele trimise de tunuri ușoare de munte mai explodau, pe ici pe colo, deasupra satului, cărora însă Rușii nu le dădeau nici cea mai mică atenție.

Făcându-ni-se o percheziție sumară, care la mine nu a putut descoperi decât suma de cinci coroane, care desigur că nu a putut impune, s'a întocmit o listă a celor prezenți, — câțiva ofițeri și vre-o sută de soldați — după care imediat ne-au trimis în dosul frontului, pe șoseaua pe care, abia acum patru zile o bătătorisem în sens invers. Până la *Sanok* am mers pe jos, iar de acolo ofițerii au fost transportați cu trăsura până la Chirov, unde în vederea constituirii u-

nui transport pe calea ferată, am poposit mai multe zile.

În marșul nostru de prizonieri nu am avut nimic de înregistrat. Cunoscând și urând profund regiunea aceasta, în care nu am avut parte decât de mizeriei, reflectam mai mult în sinea noastră, năzuindu-ne să scrutăm viitorul necunoscut, dar totuși, plin de nădejdi. Garda rusă nu se ocupa câtuși de puțin de noi. Desigur, nu noi eram cei dintâi prizonierei austriaci, astfel încât nu erau deloc curioși să ne ispitească. Rușii vorbeau cu zor întreolaltă, fără să înțelegem ceva, apoi când se plictiseau de vorbă se apucau de cântec. La aceasta am tresărit și noi, căci de mult nu mai auzisem decât vaete și plânsete.

Ajunși la *Chirov*, ne-am instalat într'o vastă clădire publică, unde se găsea și comandamentul de armată. Grupul de ofițeri din care făceam și eu parte se ridicase la circa treizeci de persoane, mai toți din Ungaria. Un praporșcik (stegar) moldovean — învățător în viața lui particulară — a fost delegat să se îngrijească de noi. Luând contactul cu noi, cea dintâi întrebare i-a fost, dacă nu este în mijlocul nostru cineva care să știe moldovenește. Am răspuns cu o explicabilă surpriză și emoție, eu și camaradul Ghilezan, dar glasul nostru a fost copleșit de răspunsul, tot românesc, dar cu mult mai energic al mai multor unguri, despre cari înainte nici habar nu aveam că stăpânesc hulita limbă valahă. Am înțeles, că în asemenea împrejurări nu este locul să vorbim noi și ne-am limitat la rolul de modești spectatori și auditori.

Stând de vorbă cu grupul nostru, praporșcicul mol-

dovean a trebuit să asculte toate teoriile constituționale ungare asupra rolului politic al Ungurilor, a inexistenței problemei naționalităților în cuprinsul Ungariei, cât și asupra oprimării bravului popor unguresc din partea Austriei. Prins în vârtejul unor asemenea discuții, bietul moldovean a uitat de existența celor doi frați de sânge ai săi, neavând răgaz să schimbe nici măcar un singur cuvânt cu noi. Stând în mijlocul nostru până când am sorbit cu o poftă impresionantă *șci-ul cazon* — minunata ciorbă de varză rusească — ne-a părăsit fără să-i fi șoptit un cuvânt măcar. Părerea noastră de rău a fost atât de mare, încât zadarnic ne aștepta râvnitul culcuș moale de paie, căci:

*„Am stins de mult lumina, dar ne'ndurat e domnul
Pleoapelor trudite și-al visurilor: somnul'....*

I-am spus în gând și'n bezna nopții tot ce nu i-am putut destăinui în lumina insolentă a agenților unguri, împreunând dorul fără astâmpăr al Bănățenilor dela Tisa, cu acel al Moldovenilor dela Nistru.

Dimineața, praporșcicul moldovean ne-a anunțat, că vom fi prezentați generalului din garnizoana Chi-rov, ceeace nu peste mult s'a și întâmplat. Dar nu în cadrele unei audiențe colective, ci individuale, căci întrevederea aceasta avea un scop bine determinat, fiind în legătură cu războiul care încă nu s'a terminat. Sensul ei a fost înțeles numai decât și ofițerul cel mai înalt în grad, — un locotenent ungur — a improvizat numai decât un scurt *Besprechung*, atrăgându-ne atențiunea că nu este permis să divulgăm

nimic din ceea ce știm asupra frontului și armatei austro-ungare. Inarmați cu acest avertisment, audiența a început cu însuși acela care ne-a reamintit de obligațiile noastre de ofițeri prizonieri.

Intrând camaradul nostru cel mai bătrân în cabinetul generalului rus, ceilalți așteptau cu o vie curiozitate să afle ceva despre cele întâmplate. N'au trecut nici zece minute și ofițerul nostru a reapărut, arătându-se foarte impresionat. Ne-a spus într'un suflet, că a vorbit în ungurește cu generalul rus și că atențiunea noastră trebuie să fie și mai încordată, întrucât generalul cunoștea la perfecție stările din Austro-Ungaria și de pe front. Și a mai ținut de datorie să ne reamintească, că suntem cetățeni unguri și că deci, în situația dată, fiecare din noi trebuie să vorbească exclusiv în ungurește.

De aci încolo, audiențele mergeau regulat, una după alta. Ceice ieșeau ne spuneau mai întâi, cum au refuzat să vorbească nemțește, — atitudine care ar fi impus în mod deosebit generalului rus — sfârșind apoi cu trâmbițarea discreției absolute ce a păstrat fiecare în ce privește frontul.

Fiind cel mai mic în grad și fără nici o comunitate sufletească cu asemenea concetățeni, îmi așteptam în liniște rândul audienței ispititoare, gândindu-mă tot la regretul din preseară, de a nu fi putut lua contact direct și deschis cu praporșcicul moldovean, căci în acest caz puteam eventual și eu să vorbesc cu generalul în limba mea.

Dar iată că a sosit și rândul meu! Intru cu sfială în cabinetul generalului, mă prezint și aștept. Spre surpriza mea, generalul nu mi-a vorbit în ungurește,

ci în nemțește. M'a întrebat încă odată de nume, de naționalitate și profesie, după care a urmat:

— D-tale, ca român, desigur, nu-ți face plăcere să vorbești ungurește.

— Exact, domnule general!

— Tot ca român, sunt convins că nu vei avea nici un interes să-mi dai răspunsuri inexacte.

— Este adevărat, domnule general, regret însă că nu prea am ce spune, întrucât pe mine nimeni nu m'a inițiat, sub nici o formă, în operațiunile militare la care am luat parte. Nu aș putea să spun decât ceea ce am văzut cu ochii mei. Apoi i-am povestit întreg calvarul suferit, cum am făcut înaintări și retrageri de sute de kilometri, fără hartă, fără telefon și fără mâncare.

Generalul asculta cu multă atențiune cele spuse de mine, apoi a adăugat, că toate acestea s'au întâmplat din motivul că, comandamentul austriac intenționat nu a pus la curent pe ofițerii inferiori cu mersul operațiunilor și nu le-a pus la dispoziție nici măcar o hartă a Galiției, pentru că fiind în mare parte români, cehi, sârbi și slovaci, să nu poată avea nici o orientare și nici o inițiativă.

— Dar în lupta dela Chirov de unde ați fost aprovizionați cu hrană?

— Din câmp, i-am răspuns, gândindu-mă la lanul de cartofi pe care l-am devastat, căci din dosul frontului numai odată, sau de două ori am primit câte o conservă.

— Nu știi, domnule cadet, dacă aceste conserve vi s'au trimis din Przemysl, sau din țară?

— Nu știu, domnule general, dar bănuiesc, că dacă

le-ar fi trimis din țară, atunci ar fi putut să ne alimenteze regulat, iar nu să ne lase douăzeci și șapte de zile fără nici o hrană.

— Bănuiala d-tale pare a fi exactă și dacă se confirmă, atunci aceasta înseamnă, că cetatea Przemysl va trebui să se predea în mâinile noastre din cauza foamei.

Cu aceasta, audiența mea a luat sfârșit. Fac înclinarea reglementară și mă retrag. Eșind din cabinet, camarazii unguri mă asaltează și mă întreabă, nu dacă am fost discret, ci dacă am vorbit și eu ungurește cu generalul. Le-am răspuns, că din moment ce generalul mi-a vorbit nemțește, era o chestiune de bun simț să-i răspund în aceeași limbă.

Răspunsul meu a stârnit un val de indignare. Degeaba, fraților, își spuneau, umblăm cu mânuși cu valahii ăștia, căci iată și la asemenea ocazii, unde este în joc prestigiul nației maghiare, ei țin să se desolidarizeze de noi.

La indignarea lor unanimă am crezut că nu mai trebuie să răspund. În câteva zile, îmi ziceam, vom părăsi teritoriul Galiției, unde ei mai sunt oarecum acasă și trecând în Rusia, mă voiu scăpa atât de tutela, cât și de limba ungurească. Dacă le-am iertat atâtea nedreptăți în trecut, de ce să nu mai rabd încă două-trei zile?

Nu aveam de unde să știu, că scris mi-a fost: să fiu prizonier la Ruși și rob la Unguri...

X. Z B O R N I I P U N C T

Dela Chirov încolo, fiind legătura de cale ferată restabilită, drumul spre Rusia l-am făcut cu trenul, în două etape până la granița rusească: una la Lemberg și alta la Podvolocisk.

Urcându-ne în vagoanele de marfă nu am avut altă preocupare decât să ne vedem de ale mâncării. Pe teritoriul Galiției, devastată de front și trupele în continuă mișcare, aprovizionarea noastră a mers mai greu. S'a îmbunătățit însă pe măsură ce ne apropiam de granița rusească. Abia pe teritoriul rus am putut să ne răzbunăm pe plac pentru foamea ce am îndurat în cele patru luni de războiu. Instalându-se în spațiosul restaurant al gării de frontieră, cei treizeci de ofițeri austriaci au consumat toate proviziile ce le-au putut găsi. După un prânz complet, cu borș și cu friptură, — cu porții de reclamă — au mai mâncat și vreo optzeci de prăjituri, plus toate merele ce le avea la îndemână restauratorul. Rușii formaseră cerc împrejurul nostru, minunuându-se și crucin-

du-se de o asemenea poftă de mâncare și capacitate stomacală.

Dar transportul nostru mai atrăgea atențiunea Rușilor și prin alte însușiri, prin diversitatea uniformelor, căci fiecare era îmbrăcat în alt chip. Numai barba o purtau la fel de neîngrijit, deoarece nimeni nu avusese răgazul să se preocupe de asemenea fleacuri. Incolo, toate erau anapoda. Unii purtau căciulă în loc de capelă, alții cojoc în loc de palton și așa mai departe.

Cea mai interesantă îmbrăcămintă o avea camaradul Ghilezan. Deși era sfârșitul toamnei, el nu avea palton, ci un impermeabil despicat în toate firele lui componente din cauza tufișurilor pe cari le străbătuse și care dela distanță părea un opreg bănățnesc, iar nu manta de ploaie. În afară de asta, ca haină exterioară mai avea o căptușală de palton, pe care o îmbrăca deasupra impermeabilului, căpătând astfel o înfățișare cu totul exotică. Eu îi țineam isonul cu barba cea mai încâlcită și cu cojocul unguresc.

Demn de remarcat era că, deși cel mai slab îmbrăcat, camaradul Ghilezan era cel dintâiu care se cobora din tren în gările unde staționam, plimbându-se dealungul vagoanelor de par'că ar fi fost cel puțin comandantul transportului. Neînțelegând imediat acest mod de a se comporta, îl chemam în vagon, la care el însă răspundea:

— Eu mă plimb cu treabă, nu de plăcere. Rușii trebuie să vadă cum este ajustat un ofițer austriac, să prindă curaj de luptă și încredere în victorie! Iar dacă apărea vre-un fotograf, el numai decât se ofe-

rea să fie pozat, dar numai împreună cu mine, zicând că și eu reprezint destul de bine tipul luptătorului austriac.

Înțelegându-i gândul, la celelalte gări nici nu am mai așteptat să fiu invitat, ci mă ofeream și eu numai decât să fiu pozat. În tot restul vieții mele nu am stat de atâtea ori în fața aparatului fotografic, ca pe distanța dintre frontiera rusă și până la Kiev. Am avut ocazia mai târziu să-mi admir chipul reprodus într-o revistă rusească și să-mi dau seama de efectul extraordinar ce-l putea stârni: încurajator pentru Ruși și demoralizator pentru Austriaci.

Întâmplarea făcând ca, foarte curând numai în fotografie să rămânem alături, se cuvine să însemnez aci, că prietenul Ghilezan a rămas consecvent cu aceeașă pornire conștientă a lui și atunci când a fost vorba de faptă. A murit fiind voluntar în armata română, adică se făcuse Bur viteaz, ceeace nu fusese la Chirov.

Cât privește pe Ruși, ei s'au purtat omeneste cu noi din primul moment. Dela Chirov încolo, ei ne-au plătit regulat diurna de o rublă și jumătate pe zi, pe care ne-au scăzut-o mai târziu din solda de cincizeci de ruble pe lună ce ni s'a plătit pe ziua căderii în captivitate.

Pornind dela frontiera rusă, garda ne spusese că are ordin să ne însoțească până la Kiev, unde în vre-o două zile am și sosit. Nu ne făceam iluzia că vom fi internați acolo definitiv, dar nici nu am fi crezut că vom sta atât de puțin. Din marele și frumosul oraș al Kievului, — cum ni-l descriau soldații

ruși, — noi nu am văzut decât edificiul gării și câteva străzi laterale cari duceau în *Kreposti*, în Cetate!

A doua sau a treia zi am plecat cu regretul de a nu fi avut ocazia să cunoaștem acest oraș, pentru ca după un ceas de mers să ne oprim în mijlocul unei păduri de brad, la Darnița, situată dincolo de malul stâng al Niprului. Ne-am plasat aci în câteva bărci de scânduri, joase, întunecoase și antipatice. Darnița constituia punctul de concentrare — Zbornii punct — pentru pizonierii luați în Galiția și prin care mai toți au trebuit să treacă.

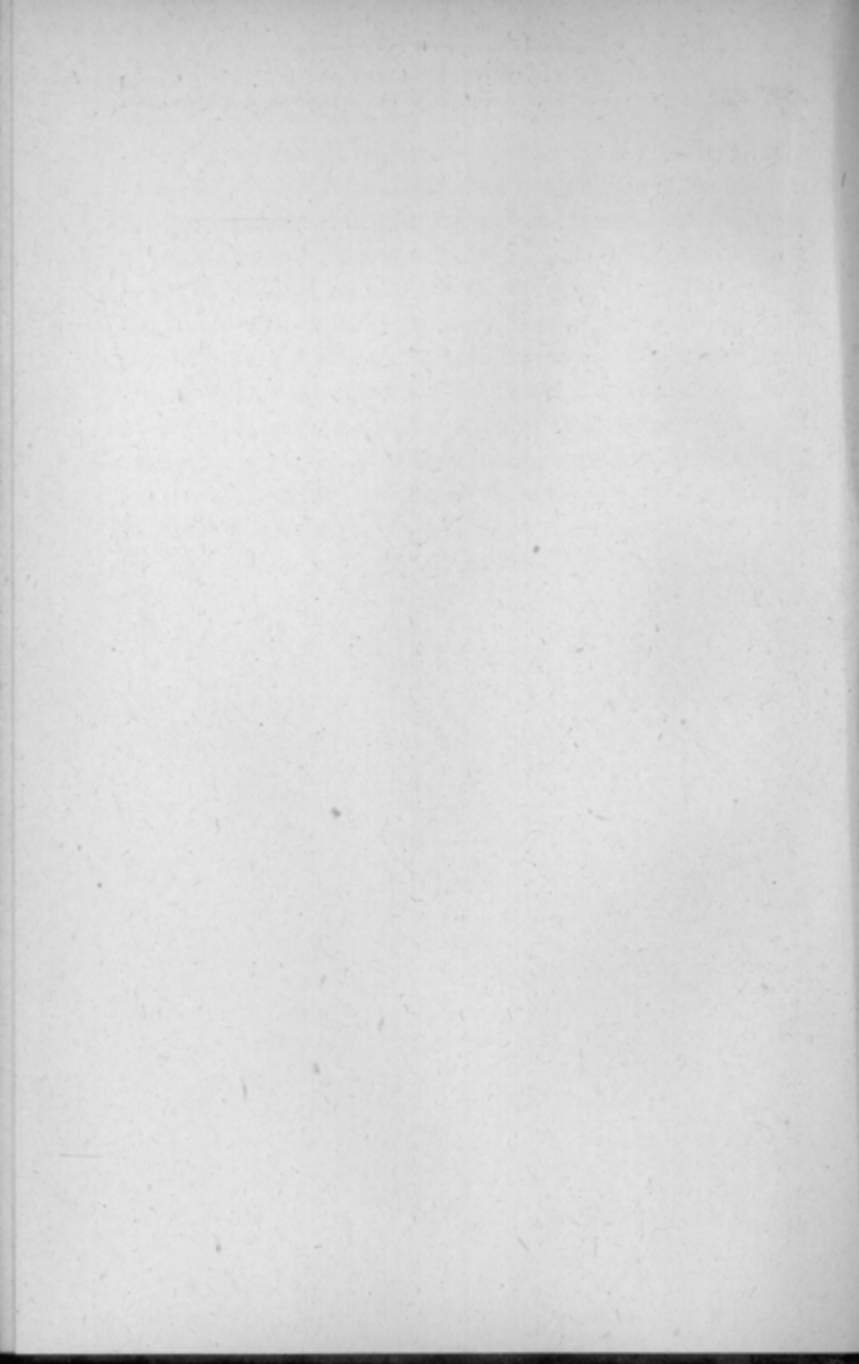
Până să se adune un număr însemnat de prizonieri și până când să vie ordinul dela Petrograd în ce direcție a Rusiei să fie îndrumați, prizonierii sosiți din front petreceau aci cel puțin o săptămână. Aci s'a inaugurat propriu zis viața de prizonier care, prin noutatea ei și a problemelor legate de dânsa a lăsat impresii adânci asupra oamenilor. Darnița, lipsită de orice importanță din punctul de vedere al așezărilor omenеști, a devenit celebră ca *zbornii punct* al prizonierilor. Condeie măestre s'au însărcinat să descrie parte din dramele și romanele petrecute între scândurile bărcilor ei primitive, cetite azi în mai toate limbile europene.

Dar noi, Românii, nu ne vom opri asupra mizeriilor mari și mărunte ale vieții de prizonier, trăită la Darnița, pentru că noi nu consideram viața de prizonier decât ca ceva de foarte scurtă durată. Ea constituia ultima etapă înspre realizarea visului nostru ostășesc și drumul ce ducea spre acest scop, fie cât de spinos, nu avea nici o importanță.

În adevăr, cândva, târziu, visul nostru s'a și împli-

nit. Și martorii oculari și istorici ai acestui mare eveniment au fost: Darnița și Cetatea Kievului, suprapunând amintirilor mohorâte de prizonieri pe acelea înălțătoare de ostași români.

De aceea, Darniță și Kiev, localități de cari se leagă scumpe amintiri, mie și neamului meu, deocamdată îngăduiți-mi să-mi urmez înainte celălalt drum, acela al pătimirii. Revenind, vă voiu dărui un an întreg din cea mai frumoasă tinerețe a mea și multe și duioase aduceri-aminte în toată viața mea de mai târziu.

Din Darnița de lângă Kiev am pornit pe cel mai lung drum din viață. Bineînțeles, lungă după mentalitatea noastră, nu și a Rușilor. Noțiunea distanței, în timp și spațiu, în Rusia nu este identică cu aceea a noastră. Am făcut circa șase mii de kilometri, fără să schimbăm vagonul și fără să fi auzit dela vreun Rus că locul spre care mergeam ar fi departe. Acolo, timpul și spațiul se măsoară cu una și aceeași măsură: cu *seicias*, adică nu adverbul numaidecât.

Inarmându-ne cu *seicias*-ul, care este o admirabilă măsurătoare a răbdării Rusului, am străbătut sute și mii de kilometri, lăsând în urma noastră multe și însemnate localități ce împânzesc stepa Rusiei europene și asiatice, la distanțe respectabile în sensul nostru, despre cari însă însoțitorii noștri mereu ne asigurau că îndată le vom ajunge. De la Kiev imediat am ajuns la Konotop, de acolo tot așa de repede la Kursk, Penza, Sâzrani, Samara, Ufa, făcând până în Urali tocmai o săptămână, iar de acolo alte două săptămâni până la Krasnojarsk, situat foarte aproape de

lacul Baical, adică la o distanță de abia opt sute de kilometri.

Intr'un voiaj făcut în cadrele unui transport de prizonieri nu se pot culege impresii deosebite. Uniformitatea și nemărginirea stepelor ruse, cari până în Urali nu cunosc nici urmă de colină, se accentuează și mai mult prin stratul nivelator de zăpadă, de o albeață orbitoare. În lipsă de teren accidentat, de joc al culorilor, cu pază la ușa vagonului și cu geamul înflorit de ghiață, ce să reție ochiul nostru, fie el oricât de atent și de curios?

Am putea zice, că până la Krasnoiarsk, locul nostru de destinație, am trăit o viață limitată exclusiv la spațiul îngust al vagonului. Cu lumea din afară nu am putut lua contact decât din gară în gară, unde ni se dădea voie să ne aprovizionăm: cu bufetul gării, cu vânzătorii de articole alimentare înșirați în prelungirea peronului și cu *kipiatok-ul*, (cazanul cu apă fiartă de ceai). Atât am putut vedea, direct, cu ochiul nostru, din imensa viață și stepă moscovită; restul ne-a rămas multă vreme inaccesibil și de neînțeles. Hrănindu-ne cu bunătățile gastronomice ale Marei Rusii, de o ieftinătate uimitoare și înlocuind apa cu *kipiatok-ul*, am continuat, timp de mai multe săptămâni, o viață de vagon, cu necazuri și preocupări necunoscute până aci și menite a nu fi uitate niciodată.

Pe distanța nesfârșită, de mii și mii de kilometri, abia câteva localități au putut fi admirate de către ceata de voiajori pasivi: monumentalul pod de peste Volga, la Sâzrani, care prin lungimea lui și ăriile de

ghețuri sparte dedesubt ne-a îngrozit; Zlatousti, important centru minier în inima Uralilor, a cărui iluminare feerică nocturnă îți dă impresia că însăși stelele cerului s'au coborât pe pământ, dar fără să ne poată lumina mizeria ce sălășluște pretutindeni în preajma gurilor de aur; Celeabinsk, care este stație de frontieră între Europa și Asia; apoi Omsk, Tomsk și alte localități, al căror nume ne era cunoscut încă de acasă.

Dacă însă impresiile de zi au fost fugare, cele de noapte s'au întipărit adânc, stăruind în amintirea noastră toată viața.

Odată cu înserarea, nimeni nu mai părăsea vagonul. În întuneric mai ușor poate să dispară omul. Fi-rește, în teorie, căci în practică cine era să se ocupe cu asemenea planuri?

Serile le petreceam la două feluri de iluminare. Le inauguram cu lumina palidă a vagonului, la care mâncam din proviziile achiziționate în cursul zilei, alternând bucata de mâncare rece cu câte o înghițitură de ceai cald. Afară și în suflet Siberie adevărată, iar trupul plin de păduchi. În cinstea lor se aprind zeci de lumânări la fiecare cap de bancă, la parter și la etaj, căci nu numai căutarea aurului din Urali reclamă iluminare feerică, ci și păduchii noștri.

Să ne urcăm deci pe banca dela etaj, unde ne este locul, să aprindem lumânarea de seu, să o fixăm pe fierăria scândurilor și să începem ocupația scrală de săptămâni întregi.

Întăiu scoatem bluza, o întoarcem pe dos, cercetăm de jur împrejur cele două laturi ale cusăturii: la mâ-

neci, la piept, la spate. Operația nu este tocmai ușoară: ea cere atenție, răbdare și experiență. Nevoia și vremea le procură însă pe toate. În primele zile avem ambiția să-i omorâm turtindu-i între unghii. Dar sistemul acesta, mai potrivit cu dorul nostru de răzbunare, are cusurul că nu este spornic. În felul acesta, până la miezul nopții abia dacă terminăm cu o singură piesă, plus că ne mai rămâne pieptul și subțiorile la fel de invadate. Va trebui deci să recurgem la o metodă mai expeditivă. Astfel, suntem nevoiți a renunța de a-i omorî cu mâna proprie, ci să-i așezăm la rădăcina flăcării lumânării. Procedând astfel, ne-am convins că operația merge mult mai repede. Consacrând câte un sfert de ceas celor cinci piese din îmbrăcămintea noastră, desbrăcate și reîmbrăcate, succesiv și alternativ, într'un ceas tocmai bine am isprăvit cu păduchii vii și vizibili. Operația se încheie trecând prin flacăra lumânării și întreaga tivitură a tuturor pieselor, în scopul de a distruge și sămânța celor viitoare.

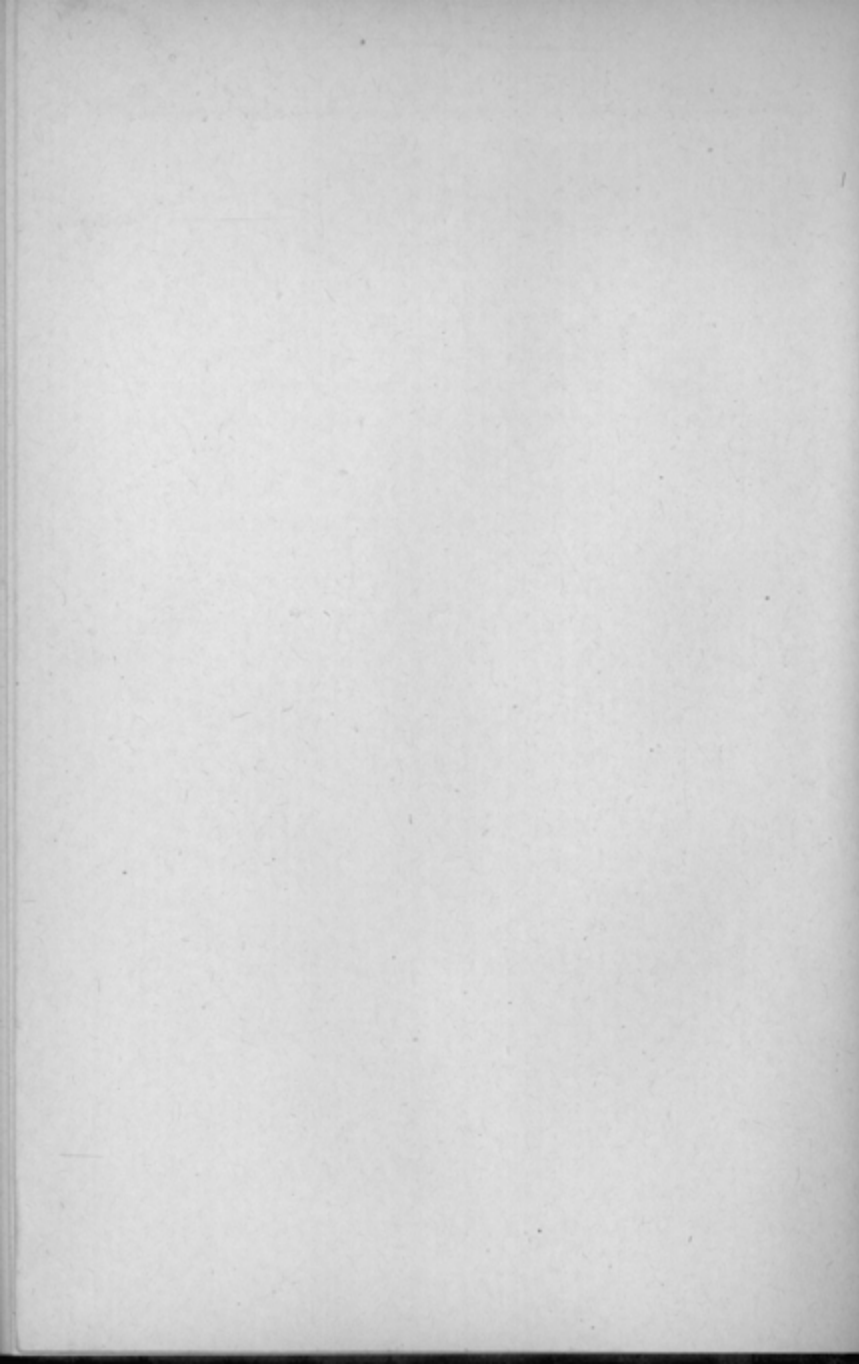
Păducherea aceasta se face într'o tăcere mormântală. Aplecați pe haina ce o cercetau și spre para lumânării ce le indica prezența unor dușmani cruzi, de zi și noapte și de fiecare clipă, insecticizii sunt absorbiți exclusiv de această dezolantă îndeletnicire. Isprăvindu-se, oboseala morală și fizică întinde trupurile pe banca fără așternut, după cum fără așternut le este și viața. Mai cucăind, mai dârdâind de frig, trec și nopțile lungi. Cu Siberia imensă, necunoscută și groaznică în față, pesimismul îi învăluie din toate părțile și sub toate raporturile.

Dimineăta, un singur om este ferit de oboseală morală și pesimism: rusul dela ușa vagonului care, răzimat de pușcă ne urează:

Dobroe utro, gospoda! (Bună dimineăta, domnilor!)

Seicias Krasnojarsk! (Acuș vine Krasnojarsk!)

Am înțeles, că nu mai avem decât vreo mie de kilometri....

XII. K R A S N O J A R S K

Cu *seicias*-ul străbăturăm distanța respectabilă de șase mii kilometri în spațiu și mai bine de patru săptămâni în timp. În preajma Crăciunului anului 1914, iată-ne sosiți la Krasnojarsk. Era o dimineată albă, frumoasă, pe care însă nu o puteam contempla din cauza vântului ascutit, care intra ca un burghiu prin țesătura rărită a mondirului austriac și căruia nu-i putea rezista nici cojocul meu unguresc. La cel dintâiu contact liber cu această temperatură aspră, trupurile se contractează și se încovoae.

Debarcând din vagon s'a schimbat și atitudinea gardiștilor ruși. Din flegmatici și înceți ce erau, dintr'odată au devenit foarte iuți. Aruncând *seicias*-ul în talon, l-au înlocuit cu *skoro* (repede), pornindu-ne la drum fără să ne dea răgaz nici măcar să ne înșiruiim militărește, renunțând la apel nominal și alte asemenea formalități. Toate acestea le-au făcut în marș, alergând în sus și în jos dealungul coloanei. Această grabă ne părea cu atât mai curioasă, cu cât Rușii erau îmbrăcați cum nu se poate mai bine. Dar

graba le era impusă de insuficiența îmbrăcăminții noastre, căci dacă ne luau cu *seicias*-ul și la marș, apoi, desigur, nici jumătate din coloană nu ar fi ajuns în lagărul de prizonieri, deși iarna nu era decât la început.

Cât îi privește pe Ruși, ei nu aveau un respect deosebit față de frigul care nouă ne părea insuportabil. Traversând una din străzile orașului, am rămas uimiți, văzând domni și doamne stând de taifas pe banca din fața casei, par'că ar fi așteptat Rusaliile, iar nici decum Crăciunul. Bineînțeles, îmbrăcați în raport cu clima: în căciuli, blană, cisme de păslă, etc., tot ceeace nouă ne lipsea.

Orașul Krasnojarsk, deși am trecut de două ori prin el, totuși nu l-am putut cunoaște. Ceeace știu despre însemnătatea lui, am învățat în lagărul de prizonieri, din auzite sau din citit. La dus ca și la întors, am văzut doar una din străzile lui, probabil pe aceea care constituia ruta cea mai scurtă dela gară și spre gară. Mai târziu am aflat că, orașul Krasnojarsk este, după Irkutsk, unul din cele mai însemnate orașe din Siberia Orientală și, firește, pentru mine cel mai însemnat, după cum se va vedea. Situat lângă marele și furiosul fluviu Jenissey, — de vreo trei ori mai mare decât Dunărea noastră și „Regele fluviilor europene” cum îi spunea Napoleon-cel-Mare, — și având câteva zeci de mii de locuitori, orașul Krasnojarsk are o dublă importanță: militară, — putând adăposti cincizeci de mii de combatanți, — și economică, dispunând de numeroase bogății naturale și de legătură cu calea ferată transiberiană, iar vara, pe apa fluviului Jenissey și cu Oceanul Glacial.

Orașul este așezat pe malul stâng al fluviului Jenissey. Deși, după cum spuneam, este un oraș măricel, el nu se conturează dela distanță, mai ales dacă îți este dat să-l privești în timp de iarnă. Totul fiind acoperit cu zăpadă, mereu răscolită de viscol, — căci, din cauza gerului, ninsoarea proaspătă nu mai există în aceste părți dela începutul lui Octomvrie, — clădirile orașului nu se reliefează decât atunci când ești în fața lor. Atunci îți dai seama, că orașele siberiene se deosebesc esențial de acelea din Rusia Europeană. În Krasnojarsk lipsesc edificiile de proporții mari. Casele sunt clădite aproape exclusiv din lemn, chiar și acelea cu etaj. Pe semne, este un mod de a clădi mai economic și mai adecuat climei. Aceasta este singura reflecție ce am făcut-o, traversând o singură stradă din orașul legat atât de strâns de tinerețea și suferințele noastre.

Am regretat și voiu regreta întotdeauna, că nu am putut culege și alte impresii și cunoștințe asupra orașului Krasnojarsk. Dar niciodată nu am avut ocazia să-l vizitez. Nu din vina mea, ci a împrejurărilor. Numele de Krasnojarsk, pus ca titlu în fruntea acestor rânduri, fixează deci mai mult un punct geografic în apropierea căruia fusesem aruncat de soartă, iar nicidecum locul unde am trăit aieva. Acesta este *Vojenni Gorodok* (orașelul militar), situat la opt verste (kilometri) de oraș. Pe acesta mi-a fost dat să-l cunosc atât de bine, încât și după aproape două decenii trăiește viu în amintirea mea, cerându-se a fi descris cât mai amănunțit, ceea ce este și scopul scrierii de față. Vom începe această mișcătoare poveste de

îndată ce vom fi terminat cu fixarea împrejurărilor de ordin geografic.

Eşind din oraş, drumul nostru, — adică vorba vine, căci un drum propriu zis nu există în toată Siberia, — duce o bucată de timp paralel cu fluviul Jenissey. Apoi, cotind niţel la stânga urcăm un piept de deluşor şi ajungem pe un platou neted şi întins, de vreo cinci-şase kilometri, hotărnicit de un lanţ de coline, care la distanţă respectuoasă însoţeşte undele nă-răvaşe ale Jenisseiului spre Marea Ingheţată. La poalele acestui lanţ se înalţă zeci de cazărmi roşii şi înalte, cari se zăresc de îndată ce am suit pieptul platoului. Dela distanţă pare a fi un oraş în toată regula, iar ca aspect superior oraşului Krasnojarsk, a cărui anexă este.

Cunoscând, însfârşit, ţinta finală a lungului şi o-bositorului voiaj, coloana de prizoneri îşi iuţeşte pasul: în primul rând de frig, dar desigur, şi de dorul ca, ajungând mai curând, să poată şi pleca mai curând. Pe vremea aceea, nimeni nu ar fi îndrăznit să creadă că, fiziceşte vom fi legaţi cu anii de acest Vojenni Gorodok, iar sufleteşte o viaţă întreagă. Cunoştinţele noastre de pe atunci nu concepeau încă cât de primitor poate fi Vojenni Gorodok-ul dela Krasnojarsk. Din acest prea încăpător cuib, pentru oameni şi mizerii omeneşti, al Siberiei, voiu trimite răvaş sincer doi ani în şir, nu pentru a redeştepta vechi amintiri şi cumplite îndurări la cei ce le-au trăit ei înşişi, ci pentru cei ce ne vor urma şi cari, sperăm, nu vor avea ocazia să le cunoască decât din ceeace le va transmite generaţia noastră.

XIII. CRIZA DE CONFORT

Sosirea transportului nostru în lagărul de prizonieri nu a stârnit vreun entusiasm deosebit la cei ce se găseau acolo. Dimpotrivă, ei ne aruncau priviri piezișe, cari numai prietenеști nu se puteau numi. Cei vreo două sute de ofițeri austro-ungari, instalați în pavilioanele destinate ofițerilor ruși ca în marile palace europene, vedeau în nouii sosiți niște obraznici, cari pe nedrept râvnesc la confortul lor destul de acceptabil pentru rolul actual. Vojenni Gordok-ul nefiind complet terminat, numai vreo două din aceste pavilioane erau locuibile. Restul aștepta primăvara și capitalul necesar ca să fie pus în aceeași stare. Căzărmiile erau ocupate de soldații ruși și de prizonieri. Care va să zică, cu sosirea nouilor transporturi se accentua din ce în ce criza de confort la cei plasați; nu de locuințe, deoarece, după cum s'a dovedit mai târziu, lagărul acesta putea să adăpostească nu câteva sute, sau mii de prizonieri, ci mai multe zeci de mii. Este interesant să povestim cum a știut

corpul ofițeresc austro-ungar să rezolve această criză periodică de confort.

Transportul nostru, cuprinzând circa o sută grade ofițerești: cadeți, stegari, și așa mai departe, ar fi însemnat să răsturnăm din temelie ordinea stabilită de cei sosiți mai curând și cari, în mod firesc, s'au așezat amăsurat gradului ce-l purtau. Colonelii ocupau un apartament de familie, maiorii câte o cameră fiecare, iar ceilalți locuiau, în ordine descrescândă, în câte o cameră în raport cu gradul și spațiul. În felul acesta toate pavilioanele locuibile erau complet ocupate, noii sosiți neputând fi așezați nicăieri, mai ales gradele intermediare până la sublocotenent. Dar ce nu te învață nevoia și inventivitatea cazonă austriacă! Cei instalați confortabil au declarat, pur și simplu, comandantului rus, că cadeții nu sunt ofițeri, deoarece ei sunt plătiți cu *Löhnung* (soldă zilnică), iar nu cu *Gage* (leafă lunară). Luând acest criteriu ca bază de selecționare, pe cât de neadevărat, pe atât de necamaraderesc, cadeții au fost trecuți la cazarma prizonierilor și numai gradele dela sublocotenent în sus au fost plasate în pavilioanele ofițerești, în timp ce turcii procedau invers, avansând pe fiecare sergent mai răsărit la rangul de ofițer, întâi pentru a-i face lui însuși o situație mai bună și al doilea, pentru a-și creia fonduri chiar cu ajutorul Rușilor, în scopul de a-și putea ajuta pe soldații proprii. Dar turcii sunt un popor izgonit în Asia, după exemplul căroră noi, austro-ungarii nu ne putem lua. Să ne întoarcem deci la principiile de camaraderie austro-ungară, cari au dat naștere la frământări ce au ajuns până și la cunoștința Ministerului de Războiu din Viena.

Excluzând pe cadeți din sânul ofițerilor, firește, Rușii i-au trecut la *Mannschaft* (la soldați), tăindu-le cele cincizeci ruble pe lună ce le primiseră până aci. Măsura era prea nedreaptă, pentru ca cei interesați să nu protesteze. Prin scrisori adresate familiilor și prin intervenția acestora la Ministerul de Războiu din Viena, după patru luni de zile nedreptatea s'a reparat, Rușii ordonanțând, retroactiv, leafa de cincizeci ruble pe lună tuturor cadeților. Alții, mai șmecheri, cereau familiei, ca pe scrisorile trimise de acasă să se indice un grad mai mare, cu care apoi făceau dovada că sunt ofițeri sadea și în felul acesta scăpau de mizerii. Grosul cadeților însă, cari nu s'au pretat la asemenea manopere, nu și-au putut câștiga niciodată confortul de cari se bucurau ceilalți, deoarece căderea cetății Przemysl și ofensiva lui Brussilow au adus atâtea forțe austriace pe frontul siberian, încât criza de confort s'a transformat într'una de locuințe.

Firește, șiretlicul întrebuintat de ofițerii activi austro-ungari, purtători de grade înalte, a ieșit la iveală mai târziu când prin izolarea lor de corpul ofițeresc, cadeții au ajuns în contact direct cu Rușii. La sosirea noastră în lagărul de prizonieri, aghiotant și interpret al praporșcikului rus, care conducea lagărul, era un căpitan de stat-major austriac, prins în Rusia, ca spion, se zicea, încă înainte de începerea ostilităților și deportat la Krasnojarsk. Acesta fiind singurul organ de legătură între comandamentul rus și corpul ofițerilor austro-ungari, aceștia au putut să sacrifice, cu toată discreția cerută de împrejurări, de dragul confortului personal, pe camarazii lor cadeți,

cu cari au luptat cot la cot. Intrebat fiind de cadeți, praporșcicul rus nu s'a sfiit să le spuie purul adevăr.

Poate că este inutil să spun, că gestul cavaleresc și camaraderesc sui generis al ofițerimii austro-ungare m'a atins simțitor și pe mine, de vreme ce gradul de cadet fusese inventat anume pentru ofițerii de rezervă, cei activi începându-și cariera militară cu acela de stegar. Totuși, nu am protestat. Experiența m'a învățat, că nu toți cei nedreptățiți au deopotrivă dreptul de a protesta. În afară de asta, în cazul nostru era mai important să putem spera, decât să protestăm împotriva unor mizerii inerente vremurilor. După o săptămână, mâncam zilnic porția invariabilă de ciorbă de *kașă* (hrișcă), ca și cum ar fi fost o delicioasă zeamă de pui, fumam cu poftă relativă până și mahorca imposibilă și-mi întindeam oasele trudite pe scândura noduroasă a priciului, ca și cum ar fi avut arcuri săltărețe dedesubt. Cu toate neajunsurile, situația nu-mi părea de nesuportat. Aceasta fiindcă în cutele ascunse ale inimii noastre nutream o mare speranță, despre care Goethe spune că este al doilea suflet al celui nenorocit. Întărindu-mi sufletul cu această nădejde, nu m'am plâns nimănui și nu am protestat. Păstrându-mi judecata limpede, m'am adaptat unor împrejurări mai tari decât mine. Doar o carte poștală, în nemțește, am trimis lui Moș Costa a lui Avram Nemoianu la Petrila, — deși, sărmanul, nici în românește nu o putea buchisi, — și din care popa Gheorghe i-a cetit că sunt viu, sănătos și că-mi merge foarte bine. Mi-ar trebui însă o sută de coroane ca să mă înțolesc din nou, deoarece în Siberia e tare frig și trebuie să te îmbraci în păclie, ca

la oi, iar nu militărește. De teama cenzorului rus și ungur nu am mai adăogat nimica. Dar Moșu Costa a înțeles perfect situația mea și nu au trecut nici trei luni și suta de coroane, cea mai mare contribuție ce i-am cerut vreodată, a și sosit.

Cu douăzeci și ceva de ani în urma mea, cu blana de capră în spate, cizme de pâslă în picioare, căciulă căzăcească în cap și cu sufletul plin de nădejdi, sunt gata să înfrunt toate rigorile Siberiei și ale oamenilor.

Curioasă mai este și firea omului! Deși zdrențoși și supuși unui regim culinar prea sever căruia, pe vremea aceea nu-i simțeam nici o nevoie, dorul de a cunoaște, locul și oamenii, s'a deșteptat în noi chiar de a doua zi. Probabil, ambiția aceasta constituie privilegiul celor umili, adevăr care s'a evidențiat în toată viața noastră de prizonieri.

Cei favorizați de soartă și de grad, încasând cincizeci, respectiv șaptezeci și cinci ruble pe lună (ofiterii superiori) la ce bun să se mai frământa? Făcându-și plimbarea reglementară pe zi, tot timpul stăteau în bârlog, la sobă și ceai cald, aprovizionându-se prin intermediul ordonanțelor.

În această situație se găsea tagma cadeților austro-ungari în primele patru luni de prizonierat. Trebuind să răscumpere cu un plus de mizerii confortul celor mai înalți în grad și dela cari nimic nu mai puteau aștepta, ei au început să se uite împrejur, să studieze lagărul și împrejurările, pentru a vedea dacă

nu cumva există vreo posibilitate de a-și ameliora situația.

Simțind intuitiv acest adevăr, mai întâi se impunea să cunoaștem mai de aproape lagărul din care, până aci, abia văzusem câteva clădiri: o cazarmă mai mică, unde era comandamentul rus și unde ni s'a făcut cunoscuta triare după grad; apoi pavilioanele ofițerești din imediata lui apropiere, după cum am spus, complect ocupate. Ori lagărul era așa de întins și avea clădiri atât de numeroase, încât, pe gerul de Ianuarie — când se coboară până la 40 grade — nici nu se putea vizita într'o singură tură. În acest timp nu se putea circula în aer liber mai mult de zece minute. În mondirul austriac nici atâta. S'a întâmplat că, soldaților prizonieri le-a înghețat ambele brațe aducând pâine dela manutanță până la cazarmă, pe distanță de două-trei sute de pași. După această întâmplare, prizonierii nu au mai fost scoși la lucru decât îmbrăcați în cojoace.

Prin urmare, recunoașterea lagărului nu se putea face decât treptat (în raport cu frigul și cu îmbrăcăminte de fiecare zi și numai în plină zi. După orele patru seara, nimeni nu mai avea curajul să depășească raza cazarmilor, deși la început lagărul nu avea nici un semn demarcațional. Dar nu odată s'au abătut cete de lupi flămânzi până aproape de lagăr și aceasta echivala cu cel mai sever ordin muscălesc. Din aceste motive, nu am putut cunoaște complect lagărul până primăvara, odată cu retragerea gerului și a lupilor. Astfel, dibuirile noastre s'a mărginit la două lucruri primordiale: la căutarea unui adăopst mai bun, — râvnă zadarnică — și la procu-

rarea de mâncare, căci acea cazonă era mai mult decât insuficientă.

Înarmându-mă cu trei ruble luate cu împrumut, am pornit și eu să dau târcoale lagărului. Frecându-mi din două în două minute nasul și urechile, — căroră nicidecum nu le plăcea gerul cu care au făcut cunoștință, — am ajuns la marginea lagărului, hotărnicit de câteva căsuțe de lemn, — unde erau prăvăliile, — iar în preajma lor se adăposteau săniute țărănești cu articole alimentare. Mă apropiu de una din ele și nevăzând nici o marfă expusă, mă adresez mujicului cu barbă de Hristos cu întrebarea dacă are ceva de vânzare. Am, domnule, lapte și slănină. Dar răspunsul nu m'a dumirit deloc, deoarece nu-mi venea să cred, că asemenea articole s'ar putea ține în paie și saci, ca dovlecii, căci altceva nu vedeam. Și, totuși, rusul nu mințea. Văzând nedumerirea mea, exprimată mai mult prin gesturi decât prin vorbă, rusul meu întinse mâna după un sac, îl apucă de gură și scoase una după alta rotogoale de lapte înghețat, de formatul străchinii, explicându-mi că una costă două copeici, alta trei, după mărime. Pe semne, nu eram cel dintâiu prizonier cu care făcea afaceri, căci înțelegând îndoiala mea a început să-mi explice cum acest lapte se face lichid și dulce ca în momentul când l-ai muls. Il pui într'un vas deasupra cuptorului, învârtești roata până atunci până când se va topi de tot. Altfel se afumă. Ascultând cu atenție aceste lămuriri am avut impresia, că rusul îmi explica nu atât ca să-și petreacă marfa, ci fiindcă îi cădea bine să tălmăcească deaproapelui său un fenomen necunoscut de el și să oglindească, poate, și un

colț din viața sa. Grație acestei impresii, cu tot scepticismul meu față de calitățile laptelui din sac, am cumpărat o roată cu trei copeici și pe deasupra o felie de slănină, croită cu toporul nu cu gramul, căci în Siberia toate lucrurile sunt înghețate, numai inima locuitorilor ei, nu. I-am plătit zece copeici, i-am zis „do svidanija“ (la revedere) din suflet și m'am întors în baracă cu roata de lapte ca și cum aș fi adus un adevărat trofeu.

Văzând lumina zilei la stâna de oi, până aci mă crezusem oarecum specialist în ale laptelui. Dar iată că Siberia aceasta mă scoate drept un ignorant și nu fără temei. Invârtind, după sfatul mujicului, roata de lapte înghețat, citeam în cratița de tinichea învâțături foarte adânci despre viața unor oameni cărora și laptele le îngheață. Am prins o simpatie caldă față de acești oameni ai frigului, pe care le-o voiu păstra atâta timp cât va trăi în amintirea mea povestea adevărată a laptelui din sac, cu care mi-am hrănit tinerețea și mi-am alinat mizeria.

XV. TIFOSUL EXANTEMATIC.

Nu plătește nimic viața fără ceaiu, — exclamă rusul și pe bună dreptate. Intr'adevăr, distanțele fără sfârșit și monotonia zilelor lungi nu s'ar putea învinge, dacă nu ar fi samovarul, tovarășul de fiecare clipă al rusului. Sfârâiala lui perpetuă omoară timpul, pe când ceaiul cald adoarme pasiuni, ambiții, punând frâu neastâmpărului. Samovarul și ceaiul aruncă punte plutitoare peste cascadele vieții moscovite, înlesnind acea viață largă (șirokaia jizni) cu care Rușii se făleau în alte vremuri.

Samovarul și ceaiul ne-a ajutat și pe noi să traversăm viața strâmtă de prizonier, cu zile monotone, fără rost și copleșită de privațiuni. Ceaiul cel de toate zilele a suplinat mâncarea caldă, el a deslegat limbile înțeleștate de dor și nostalgie. Ceaiul cald a amortit temporar durerile, fizice și sufletești, ale unor oameni necăjiți, devenind un adevărat balsam pentru toate rănilile. Alt leac, aproape că nici nu am cunoscut.

În două direcții însă nu a putut să ajute nici ceaiul făcător de minuni: contra păduchilor, cu cari um-

plusem lagărul și Siberia și contra tifosului exantematic. La început nu știam că cele două rele merg mână în mână. Am aflat aceasta mai târziu, după ce am plătit scump de tot învățătura. Dar nu am putut reacționa împotriva răului nici după ce i-am găsit originea, deoarece aceasta cerea condițiuni de viață cari nouă ne lipseau.

Cea dintâiu condițiune era să respectăm cu cea mai mare severitate regulile de igienă corporală. Ori, după cum spuneam, lagărul nu era încă terminat, astfel încât îi lipsea o instalație de deparazitare și de baie. Cu toată lupta noastră specializată, păduchii ni s'au înmulțit și cu aceasta a sporit primejdia tifosului exantematic. Situația era cu atât mai gravă, cu cât nu existau nici medicamente, doctorii noștri luptându-se cu mâna goală împotriva unui flagel care a înspăimântat întreaga lume războinică.

A doua condiție era, ca oamenii să se hrănească cât mai substanțial, ceea ce nu era posibil. Pe de o parte, soldaților noștri nu li se servea mâncarea soldaților ruși, care era foarte bună, ci una specială, pentru prizonieri. În afară de asta, comandamentul rus nici nu putea să facă vreo îmbunătățire în această direcție, chiar dacă ar fi intenționat, deoarece numărul prizonierilor creștea mereu. Dela câteva sute în primele luni, numărul lor a crescut săptămână cu săptămână, la mii și zeci de mii. După căderea cetății Przemysl lagărul număra vreo douăzeci de mii prizonieri, iar după ofensiva lui Brussilov efectivul nostru se ridicase la circa trei mii cinci sute ofițeri și peste patruzeci de mii soldați. Intr'o asemenea aglomerație de oameni: istoviți, flămânzi, desbrăcați

și murdari, secera morții găsea un teren din cele mai prielnice.

Două ierni consecutiv, tifosul exantematic a făcut în mijlocul nostru ravagii fără a se sinchisi de ceva. Știința medicilor noștri stătea neputincioasă în fața flagelului ce secera vieți și încrețea frunți. Așteptam cu adâncă strângere de inimă buletinul oficial, care, în toiul iernii anunța câte două sute de morți pe zi. Procentul cel mai mare de morți l-au dat soldații și doctorii; cei dintâi fiindcă nu dispuneau nici de cele mai elementare mijloace de apărare, iar cei din urmă fiindcă erau mereu în contact cu cei contaminați. Ofițerii cari se hrăneau mai bine, în cele mai multe cazuri au învins boala. Dar din treizeci de doctori și studenți în medicină au murit nu mai puțin de douăzeci și patru.

Pentru a ne da seama de deșertăciunea vieții, am asistat într-o dimineață la evacuarea din spitalul improvizat al morților de tifos exantematic. Operația era demnă de peana unui Gorki, dar nedemnă de veacul civilizației în care trăim. Vreo patruzeci de trupuri înghețate, goale goluțe, au fost aruncate în furgoane militare, ca și cum s'ar fi încărcat lemne de foc. Tot așa de simplu au fost așezați și în groapa comună din preajma lagărului: fără nici un fel de asistență creștinească sau camaraderească. Numai din depărtări se rosteau eventual rugăciuni și se legau nădejdi de aceste trupuri împietrite, continuând cu amăgirea și după trista lor îngropăciune.

În total, o mie două sute prizonieri au căzut pradă tifosului exantematic. Pe mormântul lor comun, contribuția și mila publică a ridicat un frumos monu-

ment. O inscripție latinească, fără semnul crucii, indică, poate, și acum, locul unde s'au stins atâtea vieți și atâtea tinerețe. Și pământul siberian tot sărac, tot înghețat a rămas, ca și mai înainte...

În cele din urmă, natura s'a îndurat de atâtea suferință omenească și ne-a luat ea însăși sub protecție. A alungat gerul suveran și ne-a trimis un soare cald, dătător de viață. Din cazărmi și barăci subterane oamenii au ieșit la aer liber și la apa Jenisseiului. Duhurile morții s'au retras, declarându-se mulțumite cu victimele culese până aci. În *Vojenni Gorodok* s'a instalat o viață nouă și ca întotdeauna: bună pentru unii și mizerabilă pentru alții.

XVI. A U R O R A B O R E A L A.

Siberia este țara extremităților.

După ierni de o asprime rară, am trecut la călduri tropicale, însoțite de fenomene cari numai aci se întâlnesc. Am observat, că la călduri caniculare, fără strop de ploaie săptămâni și luni dearândul, pământul nu se sbârcește și nu se crapă. Aceasta din motivul, că iarna el îngheață până la o adâncime de doi metri, astfel încât conține umezeală suficientă și pentru verile scurte, fie acestea oricât de călduroase. Dar nici roadă nu dă. Regiunea lagărului constituie un imens pârlog, copleșit de ierburi netrebnice, bune doar de călcat. La fel și apa Ienissey-ului, la malul căruia coboram, în serie, odată pe săptămână, nu se orienta câtuși de puțin după gradele barometrului. În focul verii, Ienissey-ul trăia cu amintirea iernii, neadmițând sbenguiala înotătorilor sportivi decât pe o rază de câteva zeci de metri, în scop pur utilitar, de curățire. Un îndrăzneț sau plictisit de viață, încercând să traverseze înot unul din brațurile lui, a apu-

cat drumul Mării Inghețate, bineînțeles pe fundul râului.

Odată cu căldura verii se produce și o invazie de musculițe mici, cari înegresc totul împrejur și din pricina cărora aproape că nu se poate circula: îți intră în gură când vorbești sau respiri, în urechi, în ochi și de cari nu te poți apăra cu simple gesturi. Din acest motiv, plimbarea ne-o făceam la adăpostul unui vâl des cu care ne împrejmuiam capul întocmai ca cei ce se îndeletnicesc cu captarea roiurilor de albini.

Noapțile încă ne-au rezervat o mare surpriză. Pe la sfârșitul lui Iulie-August, am băgat de seamă că nu se mai înoptează. Orele unsprezece din noapte ne găseau citind în fața barăcii, ca în plină zi, dar fără soare. După aceea urmează un semi-întuneric de un ceas-două și apoi iarăși zi. Fenomenul ține cam două săptămâni. Eram deci în raza aurorei boreale, despre care orice om cu carte a învățat și a auzit, dar alta este să o vezi aievea. Profund impresionati de fenomenul zilelor fără nopți, am reflectat mult asupra lui. Consideram ca o crudă ironie a soartei, ca tocmai atunci să avem parte de așa zile lungi, când suntem condamnați la cea mai desăvârșită inactivitate.

În cele douăzeci și patru ceasuri de zi, oficial, numai zece minute aveam de lucru. Dimineata, ceva înainte de orele nouă, așteptam apelul nominal cetit de Ruși. La orele nouă fix apărea praporscikul cu lista ofițerilor prizonieri, făcută pe țări, arme și grade, din care citea numele fiecăruia din noi, la care răspundeau cu un singur și scurt cuvânt: „zdies“ (aci). Apoi, luându-și privirea de pe cel căruia îi ce-

tise numele, praporscikul rus mâna înainte, iar cei strigați erau scutiți de orice activitate oficială până a doua zi.

Acest mic deranj ni se plătea cu cincizeci ruble pe lună, ceea ce reprezenta o sumă apreciabilă, de vreme ce întreținerea propriu zisă la o distanță de șase mii kilometri de front, niciodată nu ne-a costat mai mult de maximum douăzeci și cinci ruble pe lună. Cei mai bănoși — cu excepția ofițerilor de aprovizionare — erau cadeții, căroră, în primăvara anului 1915 li s'a plătit retroactiv, leafa pe patru luni de zile. Astfel, din sărac lipit pământului, dintr'odată am devenit posesorul a două sute de ruble și o sută de coroane primite de acasă. Adică mă făcusem capitalist în lege, cum nu mai fusesem niciodată până aci. Dar ce folos, căci capitalul acesta mi-a sporit doar grijile, fără să-mi schimbe esențial situația. Intr'o asemenea amestecătură de nații, omul trebuia să fie cât se poate de precaut. Purtam deci banii în sân, ca pe o adevărată comoară, și de frică de a nu-i mototoli, sau a nu mă trăda, nici nu mai îndrăzneam să deranjez cealaltă comoară vie, păduchii, pe cari i-am conservat un an întreg și în captivitate. Cu teancul de ruble Romanov în sân, cu zile fără nopți la dispoziție și cu un dor de muncă fără pereche, — ce nu puteam face, dacă am fi avut și libertate de mișcare? O asemenea viață însă nu s'ar mai fi chemat prizonierat, și, desigur, rândurile de față ar fi îmbrățișat alte probleme, poate mai interesante, dar nu și mai mișcătoare și mai instructive.

Prin urmare, preocupările noastre trebuiau să se mărginească la orizontul mai îngust al vieții de pri-

zonieri, iar nu să se conducă după punga sau râvna neîngrădită a fiecăruia. În limitele acestui orizont, fiecare făcea ce dorea: turcii beau cafea și se rugau lui Mahomet; austriacii dădeau lecții și învăteau meserii; germanii duceau o viață de complectă izolare față de alte nații, fără să știm ce fac; ungurii cântau în cor, jucau teatru sau cărți, învățau Drept și făceau și multă, foarte multă politică. Puținii români se strecurau nevăzuți prin această Babilonie, învățând cu zor rusește sau alte limbi, de par'că s'ar fi pregătit pentru o altă viață, deși evenimentele politice ale acestei epoci nu justificau deloc această zealoasă pregătire. Dar omul mai are instinct și intuiție și ei după aceasta se luau.

Având de-aface cu această lume pestriță, doi ani în șir, am învățat multe lucruri neplăcute pentru noi românii, cari, — vorba lui Gorki, — nu se pot învăța din cărțile groase scrise de învățați, pentrucă acestea țin de filozofia vieții, mult mai adâncă decât aceia a oamenilor și cari nu se desprind real decât din experiența de fiecare zi. Dar oricât de neplăcute ar fi aceste experiențe, dela distanța timpului și a evenimentelor ce s'au scurs deatunci, nu mă gândesc cu ură la autorii acestora, căci învățătura reală, sub orice formă, e prețioasă și te ajută în drumul spinos al vieții. Ele ne vor fi de mare folos la răscrucea drumurilor ce se apropie.

XVII. MAGHIARIZAREA LAGĂRULUI.

Timp de doi ani cât am stat în Vojenni Gorodok-ul dela Krasnojarsk, trei etape am cunoscut în administrarea lagărului: două determinate de numărul mereu crescând al prizonierilor, iar a treia care a fost impusă de motive politice.

Până în primăvara anului 1915, numărul prizonierilor limitându-se la câteva sute de ofițeri și câteva mii de soldați, Rușii administrau Vojenni Gorodok-ul într'un mod patriarhal. Un ștabskapitan, secundat de un praporșșcik și un interpret, dădea ordinele cuvenite. În acest timp, lagărul nu era îngrădit și nici nu era înconjurat de santinele. În zona lagărului nedefinită încă, circulația era cu totul liberă. Numai vizitarea orașului Krasnojarsk era interzisă.

Cu ofițerii, pe cari îi plăteau în bani, în afară de apelul nominal, Rușii nu aveau nici o bătaie de cap. Fiecare mânca unde vroia: acasă, dacă avea această posibilitate, sau în restaurante particulare instalate în căsuțele din apropierea lagărului. Rușii nu aprovizionau direct decât pe soldații prizonieri, cari, ne-

având nici un venit nu se puteau îngriji ei înșiși de procurarea hranei.

În etapa a doua, când numărul prizonierilor a crescut în proporții neobișnuite, lagărul s'a restrâns și s'a micșorat. Pe de o parte, el a fost împrejmuț cu un înalt gard de scânduri, — având la anumite distanțe turnulețe pentru santinele, — de alta gardul a fost în așa fel construit, ca să închidă numai pavilioanele ofițerești, cazarmile și bărcile subterane. Din acest moment nimeni nu a mai putut ieși în afară de gard decât cu autorizație specială, dată din caz în caz.

Odată cu îngrădirea lagărului, Rușii au încetat de a mai avea un contact direct cu ofițerii prizonieri, păstrându-l acesta numai cu soldații. Pentru a ajunge la acest rezultat, ei au organizat un comandament interior al lagărului de ofițeri, având în frunte pe ofițerul cel mai înalt în grad, care era un general austriac. De aci încolo s'au „lansat“ ordine de zi întocmai ca la regimentul „papă lapte“, atât ca formă cât și ca fond.

Acest mod de administrație, pe semne, a convenit foarte mult Rușilor, de vreme ce, treptat-treptat, comandamentului austriac i-au acordat atribuțiuni din ce în ce mai mari. El ne reținea până la cinci-șase ruble pe lună din leafă, pe motivul de a organiza un serviciu de asistență pe seama soldaților prizonieri (sub care se înțelegea și organizarea evadărilor nereușite); impunea pedepse disciplinare, executate prin intermediul Rușilor; distribuia poșta prizonierilor, stând în legătură directă cu oficiul poștal din Krasnojarsk. Orice contact cu Rușii devenind impo-

sibil, comandamentul austriac ajunsese la foarte mare vază, mai ales că acesta fiind organizat pe principii pur militare, ne putea fi și de oarecare folos practic.

În cea de a treia fază însă, am cunoscut suferințe și mizerii pe care nu ni le-am fi putut închipui. Aceasta este etapa politică, când comandamentul interior al lagărului a ajuns pe mâna Ungurilor.

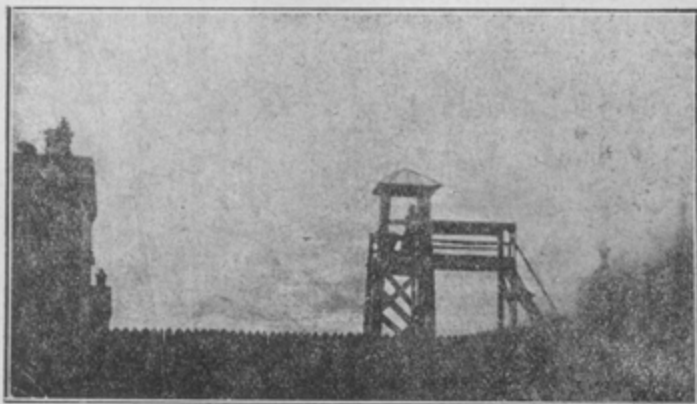
Pe motivul, că majoritatea absolută a ofițerilor, — circa două mii, — era de pe teritoriul Ungariei care, — după cum se știe, este un stat unitar-național-maghiar, — Ungurii cereau ca și comandamentul să le revie lor. Dar cum nici Germanii, nici Austriacii și nici Turcii nu consimțeau să fie conduși de nobila seminție a lui Arpad, s'a căzut de acord ca, șeful nominal să fie ofițerul cel mai înalt în grad, iar șeful efectiv, în calitate de șef de stat-major, să fie un ofițer de honvezi. De aci încolo, majorul Stössel, honved dela Dej, a condus destinele ofițerilor din Vojenni Gorodok, imprimând vieții din lagăr pecetea statului unitar-național-maghiar. Ordinele de zi începuseră să apară în limba maghiară, comandanții diferitelor cazarme s'au ales exclusiv din rândul honvezilor, fără a se avea în vedere dacă cei în subordine aparțin armatei comune, sau nu.

Văzându-se sub scutul unui comandament propriu, curajoasa nație maghiară a căutat se se impuie la tot pasul și uzând de toate mijloacele. De aci înainte în Vojenni Gorodok numai cultura, sportul și cântecul unguresc avea succes și respect. Germanii, Austriacii și Turcii se mulțumeau să privească cu ironie la risipa lor de energie plasată cu insolență, în

timp ce Maghiarii în sens politic, dar cu buze străine, continuau să sufere cele mai cumplite chinuri sufletești.

Ca orice intelectual din cuprinsul Ungariei, am trecut prin întreaga filieră a învățământului ei pizmaș, dar niciodată nu mi-a fost dat să înregistrez nebunii politice și culturale ca acelea întâmplăte în lagărul din Krasnojarsk. Pe semne, la adăpostul victoriei temporare germane și a ignoranței moscovite, Ungurii se grăbeau să-și organizeze, cu anticipație, un model de stat cu adevărat național-maghiar, dacă nu pentru istorie, cel puțin pentru ambiția lor proprie.

Ca Român, mă simt dator să fixez aci, măcar în câteva trăsături generale, statul unitar-național visat de Unguri și trăit de mine, care era să fie și care, desigur, va mai stărui să fie.

OBSERVATOR.

XVIII. UNGARIA DE PE JENISSEY.

Spiritul din Vojenni Gorodok-ul dela Krasnojarsk, fidel și real, nu se poate descrie numai din memorie. Vremea, doctor a toate rănilile, șterge, zi cu zi, până și urma celor mai puternice impresii. De multe ori acestea nu se pot reface nici cu ajutorul unor eventuale însemnări. Din acest motiv, renunțând la reflecțiuni postume și de dragul adevărului, voi reproduce o scrisoare a mea din această epocă, trimisă lui Casian Munteanu, regretatul publicist bănățean și fost camarad de regiment, care se încumetase să treacă Carpații din garnizoana Caransebeș și prin intermediul căruia ea a văzut lumina tiparului. O reproduc exact în forma în care a apărut, dimpreună cu ecoul ce l-a stârnit:

„România Mare“

Anul I. No. 30.

București, 7 August 1916.

Krasnojarsk, 8 Iunie 1916.

Dragă Prietene!

„Ziarele, precum și numerele 15-16 ale „Tribunei“ le-am primit înainte cu o săptămână, iar „Atacul“ împreună cu fotografia le-am primit ieri. Bucuria acestor litere românești o împărtășesc și camarazii mei români; iar acum unii numeri circulă deja printre feciori, cari de doi ani de zile acum cetesc pentru prima oară scrisoare românească. Bucuria lor e și mai mare. Ziua-noaptea cetesc și ziarul nu l-ar da din mână pentru toată lumea, ca nu cumva să ajungă în mâini profane. Constatarea lor te umple de nădejde și satisfacție: scrie bine — zic ei — „Adevărul“, dar nu așa de frumos ca „Libertatea“ și „România Mare“. Tot mai frumos scriu ardelenii.

„Dar să-ți răspund la cele personale. Scrisoarea ta dela începutul toamnei o am primit. Nu ți-am răspuns la ea din mai multe motive.

„Principalul motiv e, că stăm aci sub o terorizare mult mai draconică decât cea de acasă. Ți-o pot ilustra și în cifre: suntem zece Români între două mii ofițeri Unguri, o mie austriaci, plus două sute germani și trei sute Turci; soldați în aceeași proporție. Comanda în republica aceasta de prizonieri o au ungurii, poșta prizonierilor o administrează ei și peste tot locul ei. Și până acum nu știu dacă, — răspunzându-ți la nota despre Laurian Gabor din „Tribuna“,

două telegrame și o corespondență, — nu am atras atențiunea comandai asupra mea și dacă nu m'am făcut vinovat de trădare căutând legătură cu Liga Culturală, fapt ce mi s'a obiecționat deja și mai de mult.

„Din partea camarazilor Unguri nu odată sunt salutat: „Bună ziua Domnule Maniu“, asemănare absolut nedreaptă, deși măgulitoare pentru mine. Am ocolit certele și frecăturile totdeauna, dar din sentimentele mele hotărâte nu puteam ceda; îi resalut: „Bună ziua Domnule Vazsonyi“. Și astăzi îi înconjur și mă înconjură.

„Vezi lucruri mici, dar foarte semnificative.

„Nu știu, dacă scrisorile noastre nu le cenzurează întâiu jidano-maghiarii și apoi cenzorul rusesc. (Pe un infanterist l-a prins un voluntar român când cețea scrisoarea unui român ce i-a venit de acasă). Nu știu dacă nu mi-am tăiat și până acuma calea reîntoarcerii.

„Un alt motiv e, că despre reușita sosirii scrisorilor pe această cale numai deunăzi m'am convins. Pe calea obișnuită nu pot scrie decât odată pe săptămână, respectiv de trei ori câte o corespondență și câte o epistolă pe lună. De aceia prefer telegrafierea, deși e mai scumpă, de bani însă și de mâncare, har Domnului, nu ducem nici o lipsă.

„Urmărind desfășurarea evenimentelor din vara și toamna trecută, orice răspuns îmi pare de prisos. Așa mă sfătuia mintea mea sănătoasă, — dacă o mai aveam și o mai am, — că problema românească e destul de coaptă pentru a se rezolva odată. Concepeam mereu telegrama colectivă ce era să ți-o trimitem

ție, sau redacției „Tribunei“. Dar m'am înșelat, precum v'ați înșelat și voi de atâtea ori. Și îndoelile mă năpădesc neconținut. Camarazilor mei pesimiști nu le mărturisesc, ba fac chiar contrarul, dar ce folos dacă nu le mai cred nici eu.

„Când în 14 Aprilie nou ți-am trimis prima telegramă, am făcut-o în convingerea aproape sigură, că răspunsul tău îmi va împrăști și ultimele rămășițe de speranță pentru ca apoi să nu mai am nici o nedumerire mai mult.

„Răspunsul tău, prin cele vre-o zece numere de ziare și reviste, a alinat puțin una din rănilile ce ne doare mai tare de doi ani încoace. (Aici trebuie să observ, că „Independența“, „Universul“ și altele le primesc regulat mulți nemți și unguri. Pe ce cale, nu știu. Bănuim însă, că numai din România li se trimit).

„In ce mă privește personal pe mine, la întrebarea ce mi-o pui în „Tribuna“ (de a fi eliberat prin intervenția guvernului român, N. A), mă învoiesc fără condiție. Ba te rog la tot cazul să încerci și să o mijlocești. De doi ani încoace nici așa nu fac alta decât mă pregătesc de a tăi și eu veșnic pribeag, folosindu-mi timpul exclusiv cu învățatul limbilor. Și cum de acasă am avut mare aplicare, sper să-mi reușească. Iar în cazul de față dorința camarazilor inițiați e mai fierbinte doar decât a mea. Mă doare grozav, când trebuie să tălmăcesc gradul meu și al lor de disperare, că am ajuns să trimitem soli de încredere pentru a mai putea nutri o speranță și convingere atât de firească și atât de importantă „în momente istorice“, cari nu par a fi alta decât o frază banală.

„Dacă ciocăniturile tale pe la porțile înalte vor avea succes, va fi un semn incontestabil pentru noi, ne-ar readuce credința ce o mărturisim cu toții prin moștenire timp de 25 ani și care s'au spulberat în doi ani.

„Scrisoarea postumă dedicată memoriei lui Pavel Vidu mi-a stors lacrimi fierbinți. Ca prietenul lui de școală și de cătănie îți mulțumesc pentru șirele acestea. Să-i păstrăm memoria deocamdată numai în felul acesta. Soarta lui mi-a fost cunoscută încă din Galiția.

Te rog avizează-mă despre primirea epistolei acesteia.

Pe Domnul Octavian Goga îl salută „Copiii nimănui“.

Cu o caldă strângere de mână“.

P. N.

Comentând această scrisoare, ziarul „România Mare“, scrie:

„Am publicat în întregime, fără nici o schimbare, această scrisoare pe care i-a scris-o unui prieten al ziarului nostru un intelectual transilvănean, prizonier în Rusia.

„Pentru noi, cele cuprinse în această scrisoare nu mai sunt lucruri noi. Cunoaștem de mult situația în care se găsesc prizonierii români în Rusia. Spre marea lor desnădejde ei continuă să trăiască și acolo sub stăpânirea sălbatecă a ungarilor. Suspectați la tot pasul, advertizați mereu, urmăriți în toate mișcările și manifestările lor, ei continuă să trăiască în iadul statului unguresc. Numai locul s'a schimbat, încolo sistemul, lumea, oamenii sunt aceiași.

„Se poate închipui o situație mai tristă?

„In repetițe rânduri am cerut să se ia măsuri pentru schimbarea acestei situații, dar până acum nu s'a făcut nimic. Deși credeam că o intervenție serioasă, amicală, făcută din partea bărbaților noștri autorizați pe lângă guvernul rusesc ar putea avea șanse de reușită.

„Ar fi timpul suprem pentru astfel de intervenție. Scoaterea prizonierilor români de sub tutela ungurească e o chestiune nu numai de sentiment, ci de onoare pentru noi Românii. Iși au și ei intelectualii lor, ofițerii lor, întocmai ca și unugurii. Are deci cine să-i conducă și să răspundă de ei. Tutela ungurească nu poate fi decât o umilire.

„Cerem deci să se ia toate măsurile ca prizonierii români să fie despărțiți de unguri și așezați într'un lagăr deosebit, într'o gubernie aparte, ori și unde, dar nu aproape de unguri.

„Vom repeta mereu această cerere, până când va trebui să ni se dea ascultare“.

XIX. FERICIREA PATRIEI MAGHIARE.

Conviețuirea noastră cu ungurii devenise imposibilă. Fiind puțini la număr, am căutat deci să ne izolăm de ei, comunicând numai întreolaltă și, la nevoie, cu celelalte națiuni. Rezerva aceasta însă nu ne-a ajutat la nimic. Ca și vânătorii cari au rănit prada, ei nu se lasă până când nu pun mâna pe ea, dându-i lovitura de grație. Așa făceau și ungurii noștri. Văzând că nu ne place molestarea lor de fiecare clipă și că din acest motiv îi evităm, ei se întărâtau și mai mult, alegându-și subiectele de discuție cele mai supărătoare pentru noi. Demn de remarcat este, că România nu declarase încă război Austro-Ungariei, ceea ce ar fi putut explica și scuza, într'o măsură oarecare, exagerările de ordin politic.

Ingrijorații patrioți neputând dormi, pe la orele 5—6 dimineța, odată cu căscatul reglementar și natural, auzeai pe câte unul exclamând:

„*Berlintöl Bagdadig folyik a magyar vér!*“...
(Dela Berlin până la Bagdad curge sânge unguresc).
Intr'adevăr, — răspundea un altul, — dacă nu eram

noi, ungurii, imperiul german de mult ar fi capitulat... Intreaga greutate a războiului purtat de puterile centrale cade asupra umerilor noștri și prin urmare, tot noi îl vom și decide... Dar atunci nemții și austriacii să ne mai slăbească cu dragostea.... A noastră fiind victoria, ale noastre vor trebui să fie și foloasele ei.... Vom cere independență desăvârșită în afară, iar înlăuntru vom stârpi prin foc și sabie tot ceea ce nu este de sânge și limbă ungurească...

Bine zici, exclamau în cor ceilalți. Trebuie să putem capăt slăbiciunilor de cari am dat dovadă până aci! Să încetăm de a ne mai purta cu mânuși cu naționalitățile cari ne vor pieirea. Ele sunt de vină că două mii de energii tinere, intelectuale, lăncezesc acum la Krasnojarsk, în loc să-și poată sacrifica viața și avutul pentru patria maghiară. La dreapta cehi, la stânga valahi, cum era să nu ajungem prizonieri! Cum să mai ai milă de asemenea stârpituri! Nu, fraților, să se încheie numai războiului, le vom arăta noi, odată pentru întotdeauna, ce va să zică furia și conștiința nației maghiare!...

În cursul perorației nu neglijau nici un moment să ne scruteze cu privirea pentru a vedea efectul celor spuse. Firește, neputând conta pe protecția rușilor, — pe cari nu-i interesa ce se întâmplă în domeniul sufletesc al lagărului, — și nici pe imparțialitatea unui comandament neutru, am tăcut, făcându-ne că dormim încă, sau că atențiunea noastră este legată de alte treburi. În realitate, noi puneam după ureche fiecare cuvânt.

După ce își expuneau concepțiile politice generale, ei treceau la isprăvile săvârșite de fiecare în parte,

dar păstrând domeniul și spiritul politic al discuțiilor.

Eu, fraților, grația sublocotenentul Szántó Pista, — portărel sau perceptor în viața lui particulară, — tot ceeace discutați voi acum, am prevăzut încă de acasă. Impărțit fiind la un regiment de honvezi, compus din valahi, nu m'am mulțumit cu rolul simplu oficial ce mi s'a atribuit — de a fi un agent de încredere al statului unguresc în mijlocul unor trupe nemaghiare, — ci m'am considerat un element de acțiune, impunându-le să devie ele însăle maghiare. Mai întâi, am căutat să văd cine știe din compania mea ungurește și cine nu. Pe cei dintâi, — vreo zece la număr, — i-am pus deoparte, iar pe ceilalți i-am cravașat eu personal până atunci, până când nu i-am făcut ca raportul să mi-l dea exclusiv în ungurește. Pe cei cari au îndrăznit să manifeste vreun gest de nemulțumire, fie și numai clipind din ochi, i-am împușcat pe motiv de indisciplină, fugă din fața inamicului, sau i-am trimis în misiuni de unde, în mod normal, nu mai există reîntoarcere. Dacă noi, toți ofițerii unguri am fi procedat la fel, am avea acum cu câteva sute de mii de valahi mai puțin și nu ar fi fost nici un păcat. Aceasta o consider cea mai frumoasă faptă a vieții mele, cu care voiu îndrăzni să mă mândresc în orice împrejurare. Să știți dela mine, care am trăit printre valahi, că nu există altă armă de luptă împotriva lor decât suprimarea. Eu de jumătate mi-am făcut datoria pe front. Aștept ceasul binecuvântat să mă pot întoarce acasă și să mi-o pot face pe deplin. Altfel patria maghiară nu va fi fericită și nici copiii noștri!...

Alții, mai civilizați și mai liberali în aparență, în

urma unor asemenea discuțiuni veneau la noi, năzuindu-se să atenueze declarațiile emfatice rostite, asigurându-ne că nu este vorba de o suprimare fizică propriuzisă, ceeace, desigur, ar constitui o crimă, ci numai de suprimarea limbei noastre. Dacă cineva se angaja în discuție cu ei, acestuia se chinuiau să-i demonstreze, că numai generația noastră, care cunoaște încă limba română, va avea de suferit; cea următoare, știind numai ungurește, n'ar mai simți nici o durere și nici un regret și ar trăi în Ungaria ca în Sânul lui Avram.

Ascultând ereziile politice de mai sus, cari răneau de moarte orice inimă de român, fără să vrem, a trebuit să ne gândim la o viață lipsită de această lume anormală care, totuși, nu se jena să se mândrească că:

Extra Hungariam non est vita,

Si est vita, — non est ita!

Dar în sufletul nostru s'a încuibat pentru totdeauna dorința neostoită de a trăi orice altă viață, numai pe aceasta, nu!

Cu toată dorința noastră de a ne izola de unguri, aceasta nu se putea face ușor. În acest scop ar fi trebuit să ne adunăm toți românii într'o singură sală, căci nu eram mai mulți de doisprezece cari ne-am declarat români. Pentru aceasta însă am fi avut nevoie de un contact direct cu rușii, cărora să le explicăm adâncile noastre suferințe sufletești, sau cel puțin de un comandament neutru, de orice altă naționalitate decât ungurească, cu care să stăm de vorbă omeneste. Dar comandantul efectiv era maiorul Stössel din honvezi care, după cum îl arată și numele, trebuia să fie mai catolic decât Papa, cum se întâmplă de regulă la asemenea specimene de unguri făcuți, iar nu născuți. Ajunși în situația de „turcul te bate, turcul de judecă“, izolarea noastră nu s'a putut face în bloc și

în spațiu, ci numai individual, în măsura temperamentului și prudenței fiecăruia.

Ca să te poți izola de cei cu cari ești sortit să trăiești împreună, trebuie să fii un foarte bun psiholog și un adânc cunoscător de oameni, căci în Vojenni Gorodok aceștia nu aveau înfățișarea de Hristos, — cum ni-i prezintă Tolstoi, pe care începusem a-l buchisi, — ci de diavol.

Sub acest raport, nu toți românii au știut să păstreze distanța dintre ei și unguri. Parte din lipsă de experiență — cum era cazul tinerilor cadeti abia ieșiți din liceu — parte datorită cunoștințelor de acasă, unii au crezut că se mai poate sta de vorbă ungurii cari și-au pierdut orice echilibru. Printr'un proces psihic, în aparență de neexplicat, fiecare ungur se simțea obligat să-și aleagă o victimă românească pe care să o spioneze, indiferent de purtarea lui pe front și de eventualele legături de prietenie cu el. Ei puneau atâta osteneală și atâta inutilă atenție în această direcție, ca și cum la Krasnojarsk s'ar fi hotărât soarta țării ungurești. Era psihoza determinată de evenimentele politice și de conștiința vinovată, trezită în mod tardiv, de a ne fi aplicat o politică pe care ne mai putând-o repara, se căzneau să înlăture măcar efectele ei. Întâmplările de mai târziu ne-au dovedit, că cea mai bună atitudine a noastră ar fi fost să ne menținem în postura și faima noastră de acasă, de „valahi sălbatici“, cari nu se cred datori să dea seama nimănui de ceeace fac sau gândesc. Totuși, viața de prizonier, strâmtă în orizont și spațiu, a adunat uneori laolaltă și elemente eterogene, din cari au izbucnit conflicte cari merită

să fie fixate aci pentru curiozitatea și edificarea posterității. Vom alege și relata aci cazul cel mai caracteristic.

Pe lângă comandamentul din lagăr funcționa și un juriu de onoare — totdeauna supraîncărcat cu lucru din cauza gingășiei caracterului definit de codul de onoare ungaro-austriac, — care, în lipsă de arme, pe cale de proces-verbal tranșa dese conflicte ce se iveau între ofițeri. Acestui juriu de onoare i-a fost deferit diferendul ivit între Valeriu Socol, băiatul popii din Livezenii Hunedoarei, sublocotenent în regimentul de honvezi Nr. 22 și între aspirantul la gradul de cadet, Varga Pál, profesor la liceul de stat din Petroșani.

Cerându-i socoteală pentru obrăznicii și îndrăzneli pe care nu i le mai putea tolera, în fața juriului de onoare, Varga Pál a cerut să se ia la procesul-verbal, că refuză să dea vreo satisfacție lui Valeriu Socol, — care în ierarhia militară stătea cu trei grade mai sus — fiindcă el este un trădător de patrie, acuzație gravă pe care o sprijinea pe următoarele probe palpabile:

1. Tatăl lui este preot greco-oriental român;
2. O verișoară a sa s'a măritat cu un maior de artilerie din România;
3. Din simpatie față de francezi învață franțuzește, iar nu nemțește;
4. La ruși s'a declarat a fi român, iar nu ungar!
5. E cosmopolit, nu ia parte activă la frământările ungurești;
6. S'a exprimat cu o ocazie, că Serbiei i s'a făcut o mare nedreptate când i s'a refuzat accesul la Marea Adriatică;

7. A aflat, că într'o călătorie a sa dela Budapesta spre casă, în gara Arad a vorbit timp îndelungat cu deputatul naționalist Aurel Vlad;

8. Înaintarea victorioasă a armatelor germano-maghiare în Rusia l'a deprimat în așa măsură, încât de atunci evită societatea camarazilor săi unguri.

Acestea sunt probele teribile ale trădării lui Valeriu Socol, săvârșite în Vojenni Gorodok-ul dela Krasnojarsk, în nemijlocită apropiere de patria străbună a lui Varga Pâl și în noua Ungarie de pe Jenissey din veacul al XX-lea. Dar oricât de revoltător era actul de acuzare în fața căruia stăteam, înțelepciunea bătrânească ne-a învățat, ca nu atunci să ne supărăm când e cazul, ci când ne va da mâna. Ori momentul prielnic nu sosise încă și în loc să spargem capete și să curmăm viața celor ce ne provocau într'un mod atât de temerar, am scos lădița cu piei de hermelin — care constituia comoara materială a trădătorului Socol — le-am aierisit, le-am presărat cu naftalină proaspătă și vorbind despre ființele dragi cărora le erau destinate, mânia noastră s'a potolit ca și cum am fi înșirat mătânii.

Blănuțe mititele, hermeline albe, mai apărați-ne câtva timp de furia sufletelor negre!...

XXI. STOSSEL ÎNVĂȚĂ FRANTUZEȘTE

În Vojenni Gorodok nimeni nu putea să trăiască fără ocupație. Fiecare trebuia să facă ceva ca să-și petreacă timpul. După cum spuneam, aceasta nu se impunea de către ruși, cari ne plăteau fără nicio condiție de muncă, ci de interesul fiecăruia. În monotonia nopților lungi de iarnă și a zilelor fără sfârșit de vară, cel mai primejdios lucru era să duci o viață de pură reflecție, pentru care momentul și împrejurările nu erau deloc potrivite. Cei ce nu și-au dat seama de acest adevăr au căzut într'o melancolie foarte suspectă, de care cu greu s'au mai putut scăpa. În al doilea an de prizonierat, nu odată îl scoteam dimineața pe câte unul de sub pat, unde se părea că a petrecut noaptea, sau îl surprindeam că vorbește aiurea.

Cei mai mulți însă, fie din plictiseală, fie din intuiție, pentru a se feri de asemenea turburări și-au căutat și au găsit câte o ocupație potrivită cu aptitudinile lor. Pentru aceștia, viața de prizonier a constituit o adevărată Universitate, unde au învățat în-

comparabil mai mult decât în acelea oficiale de acasă.

Era și firesc, căci în lagărul unde se concentrase trei mii cinci sute de intelectuali, adunați din toate țările, găseai specialiști pentru toate profesiunile și pentru toate cunoștințele. Pe deasupra aveam timp mai mult decât suficient și nu trebuia să ne batem capul nici cu grija zilei de mâine, rușii plătind cele cinzeci ruble pe lună cu o regularitate nemțească.

În mod firesc, cei mai mulți învățau limbi, fiindcă acestea erau de cea mai mare utilitate: nemții învățau franțuzește și rusește; ungurii și turcii nemțește; ovreii englezește, iar românilor le scăpa să le învețe pe toate. Cei ce nu aveau vocație pentru asemenea îndeletniciri, făceau meserii, pe cari le-au dus la o mare perfecție. Un cadet făcuse, de pildă, o vioară care a ajuns celebră în lagăr, altul confecționa alte minunății. Mă mir că ruble Romanoff nu s'a încumetat să facă nimeni. Dar s'au găsit și de aceia cari, părăsind lagărul nu se puteau mândri cu altceva, decât că tot timpul au jucat cărți sau football și că nu au reușit să învețe niciun cuvânt din vreo altă limbă. Asemenea ambițioși excepționali s'au recrutat mai ales din mijlocul ungurilor, care aveau pretenția ca rușii și nemții să învețe ungurește, limbă pe care dacă nu o știi, nu mai poți fi considerat om cult. Aceștia s'au întors din Rusia așa cum au venit: fără să știe rusește și fără ca rușii să fi învățat ungurește.

Suflul acesta general de ambiție și de conservare l'a atins și pe maiorul Stössel, comandantul lagărului. În contact cu germanii cari nu știau ungurește

și cu turcii cari nu știau nemțește, a simțit nevoia să se dedice și el studiului limbii franceze. Și-a cumpărat deci o carte de citire franceză, cu chipuri și icoane, alcătuită după metoda Berlitz și pentru uzul școlarilor ruși. Cărticica aceasta stătea mereu deschisă pe masa lui de lucru, din care se căznea să citească în orele libere, pe cari nu i le răpea greaua misiune de comandant al lagărului. Știu aceasta nu fiindcă ași fi fost în vizită cu un asemenea mare personaj — căci nu am avut onoarea reciprocă de a ne cunoaște — și nici fiindcă l-ași fi spionat. Am aflat însă despre nobile-i îndeletniciri în împrejurări cât se poate de interesante.

Reușind să obțin contact cu Bucureștii, de unde prieteni buni și cari azi nu mai sunt, îmi trimiteau ziare, reviste și cărți românești, veneau să mi le ceară toți aceia cari simțeau românește. În felul acesta ajunseseam să cunosc pe toți aceia cari erau atrași de puterea slovei românești, fie ofițeri, fie soldați.

Intr'o după amiază mă pomenesc cu vizita unui soldat, Gheorghe Sabău, mi se pare, din regimentul de honvezi dela Dej și care nu era altul decât ordonanța maiorului Stössel, comandantul lagărului. Surprins de această vizită îl întreb dacă nu cumva a venit să-i dau vreo carte, căci nu-mi închipuiam ca vizita lui să fi avut vreun alt rost.

Nu, domnule cadet, de altceva am venit la dv. Camarazii m'au sfătuit să viu și să vă povestesc ce am pățit cu domnul maior Stössel, la care fac serviciu de ordonanță.

— Ei, spune ce ți s'a întâmplat?

— M'a bătut, domnule cadet, și să vedeți de ce.

Azi dimineată, măturând prin odaie, domnul maior a venit dela comandament mai curând decât de obicei fără ca eu să fi rânduie casa. Dându-mi ordin să isprăvesc mai repede, căci are de lucru, s'a așezat în fața ferestrei privind afară. Ștergând masa domnului maior am văzut pe ea o carte deschisă, despre care am auzit că e franțuzească și uitându-mă la ea am văzut chipul vacii, iar dedesubt stătea scris „la vache“. Mă uit și la alte chipuri, cât și la scrisul dedesubt și, mirat că mai toate cuvintele sună a românește, zic:

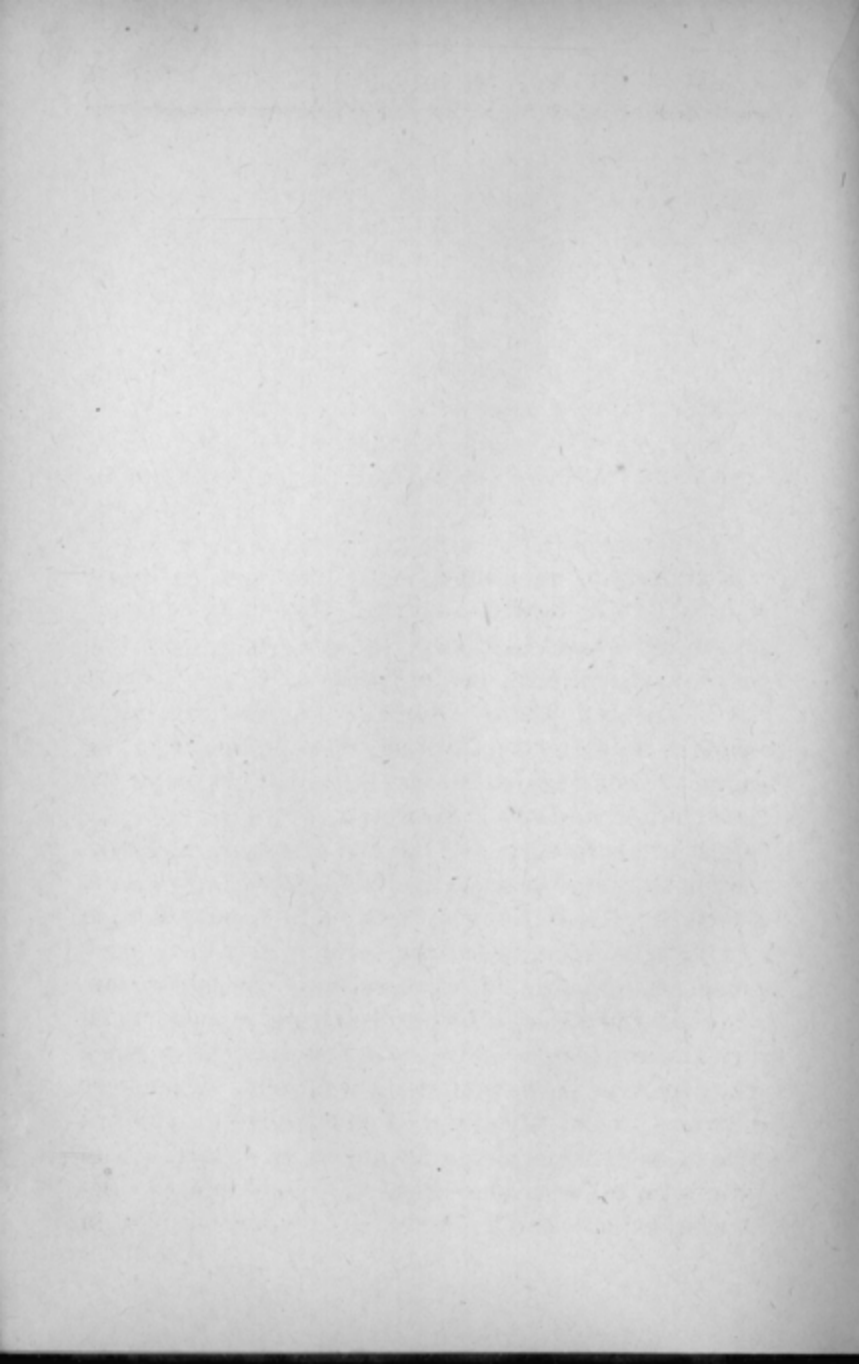
— Domnule maior, mi se pare că limba asta franțuzească seamănă cu a noastră, căci la vacă îi zice „vache“, la bou „boeuf“.

Dar n'am apucat să spun mai multe cuvinte, și domnul maior, ca ieșit din minți mă lovește cu pumnul și cu picioarele, răcnind la mine și întrebându-mă: cine mi-a spus că limba noastră de câine seamănă cu limba franțuzească? Cu mare greutate trecându-i de mânie, mi-a spus că, dacă mă voiu mai gândi vreodată la asemenea prostii, mă va da pe mâna rușilor ca să mă închidă pe viață. Acum, bătaia ca bătaia, dar aș vrea să știu de ce m'o fi bătut domnul maior?

— Te-a bătut, frate Sabău, fiindcă i s'a părut că și d-ta pricepi de ce s'a încins bătaia asta mare și din care ungurii nu pot să iasă bine. Ei au crezut, că dacă nu ne lasă să învățăm decât ungurește, noi nu vom putea afla nimic despre trecutul neamului românesc și vom ține capul în jug încă o mie de ani. Când a văzut însă, că și d-ta, plugar simplu, îți dai seama de originea neamului nostru și de legăturile lui de înrudire cu neamurile mari ale Apusului, a înțeles că

sfârșitul ungarilor este foarte aproape. Du-te deci înapoi, fă-te că ești prost, că nu pricepi nimica, așa cum ar vrea el să fii, și când va bate ceasul, care nu este departe, să vii și d-ta cu mine.

— Viu, domnule cadet, mă asigură omul meu. Apoi plecă gânditor spre pavilionul lui Stössel, ca să îndure și alte umiliri și batjocuri, căci izbăvire fără sacrificii, nu se poate.

Este numele unui cadet de honvezi dela Diciosân-mărtin. M'am împrietenit cu el după ce timp de un an ne-am spionat reciproc. Stătea cu patul în colțul opus al sălii, de unde ne-am trimis priviri iscoditoare la fiecare oră din zi. Neîncrezător unul într'altul, poate că ne-am mai fi spionat multă vreme încă, dela distanță, dacă spiritul ultra-șovinist din lagăr nu ne-ar fi apropiat cu un ceas mai de vreme.

Chaim Weissburg este unul din puținii ofițeri o-vrei din lagăr, — foarte mulți la număr, — care nu s'a putut ralia la concepția simplistă ungurească, că oricine s'a născut și a trăit pe teritoriul Ungariei, musai să fie ungur. Fiind atașat mișcării politice sioniste și urmând directivele acesteia, se considera naționalitate aparte. Venise la Krasnojarsk pe vremea când Ungaria de pe Jenissey era în plină organizare și frenetică manifestare. Pășind pentru întâia oră pragul comandamentului unguresc, el s'a ales cu un proces-verbal de trădare, pentru simplul motiv că declarase că îl cheamă *Chaim* (în limba ebraică), în

loc de *Hugo* (ungurește), și că este ovrei de naționalitate, iar nu ungur, deși făcea parte din honvezime, pe care ungurii vroiau să o știe pur ungurească, din toate punctele de vedere.

Despre această originală intrare a lui în lagăr nu am aflat însă decât mai târziu, căci dacă aș fi cunoscut dela început acest lucru, desigur că am fi scurtat bucuros durata spionării reciproce. Dar cunoștința mea cu Chaim Weissburg, indirect, tot dela primul proces-verbal de trădare pornește, care a fost generator de multe mizerii și persecuții pentru el. Fiind o biată rândunică albă între atâtea sute rân-dunele negre, el și-a atras multe atacuri și multe duș-măanii, dar nu fără temei, căci din punct de vedere unguresc, oricât de singur era, el constituia o mare primejdie pentru statul unitar național ungar, reamintind ungurilor că mai au o lature politică vulnerabilă și pe care până aci o considerau neatacabilă. De aci, conflictele lui cu marii patrioți unguri erau la ordinea zilei. Cu ocazia celui de al doilea proces-verbal mi-a fost dat să mă împrietenesc cu el și iată în ce împrejurări.

A nu te considera ungur, în Krasnojarsk era egal cu a te declara în afară de lege. Concepția politică a lui Chaim Weissburg greșind tocmai în acest punct inițial și esențial, el putea fi insultat oricând și oriunde de cei ce reprezentau ideia de stat maghiar. Cum însă cel ce are o credință trebuie să și lupte pentru ea, nici Weissburg nu a rămas dator și de aci: conflict, duel, martori. Cele două dintâi erau ușor de provocat și de aranjat în împrejurările din lagăr, dar pentru Weissburg era foarte greu să-și constituie mar-

tori. Intre sutele de ofițeri ovrei, cari însă se țineau unguri neaoși, la început nu a putut găsi doi oameni cari să-i fie martori. Cu multă greutate a găsit un conațional și coreligionar din Galiția care să-i facă acest oficiu. Dar, principiul „*unus testis, nullus testis*“ e valabil și în codul de onoare. Această situație strâmtorată l-a adus pe Weissburg la mine, să mă roage să primesc oficiul de al doilea martor. Cu această ocazie mi-a povestit tot ceeace am spus mai sus. Imi cerea să nu-l refuz cu următoarea curioasă, dar justă argumentare: tu, ca român, nici așa nu te vei putea împăca cu acești nebuni, niciodată. Prin urmare, de mă aperi, de nu mă aperi, pentru tine tot una este: nici tu prieten cu ungurii, nici ei cu tine. Pentru mine însă, serviciul tău înseamnă foarte mult: mă justifici în fața aceloră pe cari vreau să-i câștig pentru politica mea și mă scapi în acelaș timp de situația comică de a nu-mi putea găsi doi martori într'un lagăr de trei mii de ofițeri. Este inutil să spun că am acceptat să-i fiu martor, până când Weissburg nu a reușit să mă înlocuiască cu unul din discipolii săi întru cele politice.

Din acest moment, din cele două colțuri ale sălii, în care ne înghesuiau vreo douăzeci de inși, nu mai porneau și nu se mai încrucișau priviri iscoditoare, ci de profundă înțelegere și de caldă prietenie. Imi trăgea cu ochiul când observam că numărul discipolilor lui a crescut cu câte unul, pe cari îi atrăgea în mrejele sale cu foarte multă diplomatie. Întâiu îi îndupleca să învețe englezește căci, vezi bine, aceasta este o limbă mondială. Numai după un curs pregătit de două-trei luni de englezească — în care timp însă le picura zi de zi câte un dram de politică sio-

nistă — îndrăzneă să înceapă cu ei cursul de limba ebraică, căci acesta era scopul lui principal. Treptat-treptat le explica pseudo-ungurilor, ce demn și frumos este să ai nația ta aparte, să vorbești limba ta și să trăiești în țara ta. Acesta este un ideal pe care toate popoarele îl au, numai cel evreiesc nu. El dădea ca exemplu pe românii din Ungaria, cu năzuințele lor politice și cu biruința pe care le-o profetea, căci unui popor nu-i trebuie decât conștiință națională ca să poată izbândi. Veți vedea voi când va declara România războiu Austro-Ungariei, — căci așa trebuie să se întâmple, nu cum își închipuie ungurii, — cum acești oameni, pașnici și blânzi, vor pleca de bunăvoie la războiu. N'am putut prinde exact fiecare cuvânt, deoarece învățătorul vorbea pe șoptite, să nu-l audă cei nechemăți, în mai multe limbi: când ungurește, când englezește, când în limba lui Moise. După curs însă se simțea obligat să-mi completeze și mie ceea ce spusese învățăceilor săi în limbi străine de cunoștințele mele, întrebându-mă dacă nu cumva îl vom desminți atunci când România va declara războiu Austro-Ungariei?

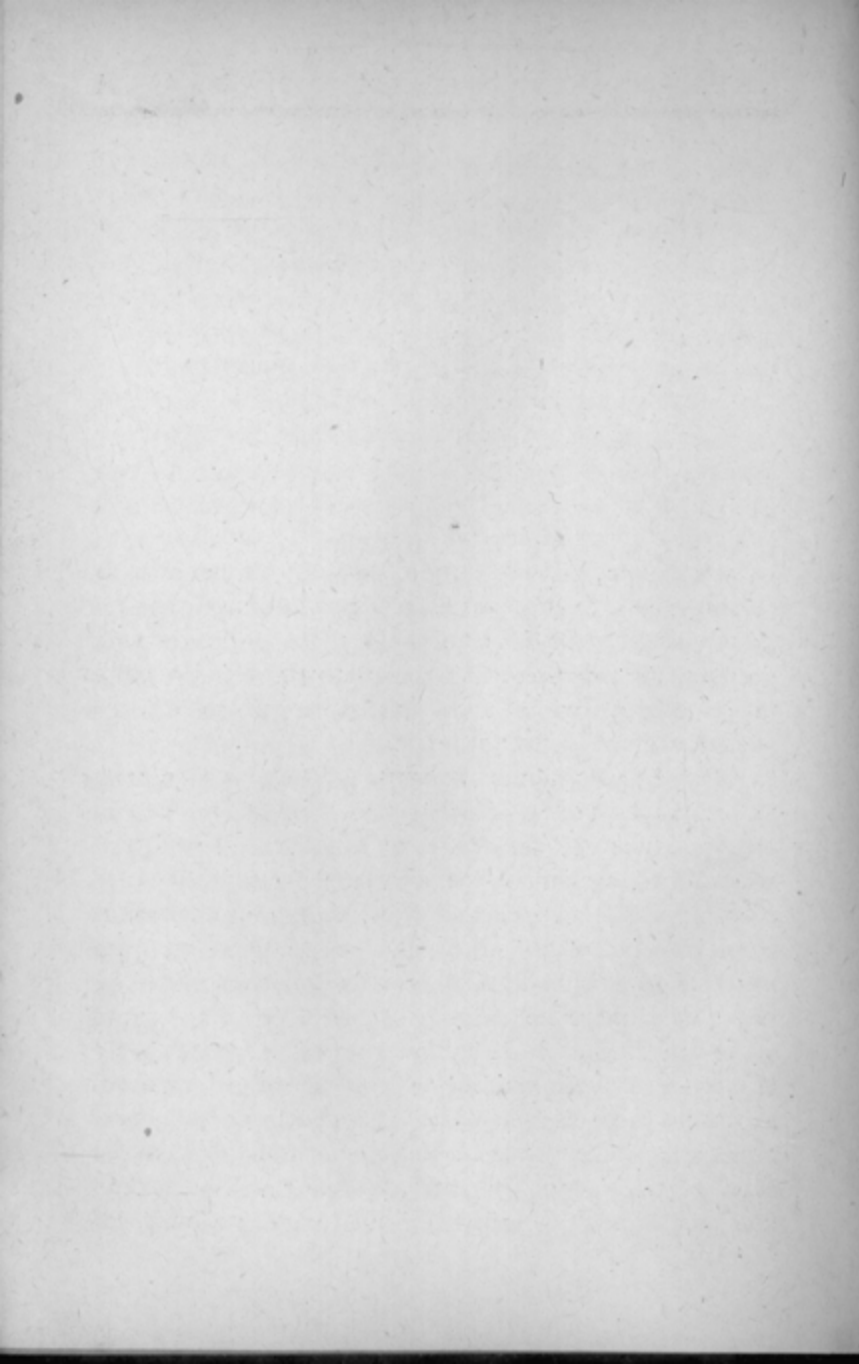
Fără nicio umbră de teamă i-am răspuns: dacă aceasta este argumentul tău cel mai convingător, apoi să știi, frate Weissburg, că nu vei fi un prooroc mincinos.

Dând dovadă de atâta înțelegere pentru aspirațiunile noastre naționale, mi-am permis să-l întreb și eu ce are de gând să facă după încheierea războiului? Desigur, vei continua în Ardeal cu și mai multă amploare acțiunea începută la Krasnojarsk, mai ales că, după credința ta și a mea, împrejurările de acolo vor fi cu totul schimbate.

Nu, dragul meu. Școala și cultura ungurească au pervertit în așa măsură mintea coreligionarilor mei, încât nu mai simt putere pentru un asemenea rol. Il voi lăsa pe seama altora. Acțiunea mea se aseamănă cu povestea arabului care, ducând un vițel în spate dealungul străzii și cum din fiecare poartă îl întrebau ce duce în spate, s'a plictisit să tot răspundă că „un vițel“, până când a dat cu el de pământ de ciudă. Așa și eu, m'am plictisit să tot explic coreligionarilor mei, dela Adam și Eva, că duc în spate un vițel, atunci când ei înșiși nu sunt în stare să-l recunoască. Mă voi duce însă în Palestina și mă voi înșirui la vreo muncă constructivă, mulțumindu-mă cu cei zece elevi pe care i-am cucerit la Krasnojarsk, după o muncă de aproape doi ani.

Nu știu cum se face, dar cu oameni cari ți s'au lipit de suflet, te mai întâlnești deseori în viață. Cu Weissburg m'am mai întâlnit și în alte împrejurări, cu mult mai tragice, la Moscova, și tot el a stat mărturie față de ai mei de acasă, că nu am fost împușcat la Seghedin pentru înaltă trădare, — cum răspândiseră ungurii vestea despre toți aceia cari au plecat voluntari în armata română, — asigurând pe unul din frații mei, militar și el, că sunt viu și sănătos și că mă întâlnise în capitala Rusiei, după pacea dela București.

Ne-am întâlnit în treacăt și în Capitala țării noastre, al cărei cetățean Chaim Weissburg nu mai este. A rămas deci consecvent cu cele ce mi-a spus la Krasnojarsk. Sunt sigur însă, că și pe malul Mării Moarte el îmi poartă aceeași prietenie vie, după cum și eu îi păstrez aceeași caldă, veche și nestrămutată afecțiune.

Stegarul de honvezi, Izsák Béla era de dincolo de Dunăre, dela Székesfehérvár, din țara lui Gárdonyi Géza, Ioan Creangă al ungarilor. El era chiar și de meseria lui Gárdonyi, adică învățător. Nu cunoștea nici o altă limbă în afară de cea ungurească și nu văzuse români în toată viața lui.

Fiind de profesiune modestă, — căci în Ungaria, în ordine socială *omul* începe dela baron, iar în cea politico-culturală dela doctorii în Drept, — neștiind nicio limbă străină și fiind „atins de Zeul Tăcerii“, după expresia lui Pârvan, timp de doi ani cât a stat cu patul alături de mine, nu l-am văzut și nu l-am auzit niciodată să discute, sau să converseze cu cineva, nici măcar cu ungurii săi. În decurs de o zi, el nu pronunța mai mult de trei cuvinte: „zdies“ (aici) la citirea apelului nominal și „servus Péter“ când venea dela vreo plimbare mai lungă și la care eu răspundeam tot atât de scurt: „servus Béla“. Necunoscând cărțile de joc, necultivând sportul și neputând nici citi, — cărți ungurești fiind foarte puține în la-

găr, — el stătea toată ziulica întins pe spate, fumând și reflectând.

După toate aceste însușiri și stranie comportare, toată lumea era convinsă că are de aface cu un om simplu. Se generalizase credința, că Izsák Béla nu cunoaște decât pe eroii măestrului său Gárdonyi: pe Göre Gábor, pe Durbin șogor și pe țiganul Kátsa. La fel mă obișnuisem să-l privesc și eu, gândindu-mă că, pedeiasupra, acest om trebuie să fie și un mare șovinișt, de vreme ce este în stare să stea cu anii alături de mine, fără să simtă nevoia de a-mi vorbi. Va să zică, deși vecin cu patul, aveam un motiv în plus față de ceilalți de a nu stărui de a avea raporturi cu el.

Dar pasivitatea în vorbă și gesturi a lui Izsák Béla nu a putut să ție în loc viața lagărului. Oamenii se zbăteau, se agitau, își amărau reciproc zilele, munceau atât cât le îngăduia spațiul și împrejurările, manifestări peste cari Izsák Béla trecea cu un suveran dispreț, după cum și camarazii săi priveau cu milă la dascălul care nu zice nimic și care, desigur, nici nu pricepe nimic.

Cu timpul, vecinătatea acestui om nu m'a mai jenat deloc. Știind sigur, că nu pricepe nimic din ceea ce vorbeam românește cu prietenii mei, nici nu-l mai băgam de seamă. Dealtfel, după toate semnele, nici pe el nu-l interesa deloc ceeace se întâmplă împrejurul său. El nici măcar nu întorcea capul să vadă cine intră și cine iese. Astfel, când numai Izsák Béla era acasă, ne consideram a fi singuri, noi de noi. El era mereu absent. Mai mare mi-a fost, totuși, mirarea că, el nu avea nici curiozitatea să afle ce scriu ziarele românești, pe cari în primăvara anului 1916 le pri-

meam aproape săptămânal, sau cele rusești pe cari le citeam zilnic. Izsák Béla făcea impresia, că pentru el nu există războiul mondial, nu există Ungaria, de grija căreia conaționalii săi nu puteau nici să doarmă, nu există lagăr de prizonieri, trebuințe sufletești, sau privațiuni fizice. Patul cazon, pe care își lungea trupul subțirel, ziua-noaptea, părea să-i satisfacă toate exigențele.

Și, totuși, Izsák Béla nu era așa cum îl credeam eu și cum îl considera toată lumea. M'am convins despre aceasta la prima ocazie când s'a hotărât să rupă tăcerea, impusă, sau proprie firii lui. Căci odată, Izsák Béla tot s'a decis să vorbească și a grăit așa de cuminte ca nimeni altul.

Era în primăvara anului 1916. Venisem dela masă și mă lungisem pe pat pentru a-mi face siesta. Fi-rește, Izsák Béla, nevorbind nici la masă cu nimeni, a fost cel dintâiu acasă și în momentul sosirii mele stătea lungit, ca de obicei. Fumasem vreo două-trei țigări fiecare, privind între timp drept în tavan când, deodată, iată minunea: Izsák Béla își întoarce capul spre mine, pentru întâia oră de doi ani și, în șoaptă, cu discreția cuvenită, — jumătate din locatari fiind unguri de ai lui, — mă întreabă:

— Măi Petre! Dacă România declară războiul Austro-Ungariei, tu te duci, nu-i așa?

Frapat de întrebarea lui atât de precisă și atât de cuminte, nu am putut minți și i-am răspuns, tot în șoaptă:

— Da, Béla, mă duc. Dar tu ce zici la asta?

— Ce să zic?—îmi șopti mai departe. Eu demult mă gândesc asupra acestui lucru și am ajuns la concluzia

că, din punctul tău de vedere aceasta s'ar chema patriotism. Apoi și-a întors, ca de obicei, capul spre tavan și iar nu am mai vorbit nimica.

Această singură întrebare însă l-a reabilitat definitiv pe Izsák Béla în ochii mei. Ea m'a convins că, între cei două mii de ofițeri unguri, Izsák Béla a fost cel mai deștept și singurul om cu cap. El însă tăcea, fiindcă, vorba lui Carlyle:

Cugetarea lucrează în tăcere...

Pe Abdullatiff bey, maior de artilerie în armata turcă, l-am cunoscut la începutul anului 1915, atunci când pe frontul dela Krasnojarsk începuse să ne vie forțe și din Turcia, nu numai din Austro-Ungaria. La sosirea lui în lagăr, dimpreună cu un grup mai însemnat de ofițeri turci, știam vreo sută de cuvinte turcești, învățate de trecere de vreme dela un glotaș ungur, cadet și el, care toată viața lui a colindat prin Balcani. Era pe vremea când cadeții nu erau ofițeri și când nu-mi puteam permite luxul să-mi cumpăr vreo carte. Cadetul Csertö, — căci așa îl chema pe colegul meu balcanofil, — nu mă costa nici o copeică, dimpotrivă, îi făcea plăcere să stea de vorbă cu mine.

Stăpân pe o sută de cuvinte și făcând constatarea surprinzătoare, că gramatica limbii turcești se aseamănă cu aceea ungurească, am ieșit întru întâmpinarea celui dintâi transport de turci. Imi ziceam că, dacă țăranul englez străbate o viață întreagă cu un vocabular de trei sute de cuvinte, voi ști și eu să stau de vorbă cu turcii, măcar câteva minute, înarmat

fiind cu una a treia parte din știința unui om simplu.

Dar raționamentul meu era mai mult o autoîncurajare, căci de vorbit, firește, cum era să știu? Mă voiui felicita însă întotdeauna că am avut curajul să le ies în cale și să le zic: „sefa gheldiniz“ (bine ați venit). Din grupul de turci imediat s'a desprins unul care, venind la mine, a încercat prin fel de fel de semne să mă descoase. Dar cum în liber era frig, iar limba îmi era înghețată de neștiință, l-am dus acasă ca să vorbească cu colegul Csertő. Prin intermediul acestuia am aflat că cunoscusem pe maiorul Abdullatiff, arab din Damasc care, pentru întâia oră în viață văzuse zăpadă și lighioane de oameni ca: ruși, austriaci, unguri, români. De aci încolo n'a existat zi dela Allah să nu vie el la mine, sau să nu mă duc eu la el. Mai târziu, după ce s'au instalat și turcii pentru mai mult timp, făcându-și restaurante aparte, unde mâncau după ritul lor, m'am mutat și eu la dâșșii.

Abdullatiff, neputând să-mi rostească numele care îi se părea prea lung și prea complicat, mă botezase mai scurt: *Munir*, dându-mi numele băiatului său, iar pe mine m'a obligat să-i zic „babam“, adică tată. După el toți turcii începuseră să-mi zică: *Munir effendi*. Mai târziu, începând să o rup pe turcește, m'au avansat la rangul de bey. Din acest moment, turcii au devenit cum nu se poate mai politicoși cu mine. Niciodată nu mi s'a întâmplat să stau singur la masă. Intotdeauna se găsea cineva să-mi ție tovărășie și nu rareori însuși comandantul lor, colonelul mă distingea cu prezența și atențiunea sa. In afară de asta eram invitat și la toate serbările sau sărbătorile lor, deoarece le făcusem impresia că îi respect și nu-mi

bat joc de dâșșii, cum li se părea că fac mai toți europenii.

Dar cu toată considerația de care mă bucuram în mijlocul lor, totuș, raporturile mele cu turcii erau în funcție de tata Abdullatiff. Eu numai atunci comunicam direct cu alții, când el lipsea. Par'că îl văd și astăzi! Când intra în restaurant saluta foarte respectuos pe comandant și pe ceilalți cu „Merhaba“, apoi imediat întreba: „Munir gheldi-mi?“ (Munir a venit?). „Evet babam“ (da, tată), îi răspundeam dela locul meu și el imediat se așeza lângă mine.

De obicei, prânzul nostru se prelungea cu două-trei cafele turcești și mai multe chiar. Și aceste ore petrecute cu tata Abdullatiff erau puținele ore fericite din viața mea de prizonier. Nu numai fiindcă am putut să evaderez pentru acest timp din robia Ungariei de pe Jenissey, ci fiindcă prin Abdullatiff am cunoscut o lume nouă, dar mai cu seamă am făcut cunoștința unui om și unui suflet cum rar se întâlnește în lumea pretinsă cultă dela noi.

Stând de vorbă cu tata Abdullatiff, el m'a plimbat prin stepa arabă, printre conaționalii săi, povestindu-mi lucruri din viața și cultura poporului arab, despre cari până aci nu auzisem nimic. Dela Abdullatiff am aflat, de pildă, că aria „Mädchen süß, Mädchen schön“ din opereta Contele de Luxemburg de Lehar, care în adolescența mea se cânta cu atâta pasiune, este o veche cântare patriotică arabă. Mi-a spus lucruri interesante despre vechea civilizație a poporului arab, despre bogăția limbii arabe, în care pentru leu, de pildă, sunt șaptezeci de cuvinte și expresii. În intimitate vorbea cu o superioritate conștientă de turci

cari, sub raportul culturii nu se pot compara cu arabii. Munir al meu, cel dela Damasc, dacă, de pildă, i-ai spune că e turc, el s'ar trânti pe jos și și-ar da cu capul de pietre, de năcaz.

Când vorbea despre ai săi, era stăpânit de o emoție care mă impresiona adânc. Rostind numele lui Munir cel adevărat, ochii i se scaldau în lacrimi și își întorcea privirea în altă parte. Apoi îmi povestea că, din cauza războaielor, cari în Turcia aproape că nu mai încetaseră în ultimii zece ani, nu-l mai văzuse de mult. Probabil, acum trebuie să fie mărișor. De familie ținea și calul său, care era cel mai frumos animal din întreaga divizie, căzut și el prizonier. Ajuns la acest capitol, întreaga lui campanie o broda pe ce a făcut calul său, cum îl apăra de ploaie și zăpadă în Munții Caucazului, în cursul nopții, acoperind trupul stăpânului său, cum îl hrănea cu zahăr, în timp ce el răbda de foame și cum i s'a părut că animalul protestează contra prizonieratului și despărțirii lui de stăpân.

Văzându-l sincer și naționalist înfocat, m'am destăinuit și eu. I-am explicat că și eu sunt ungur cum e turc Munir al lui și m'a înțeles în așa fel, încât niciodată nu s'a întâmplat să facă vreo confuzie, deși conglomeratul austro-ungar putea să dea loc la așa ceva pentru celce vine tocmai dela Damasc. L-am determinat să învețe nemțește, iar nu ungurește, cum îl sfătuiau și-l cam presionau ungurii. A avut multă bunăvoință, săracul, dar nu a mers. Și după șase luni de învățătură, în loc de „Zum Beispiel“ (de pildă), el zicea „zum Spiegel“ (la oglindă). Pentru el, vocabularul limbii germane era o prăvălie cu rafturi și

lădițe, din cari scotea la întâmplare cuvintele, până când îl nemerea pe cel adevărat.

Totuși, pentru a nu-l descuraja, l-am declarat savant în limba lui Goethe și, în cadrul unei solemnități și în prezența comandantului și a camarazilor săi turci, i-am decernat diploma respectivă. Toată lumea știindu-l om glumeț, ne-am purtat în consecință. Diploma era scrisă pe o coală mare de hârtie japoneză, cu aspect de pergament maleabil, în colțul din stânga, jos, având desemnată o vulpe, în colțul de sus o ciorchină de struguri, iar la mijloc și în partea dreaptă se înșiruia textul diplomei în limba germană. Apoi, sucită în formă de sul și prinsă cu o panglicuță roșie, diploma aștepta să-i fie remisă.

Tata Abdullatiff, deși măgulit, văzându-se anturat de atâta lume, totuși, el părea foarte circumspect. Probabil, și-a adus aminte că, prea multă lume a păcălit în lagăr și se temea de o revanșă.

— Măi Munir!

— Ce-i tată?

— Mi se pare că europenii ăștia ai tăi vor să-mi facă vreo poznă. Dar nu e nimic, n'am să le rămâi dator.

După un discurs festiv, rostit în turcește și nemțește, oratorul din urmă îi remite diploma, pe care tata Abdullatiff o ia în mână cu multă băgare de seamă, o cercetează, o învârtește. Apoi începe să o desfacă încet, dar privind la noi și zâmbind semnificativ. Desfăcând complet diploma și văzând figura, observă, bineînțeles pe turcește: „Văd că m'am înșelat amar asupra deșteptăciunii europenilor. Din moment ce ați desemnat chipul vulpii și strugurii, ceeace exprimă cum nu se poate mai sugestiv cunoș-

tințele mele din limba germană, la ce v'ați mai căznit să scrieți acelaș lucru caligrafic, adevărat, dar mai prost?

Apoi a învelit din nou diploma, spunând că o va duce cu sine la Damasc, o va afișa pe pereții casei sale și o va păstra ca pe o scumpă amintire. După aceasta a urmat un chef în lege, cu cafele turcești, ceaiu arab și multă voie bună.

Dar Abdullatiff glumea nu numai ziua, ci și noaptea. Locuind cu alți trei turci în aceeaș cameră și neputând dormi de oftatul lor fără sfârșit și pentru a-i abate dela gândurile ce îi frământa, în nopțile cu lună se scula din pat, lua o carte în mână și, ținând-o aproape de chelia vecinului, se făcea că citește, până când ceilalți îl observau. Intrebându-l ce face, — el răspundea că, neputându-se odihni din cauza oftatelor, se cultivă citind.

— Păi, cum citești dacă e noapte?...

— La lumina lunii care, după cum vedeți, se reflectează pe chelia lui Mehmet și furnizează lumină ca ziua...

Simțind că se apropie plinirea vremii, l-am rugat pe tata Abdullatiff să-mi dea adresa sa din Damasc.

— Ce adresă, băiete? De așa ceva nu este nevoie când e vorba de mine.

— Dar bine, cum să te găsesc când mă voiu hotări să te vizitez la Damasc?

— Iată cum: Roumanie... șimindifer (chemin de fer)... Constanța... vapeut... Constantinopole... vapeut... Beyrut... gare... șimindifer... Șaam (Damasc)... gare... un arabe... Abdullatiff?

Adică, să mă duc cu trenul și cu vaporul și iar cu

ABDULLTAIFF.

trenul până în gara Damasc, iar acolo să mă adresez celui dintâi arab care îmi va ieși în cale și, întrebându-l de Abdullatiff, mă va lua de mână și mă va conduce ată la el, — așa este de cunoscut în Damasc.

— Dar dacă aş avea de gând să-ți scriu?

— Atunci se schimbă lucrurile. Aia neputând să întrebe pe nimeni, să scrii așa: Abdullatiff, Șaam (Damasc), Suksar Rudzedé Burci sokagânda 12.

De optsprezece ani port în suflet amintirea prieteniei lui Abdullatiff, cel sfătos și glumeț, iar în cartea de adrese a lui. An cu an mă legăn în nădejdea că, odată și odată, împrejurările mă vor ajuta să apuc drumul Damascului, așa cum îi promiseseam și cum îmi dictează inima. Drumul, deși nu l-am făcut aievea, îl cunosc la perfecție: șimindifer.. vaporeur... Șaam... un arabe... Abdullatiff? L-am străbătut de atâtea ori în gând și-l voi străbate și de aci înainte, căci foarte des îmi este dat să fac plăcuta constatare, că tata Abdullatiff este mereu prezent, în mintea și inima mea...

Până în toamna anului 1915, prizonierii români din Rusia nu au putut avea nici un contact cu țara românească. Din motive asupra cărora nu este locul să ne extindem aci, ziare românești nu primeau decât ungurii și nemții, prin intermediul conaționalilor lor din București, pe cari noi, cei puși sub carantină politică, nu le puteam ceti. O singură dată am încercat să cer cu titlu de împrumut un număr din „Universul“, dar am fost refuzat categoric. Noi trebuia să ne mulțumim cu fragmente prost și tendențios traduse și publicate în monitorul ungurese al lagărului. Astfel noi, românii din Krasnojarsk, cele dintâi cărți românești a trebuit să ni le procurăm prin Crucea Roșie, din Heidelberg. Acestea însă erau cărți de literatură, cari nu aveau nicio legătură cu actualitatea, ce frământa toate conștiințele românești. Abia pe la începutul anului 1916 am simțit că Liga Culturală a reușit să organizeze un serviciu de asistență sufletească a prizonierilor români din Rusia și de care

ne-am împărtășit și noi prin intermediul regretatului meu camarad de regiment, Casian Munteanu.

Până la descoperirea noastră de către Liga Culturală, o singură sursă de informație am avut, care să ne puie în contact cu frământările din țara românească. Erau coloanele marelui ziar „Russkoe Slovo“ din Moscova, care odată pe săptămână publica la foileton scrisori bucureștene semnate de corespondentul său permanent din București, Litovțev, pe cari nu numai că le-am cetit cu interes, dar le-am și tradus, atât pentru uzul camarazilor, cât și ca amintire.

Cu scrisul său obiectiv și chiar însuflețit, Litovțev cerceta în fiecare săptămână regatul Ungariei de pe Jenissey, picurând în sufletul nostru încrederea în ziua de mâine și în conducătorii neamului de pe acele vremuri. Nimeni altul nu a făcut un portret mai fidel lui Ion Brătianu,—nici măcar după moartea lui,—cum îi făcuse Litovțev în preajma încheierii tratatului de alianță al României cu puterile Marei Antante și nimeni nu a înțeles mai bine manevra marelui om de stat al micii României, ca el. Litovțev studiasc atât de bine personalitatea lui Ion Brătianu, încât a prezis cu precizie toate actele lui de mai târziu. Litovțev nu a avut un cuvânt de critică și cu atât mai puțin vreunul de osândă, nici atunci când guvernul român încheiasc faimoasa convenție relativ la aprovizionarea puterilor centrale. Înțelegerea lui Litovțev pentru situația extrem de dificilă a conducătorului unei țări mici era perfectă. Sprijinindu-se pe amănunte impresionante din tactica lui Ion Brătianu, el a găsit cuvinte de scuză și pentru contractul pomenit mai sus și care fusese unanim reprobac de reprezentanții An-

tantei. Ion Brătianu, — spunea Litovțev — a semnat contractul abia după ce își epuizase toate mijloacele menite să-i mascheze politica adevărată. Apoi ni-l descria pe Ion Brătianu cum adormea aproape regulat în timpul audienței ambasadorului german sau austriac, pentru a le face impresia că este un om istovit, pe care prea puțin îl mai pot interesa evenimentele războiului. Dar tactica somnului nu putea merge la infinit și mai curând sau mai târziu, germanii și-ar fi dat seama, că el nu numai că nu doarme, ci dimpotrivă, atunci gândește mai intens.

Litovțev însă nu se mărginea la ceeace făcea, sau avea de gând să facă guvernul român, ci el îmbrățișa cu multă căldură și problema românilor din Austro-Ungaria, dând relațiuni sumare, dar exacte asupra trecutului și suferințelor lor și cari aveau un răsunet îndoit în sufletul nostru.

Astfel, Litovțev devenise un tovarăș nevăzut, dar drag în mijlocul nostru și de care nu ne mai puteam lipsi.

Deschizând ziarul, noi nu ne grăbeam să citim comunicatul despre diferitele fronturi, ci să vedem mai întâi răvașul ce ni-l trimite Litovțev. Și ca un prieten bun ce ne era, el ne-a purtat de grijă până când evenimentele i-au permis. Ultimul răvaș i-a fost un imn de laudă la adresa Bucureștilor, în momentul când îl părăsea, înainte de intrarea nemților, scris în așa fel, cum nu mi-a fost dat să citesc din peana vreunui publicist român. De aci înainte a colindat toate capitalele țărilor aliate: Atena, Roma, Paris, Londra, de unde însă nu mai scria lucruri cari să ne atingă di-

rect, pe cari însă totuși le citeam, fiind scrise de cineva pe care îl iubeam și care era Litovțev.

Revoluția bolșevică și suprimarea ziarului „Russkoe Slovo“, au rupt contactul nostru lectural cu Litovțev, dar nu și pe acela sufletesc. Nu odată mă gândesc, că cel ce ne-a dat o hrană sufletească atât de scumpă în vremuri grele pentru noi, ca nație și ca indivizi, care a scris atâtea pagini frumoase despre istoria noastră contemporană și dela care am aflat atâtea lucruri înălțătoare despre o capitală pe care nu toți românii o iubesc ca Litovțev, — acum el însuși a ajuns în trista noastră situație de ieri, fără ca conștiința binelui ce ni l-a făcut să-i încălzească ființa și singurătatea.

Necunoscând soarta pribeagului dela Londra, sufletul meu este mereu chinuit de sentimentul ingratitudinii față de omul, care fără să mă cunoască, mi-a făcut atât de mult bine și care se revarsă și azi asupra mea. Căci Litovțev a fost cel dintâi care m'a învățat, ca băcătorind străzile strâmbe ale Capitalei noastre, s'o judec întotdeauna drept. El a avut deci o influență decisivă și asupra vieții mele particulare de mai târziu, pe care nu o regret și pentru care îi voi fi veșnic recunoscător. Și nu mă voi odihni în gândul meu până atunci, până când pribeagului Litovțev nu i se va aduce la cunoștință, dacă va mai trăi, această umilă și târzie răsplată morală a scrisului său devotat.

În cei doi ani trăiți la Krasnojarsk, Doamne, multă jale s'a mai acumulat în noi și care ne apăsa cu atât mai greu, cu cât nu-i puteam da expresie. În interiorul lagărului se instalase un ciardaș zgomotos, iar în afara lui suna cântec straniu de balalaică și niciuna nu găsea ecou în sufletul nostru amărât. În cazarma muscălească păzită de aprigi dulăi ungurești, doina noastră nu putea avea pic de loc și toleranță. Astfel noi trăiam numai cu amintirea ei și cu gândul însetat de ea.

Și totuși, cineva, tot un fel de prizonier ca și noi, dar pe viață, și tot de neamul nostru, a avut nenorocul să aducă glas de doină și între zidurile intolerante ale Ungariei de pe Jenissey. Acesta era moș Gligore, muncitor zidar, basarabean de origine, care părăsind seara lucrul, își scotea fluierul dela brâu și pornind spre Krasnojarsk se jeluia într'una, până când dispărea în zare și în zgomotul orașului. Conștient, el se tânguia pentru sine, dar la jalea lui răspundeam și noi. Multe seri am urmărit făptura lui înaltă, îm-

brăcată în straie căzăcești, dar cu instrumentul de doinit al românului în mână, până când într'una din zile am putut să gădesc explicația acestei nepotriviri.

Povestea lui moș Gligore era tristă din cale afară. De douăzeci și cinci de ani era condamnat să trăiască în Siberia, pentru că în tinerețele lui făcuse contrabandă de tutun la granița ruso-austriacă. Drept pedeapsă a fost deportat în Siberia. Întâi la Delta Jenisey-ului — acolo unde nu e noapte niciodată — de unde, după vreo cinci ani i-au dat voie să se coboare la Krasnojarsk. Aci s'a însurat cu o rusoaică, cu care are un fiu muscal — așa îi zicea fiindcă nu știa moldovenește — și tare se dorește între ai săi, în Basarabia. Odată încercase să evadeze, dar a fost prins și readus tocmai din apropierea Uralilor. N'a renunțat însă la acest gând nici acum, deși e bătrân, căci o fi greu să trăiești pe pământ străin, dar să și mori în el, acesta e gândul cel mai grozav. Acum așteaptă ca din bătaia încinsă să iasă o revoluție, după cum se vorbește în oraș, și atunci să se poată întoarce în Basarabia, fără pașaport.

Atâta mi-a putut spune din viața lui, într'o moldovenească săracă în cuvinte și expresii, dar bogată pentru moș Gligore, înstrăinat de ai săi de un sfert de veac și orb la scris din naștere. Căci bogat și întreg român este acela care fără să cunoască taina scrisului, numai cu dorul de ai săi în suflet și cu doina strămoșească pe buze, străbate un sfert de veac, singur-singurel, printre străini, fără să-și piardă limba și naționalitatea și a cărui supremă năzuință este ca măcar mort să ajungă acasă. Stând de vorbă cu moș Gligore, fără să vreau, gândul meu s'a întors

la Petrila, unde am cunoscut aceeași salvatoare concepție de viața românească. Din satul meu natal, înainte de războiu, mizeria sau dorul de progres material a trimis în America sute de țărani. Dar pe măsură ce și-au ajuns scopul, ori și-au pierdut iluziile, rând pe rând s'au întors acasă. Unul singur a murit acolo într'un accident, care după cum se știe nu intră în prevederea omului. Dar acest singur caz, care a deschis ochii tuturor asupra eventualității morții printre străini, a pus capăt emigrării în America. De aci încolo, petrilenii mei preferau să moară săraci, la casa lor, decât bogați, aiurea.

Unindu-ne, prin grai viu, dorurile, moș Gligore ne vizita regulat în lagăr. Cât timp au mai durat lucrările, ne vedeam în amurg, iar după ce acestea au încetat, el venea din oraș să ne vadă, în fiecare zi de sărbătoare. Mai mult chiar. Deși a plătit-o cu deportarea pe viață, de dragul nostru s'a apucat din nou de contrabandă. Deși vânzarea și răspândirea alcoolului era oprită în Rusia din ziua mobilizării, de fiecare dată moș Gligore se prezenta cu o sticlută de coniac pentru ceaiu și pentru care, ferit-a Dumnezeu să primească vreun ban. Nu l-am putut determina la așa ceva nici arătându-i teancul de cincizeci de ruble ce constituia leafa mea pe o lună.

— Ruble am mai văzut — deși nu prea multe — îmi răspundea, dar moldoveni ca voi nu mi-a fost dat să văd de douăzeci și cinci de ani.

Dar el consimțea să bea cu noi din propriu-i dar, ca din ploscă, căci acesta era un obicei românesc. Așezându-ne pe câte o margine de pat, sau pe o grămadă de cărămizi — deoarece car cu proțap nu a-

veam — treceam, cu discreția cerută de împrejurări, sticluța de coniac din mână în mână, vorbind despre lucruri și obiceiuri moldovenești și despre vremea când toți moldovenii „se vor îngrămădi laolaltă“, care trebuie să vie. Atunci vom pleca cu toții din Krasnojarsk. I-am promis să-l luăm cu noi și pe moș Gligore, dimpreună cu fiul său muscal, care mai are vreme și mai poate să devie moldovean.

Idilei românești cu plosca i-a pus capăt izolarea ermetică a lagărului. Prin aceasta am pierdut contactul cu moș Gligore și planul de a pleca împreună a fost zădărnicit. Dar a venit revoluția dorită de moș Gligore și „îngrămădirea moldovenilor“ vestită de noi, de cari sunt sigur că a profitat și moș Gligore. Par'că-l văd cum și-a luat muscalul de mână, năzuind cu pas grăbit spre satul lui din Moldova, al cărei pământ îl chema stăruitor, nu atât să trăiască, cât mai ales să moară în el, după cum însuș spunea și dorea, căci așa se gândește orice român.

Însfârșit, evenimentul atât de firesc și atât de mult așteptat de noi s'a produs. Ediții speciale ale ziarelor din Krasnojarsk ne aduc vestea, că România a declarat războiu Austro-Ungariei. În Vojenni Gorodok știrea ne-a parvenit a doua zi după masă.

Fiind de mai înainte hotărâți ce să facem într'o asemenea eventualitate, la primirea știrii nu mai era nevoie de nicio consfătuire. Fără a trăda nici cel mai mic gest de enervare sau pregătire, — nici nu ne-am întâlnit măcar, — m'am așezat la masa de scris improvizată, dimpreună cu camaradul Romulus Coțoiu, gramatic rus și el, și am redactat cea dintâi adresă către comandantul lagărului. În stil telegrafic i-am arătat starea noastră sufletească și intenția de a merge de bunăvoie pe frontul românesc, indicând în acelaș timp: numele, gradul și locuința fiecăruia din noi și cerându-i să ne izoleze imediat de unguri și austriaci. Bineînțeles, am cerut să fim escortați, căci altfel nu vom putea scăpa din lagărul administrat și terorizat de unguri. Scrisoarea astfel redactată am

predat-o unui sergent rus, cu rugămintea de a o re-mite comandantului.

Abia spre seară, zece din cei doisprezece intelectuali români câți erau în total, au trecut rând pe rând pe la noi, să se convingă dacă nu cumva i-am scăpat din vedere. L-am liniștit pe fiecare în parte, spunându-le că a doua zi să stea fiecare în baraca sa și lângă patul său. Dar acest scurt schimb de cuvinte și vizită de o clipă nu a atras atenția nimănui, contactul dintre noi fiind obișnuit și cunoscut. Incolo ne făceam că ne continuăm îndeletnicirile obișnuite, ca și când nu s'ar fi întâmplat nimica. În realitate însă, eram numai ochi și urechi. Și atenția noastră avea să înregistreze impresii din cele mai interesante, mai ales în ce-i privește pe unguri.

Întâi de toate, discutând cu multă aprindere întreolaltă, se făceau că nu pricep câtuși de puțin politica statului român, care uitând de Basarabia românească se aliază cu Rusia, care constituie o primejdie egal de mare, pentru Ungaria ca și România. Al doilea, își ziceau, atitudinea României s'ar mai putea explica, dacă Românii din Ardeal și-ar fi manifestat vreodată dorința de a se rupe de Ungaria. Dar, după cum vedeți, aceștia luptă eroic pentru cauza sfântă a Ungariei și nici nu vor să audă de vreo alipire la România. Și o mânau așa înainte, descoperind ca prin minune, românilor ardeleni mai multe calități și virtuți decât păcate ce le atribuiam înainte de declarația de războiu a României. Între timp ne trimiteau priviri pline de dragoste prefăcută și caină. În fond, acest fel de a discuta era tot o provocare la adresa noastră și la care am înțeles că nu trebuie să reacționăm.

Știrea despre războiul României a fost comentată în fel și chip de întreg furnicarul de oameni din Vezzenni Gorodok. Discuțiile pe această temă poate că ar fi urmat multă vreme, dacă conviețuirea noastră nu ar fi fost îngrădită de un sever regulament de cazarmă, care comanda odihnă tuturor după orele unsprezece din noapte. Refractari acestui regulament am rămas numai noi, cei zece români care scrisesem răvaș de alianță comandantului rus și razele aurorei boreale, care continuau să lumineze pământul sterp al Siberiei și par'că și mintea noastră încărcată de gânduri, în ciuda nopții fizice și a beznei politice ungurești.

Trecuseră douăzeci și patru de ore grele, până când comandamentul rus a luat cunoștință de răvașul nostru diplomatic. A doua zi după prânz, la fiecare adresă indicată de noi a apărut câte un soldat rus și strigându-ne pe nume ne-a zis: „Vozmi“, făcându-ne semn de plecare. Adică să ne luăm calabălăcul și să pornim după el. Fără nicio vorbă, eu și camaradul Coțoiu cu care stăteam alături, ne-am strâns repede ținuturile într'un pachetel de mână și în cinci minute eram gata de plecare. Cei vreo douăzeci de colocatari stăteau și priveau înmărmuriți de par'că ar fi căzut cerul pe ei. Numai Izsák Béla stătea lungit pe pat, imperturbabil ca întotdeauna, fără să privească măcar. El prevăzuse și judecase din bună vreme evenimentul ce ne despărțea acum și era ferit de emoțiile surprizei. Nu m'am putut stăpâni să nu-i zic, pentru ultima oră: „Servus Béla“, la care și el, mai mult duios decât supărat, mi-a răspuns: „Servus Péter“....

Dar oricât de puțin am fi zăbovit, acest interval de timp era suficient ca în toată cazarma să se afle despre rostul plecării noastre și să se dea alarma. În momentul ieșirii noastre, în fața despărțământului pe care îl locuisem erau masați zeci și zeci de curioși. Neștiind că rusul care venise să ne ia era lipsit de armă, nu au îndrăznit să intre înlăuntru. Le-am indentificat însă prezența și numărul după murmur. Ne-am strecurat ușor și prin semi-întunericul coridorului îngust de scânduri. Abia în liber ungurii și-au dat seama, că nu eram escortați de soldați înarmați, ceeace le-a dat curaj. În curte, trebuind să-i așteptăm și pe camarazii din celelalte bărci, numărul lor creștea din ce în ce. În scurtă vreme, în fața noastră era o mare de capete, cari pe măsură ce întârziam, treceau la amenințări. Dintr'un moment într'altul ne așteptam să treacă la atac, când deodată, cineva din grupul nostru exclamă: „Nu vă temeți băieți! Ungurii nu au uitat că au de-aface cu valahi sălbatici și nu vor îndrăzni să se lege de noi“. Intr'adevăr, distanță de câteva sute de metri, cei zece tineri români mergeau cu pas hotărît și cu capul în sus, printre șirurile nesfârșite de unguri, cari vociferau și scui-pau, ceeace părea să-i amuze grozav pe rușii ce ne însoțeau și cari nu pricepeau de ce se ceartă oare austriacii?...

În vreo zece minute eram în afara gardului ce împrejmuia lagărul propriuzis, după care urmau pavilioanele locuite de garnizoana rusă. În urma noastră se închid pentru totdeauna porțile Ungariei de pe Jenissey și ni se deschide larg poarta vieții naționale. Momentul era solemn și emoționant pentru noi. Ne

1 2 3 4 5 6 7

8 9 10

1. Caporal tet. Valeriu Sângeorzan, 2. Cadet Emanoil Câmpăanu, 3. Cadet Gheorghe Molin, 4. Stegar Octavian Moga, 5. Cadet Iuliu Mois, 6. Caporal tet. Ilie Neamțu, 7. Cadet Gheorghe Marian, 8. stegar Romulus Coțioiu, 9. subloc. Valeriu Socol, 10. Cadet P. Nemoianu.

oprim o clipă și oferind însoțitorilor noștri țigări din belșug, mai aruncăm o privire asupra lagărului în care am trăit doi ani de chinuită, dar instructivă tinerețe. El a avut darul să ne învețe în pragul majoratului, ceeace alții nu știau nici în plină maturitate, că pentru români nu există viață decât în afară de granițele „Ungariei fericite“. Conștienți de acest adevăr, descoperit pe prețul unor scumpe suferințe proprii, ne ridicăm bagajul sărăcăcios și pornim cu elan tineresc pe drumul învierii neamului nostru oropsit. Firește, nu bănuiam încă, cât de spinos, dar și cât de frumos va fi.

XXVIII. IARĂȘI PRIZONIER LA RUȘI.

Eșind din lagăr, numai sufletește ne-am depărtat de el, nu și fizicește. De unde, în închipuirea noastră înfierbântată străbăteam cu iuțeala fulgerului stepele ruse și ne vedeam chiar în uniformă românească, marșul nostru fizic a durat exact cinci minute. El s'a oprit brusc în fața unui pavilion dela marginea lagărului, ocupat în parte de sub-ofițeri ruși și în care ni s'au amenajat și nouă trei camere. Care va să zică, din robi la unguri am ajuns abia prizonieri la ruși, iar până să devenim voluntari ai armatei române, — mai va! Totuși, n'am putea spune, că această schimbare pe loc a fost lipsită de orice importanță.

Un prim folos pentru noi era că puteam să circula liber în lagăr și să comunicăm direct cu comandamentul rus. De aci înainte, ziua o inauguram cu vizita la cancelarie, întrebând dacă nu cumva a venit vreun ordin relativ la noi. Dar răspunsul era unul și același: „niet!“

Făcând mai de aproape cunoștință cu praporșciul, comandant direct al lagărului, uneori venea și acesta pe la noi. Dar vizitele lui nu erau dictate de

vreun sentiment de prietenie, ci fiindcă interesul îl aducea. De regulă venea cu un teanc de acte pentru a fi traduse în nemțește și ungurește, sau vice-versa. Le făceam cu plăcere, căci altă treabă nu aveam. Pentru îndeletniciri sedentare, ca în lagăr, nu mai aveam răbdare. Eram ahtiați după mișcare, acțiune. Lucrările cerute de praporșcik le făceam cu atât mai bucurios, cu cât ne gândeam că asemenea servicii vor putea accelera și plecarea noastră.

La vreo lună de zile după ieșirea din lagărul propriu-zis, ne pomenim însă cu o vizită matinală a praporșcikului, care intră la noi în cameră cu o față extrem de radioasă și contrar obiceiului, îmi întinde mâna mie și camaradului Coțioiu. Probabil — ne gândeam — praporșcikul ne aduce acum vestea, că putem pleca. Profundă eroare! Praporșcikul din alte motive era vesel și pe cari se grăbi să ni le împărtășească și nouă.

— V'am făcut un mare bine, — exclamă praporșcikul. Am scris comandamentului din Irkutsk despre serviciile ce ni le-ați făcut aici, timp de o lună de zile și iată acum că generalul ne scrie să vă trimitem pe amândoi la Irkutsk, spunând că vă oferă câte trei sute de ruble pe lună fiecăruia. Sunteți oameni făcuți, domnilor, și veți avea norocul să fiți în contact zilnic cu organele superioare militare din Siberia. Mă bucur nespus de mult, că eu am avut norocul să vă fac acest serviciu și vă rog și pe d-voastre ca atunci când vi se va da ocazie, să nu uitați nici d-voastre de a pune o vorbă bună pentru mine.

Mare i-a fost mirarea bietului praporșcik, când a

văzut că, noi nu ne bucurăm deloc și că nici prin gând nu ne trece să primim bănoasa propunere.

— Noi, domnule praporșcik, — i-am răspuns, — nu de aceea am ieșit din lagăr ca să ne înfundăm și mai mult în Siberia și fiindcă am râvni la slujbe. Noi am ieșit cu scopul precis și unic de a putea merge pe frontul românesc, unde să contribuim și noi, cu mîdestele noastre puteri la eliberarea Transilvaniei de sub unguri. Slujbele civile sunt pentru timp de pace, iar nu pentru timp de războiu. Prin urmare, asta vă rugăm să binevoiți a scrie la Irkutsk și că din acest motiv nu putem primi măgulitoarea propunere a comandantului de acolo.

Răspunsul nostru a stârnit cea mai grozavă decepție ce se poate întipări pe fața unui om. Făcând eforturi vizibile de a pricepe exact sensul spuselor noastre, praporșcicul tăcu o bună bucată de timp și punând scrisoarea în buzunar rosti ca pentru sine: nu mi s'a întâmplat să văd ca cineva să refuze oferte atât de splendide. Apoi, adresându-ni-se nouă ne întrebă:

— Toți românii din Transilvania se gândesc ca voi?

— Până la unul, domnule praporșcik, fu răspunsul nostru sincer și plin de mândrie.

Care va fi fost părerea intimă a praporșcicului despre refuzul nostru, n'am reușit să aflăm. Am bănuțit însă din faptul, că de atunci el n'a mai venit la noi și nu ne-a mai dat de lucru.

Rămași de capul nostru și în nădejdea, că odată tot va trebui să se dispună de noi, am început să ne preocupăm de plecare. Mai întâi ne-am pus de acord înfățișarea noastră exterioară cu hotărîrea luată. Am

scos banii dela chimir, adică din sân și ne-am îmbrăcat civil, aruncând de pe noi resturile de uniformă austriacă. Apoi ne-am procurat, încetul cu încetul, cele necesare pentru lungul drum ce ne aștepta, pe care l-am făcut și pe care, mult-puțin, îl cunoșteam.

Intre timp ne duceam mereu pe la cancelarie să ne interesăm de plecare. Dar nici după două luni „niet“-ul nu s'a transformat în „da“. Astfel ne-am pierdut răbdarea și am hotărât să ne adresăm deadreptul la București. Incercare zadarnică și aceasta, căci după declarația de războiu a României, nicio scrisoare n'a putut părăsi teritoriul Rusiei. Granița rusă s'a închis ermetic, ca și cum războiul s'ar fi desfășurat dealungul Prutului, iar nu dealungul Carpaților.

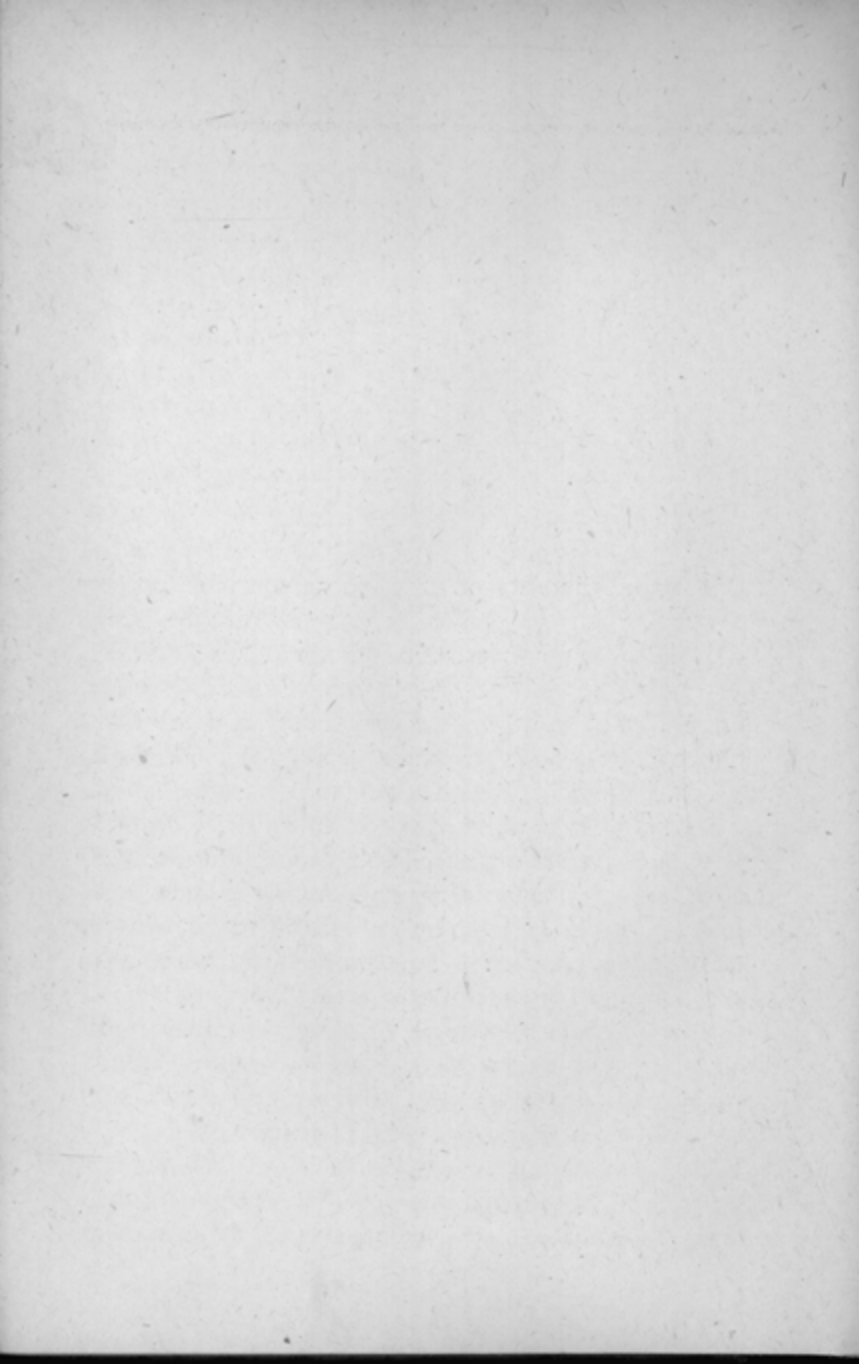
Abia pe la sfârșitul lui Noemvrie, mergând la cancelarie pentru a ne ridica leafa pe această lună, casierul-intendent al lagărului ne aduce la cunoștință, că este ultima leafă ce o mai primim dela el, întrucât are ordin să ne facă foaia de drum, urmând să plecăm la Kiev. Intr'adevăr, chiar în după amiaza aceleiași zile, în preajma cancelariei așteptau cinci săniuțe menite să ne transporte până în gara Krasnojarsk. Dând fiecăruia din noi câte o blană cazonă și un însoțitor-sergent tuturora, ne-am urcat doi câte doi într'una, deși ne venea să alergăm zburdalnic alături de ea, în rând cu „izvózscik“-ul, care în felul acesta se ferea de amorteală. Era pe înserate când, după doi ani, traversam aceeași stradă a orașului Krasnojarsk, dar în sanie cu zurgălăi și în sens invers. Intr'un sfert de ceas eram în gară, așteptând trenul de Irkutsk. După orar, el trebuia să sosească pe la zece seara, dar la această oră, iarna, om nu se

încumetă să circule între Vojenni Gorodok și Krasnojarsk, această distanță constituind promenada nocturnă a lupilor, cari pe aci sunt mai flămânzi și mai numeroși.

La orele unsprezece iată că apare și locomotiva uriașă a trenului așteptat de noi, nu de două-trei ceasuri, ci de doi ani împliniți. Mușchiul alb de gheață ce o acoperă îi dă o înfățișare impunătoare. Oprindu-se în loc, ne urcăm repede într'un vagon de clasa a treia și ocupând trei compartimente întregi, imediat le transformăm în cabine de dormit. Căldura vie și aburoasă a vagonului calmează nervii extenuați de puternicele emoții ale plecării, care s'a lăsat prea mult așteptată și care ni se păruse că nu mai vine. Acum când ea este aci, capul nostru cade obosit pe scândura fără așternut. Dar visurile noastre au rămas treze și luându-se la întrecere cu viteza trenului transsiberian, făureauă cu îndrăzneală tinerească o Românie mare și fericită.

Visuri siberiene, legănați-ne până când veți deveni realitate, sau dacă nu, faceți să murim odată cu voi...

Cunoscând distanța ce avem de parcurs, ne-am urcat în vagon cu cea mai mare doză de răbdare posibilă, fără să numărăm zilele, ci doar săptămânile. Celce pleacă la drum în Rusia fără această provizie necesară, riscă să nu mai ajungă teafăr la destinație.

Cu atât mai mare ne-a fost mirarea când, după două zile de mers, călăuza și garda noastră ne dă jos din tren, în gara Acinsk, un mic orașel de provincie. Norocul nostru că, aci am dat de oameni mai comunicativi și mai prietenoși, cari ne-au tratat conform cu calitatea ce singuri ne-am însușit, adică de candidați la voluntariat. În prima seară, praporscicul comandant al garnizoanei ne-a invitat la ceaiu. Cu această ocazie ne-a explicat, că nu vom fi reținuți la Acinsk decât câteva zile, până când vor sosi și alte grupuri de români anunțați din Siberia Orientală, după care imediat ne va expedia la Kiev.

Limba rusă nemai constituind vreo piedică pentru noi, am profitat și abuzat de gentileța praporșcicului, pe care l-am asaltat cu o ploaie de întrebări, ceea ce

era și explicabil din partea unor oameni cari, vreme de doi ani au trăit izolați de problemele ce frământau o lume întreagă și la cari ei nu puteau privi decât prin fereștrăuica îngustă a vieții de prizonier, sau aceea oarbă a Ungariei de pe Jenissey. Descopcierea aceasta din ritmul vremii și a evenimentelor a fost de vină, că nu am putut înțelege exact sensul celor spuse de praporșcikul nostru, deși limba o înțelegeam foarte bine. Abia mai târziu ne-am reamintit de adevărul ce ni l-a spus.

Deși aproba din tot sufletul pasul ce l-am făcut, asigurându-ne că, în locul nostru el ar fi făcut la fel, totuși, el era foarte sceptic în ce privește rezultatul zbuciumului nostru, prevestind hotărît că războiul nostru comun este iremediabil pierdut. Dela această convingere nu-l puteam abate cu niciun chip. El afirma într'una, sus și tare, că Rusia își va trăda aliații și cu aceasta soarta războiului va fi pecetluită. Apoi a început să ne povestească despre Rasputin, despre existența căruia până aci nu aveam nici o cunoștință despre călugărul care realmente conduce destinele marelui Rusii. Și pe măsură ce povestea, fața i se întuneca, strângând din pumni, ca unul care ar fi avut o răfuială personală cu acest personaj misterios. Erau mărturisirile sincere și dureroase ale unui adevărat patriot rus, pe care însă, din cauza necunoașterii împrejurărilor, noi nu-l puteam înțelege. De altfel, era și greu de presupus, cum un călugăr incult și fără nicio calitate oficială, să se puie deacurmezișul în calea unei împărății de peste o sută șaptezeci de milioane de oameni.

Părăsind Acinsk-ul, profețiile praporșcikului de a-

colo ni s'au întipărit mai mult ca o temă de conversație, avută direct și nestingheriți de nimeni, cu cei dintâi ruși, dar fără să le atribuim vreo valoare deosebită. Ne-am adus aminte de ele mai târziu, atunci când însăș evenimentele politice l-au confirmat. Până atunci însă, noi vom bătători drumul inimii, sperând tot ce este frumos și bine, îmbărbătându-ne reciproc.

Dacă în drumul nostru spre Siberia, când eram voiajori fără țintă, am fi dorit să cunoaștem locuri și oameni, acum, având un rost precis și de multă vreme dorit, curiozitatea noastră era prea puțin intrigată de alte lucruri. De cum ne-am urcat în vagon la Acinsk ne-am constituit în cor, mai ales că numărul nostru sporise la douăzeci de inși și am mânat-o într'una cu marșul „Veniți viteji“... și alte cântece naționale. Doar Volga, cu apele-i întinse, ne-a deștep-tat pentru câteva clipe din reveria noastră ostășească. Incălcând-o, iar am luat-o d'acapo.

Așa am dus-o, mai mult în vis decât în realitate, mai bine de două săptămâni. Scurt după Crăciun am sosit la Darnița de lângă Kiev, localitate ce constituie ultima etapă, deși nu tocmai scurtă, a prizonieratului nostru. Ajunși aci, deocamdată ne mulțumim să traducem, mai jos, relația oficială asupra sosirii noastre la Darnița, scrisă în rusește de către *Seniorul* coloniei voluntarilor români și adresată generalului comandant al lagărului, care glăsuște după cum urmează:

RAPORT

Darnița, 29 Decemvrie 1916.

„Numărul ofițerilor este de 252.

Efectivul de ieri al ofițerilor a scăzut cu doi, întrucât aceștia s'au întors în lagăr, nefiind voluntari. Astfel, ofițerii au rămas în număr de 235. La aceștia se mai adaugă 17 noi sosiți și anume: Aurel Maxim, Olimpiu Piso, dr. Ioan Baltariu, Gheorghe Koevari, dr. Aurel Moldovanu, Octavian Moga, Romulus Coțoiu, Emanoil Câmpeanu, Petru Nemoianu, Gheorghe Marian, Iuliu Ghila, Valeriu Socol, Simeon Anghel, dr. Corneliu Pop, Gheorghe Molin, Iuliu Mois și Ioan Popan.

In lagărul de prizonieri s'au întors: dr. Vasile Meșter și Victor Jurco.

Numărul ordonanțelor este de : 63.

Raportez că, printre ofițerii sosiți astăzi se găsește căpitanul Aurel Maxim, în vârstă de 36 ani. După grad, d-sa este cel mai chemat să îndeplinească funcția de senior. După vârstă, d-sa este însă mai tânăr. Vă rog să binevoiți a desemna persoana care să îndeplinească rolul de senior.

In legătură cu cererea noastră cuprinsă în raportul din 26 Decemvrie a. c., relativ la medicii voluntari și dreptul lor de a vizita pe voluntarii români, vă rog să binevoiți a ne comunica hotărîrea luată de dv., în această chestiune.

Locotenentul Romulus Peșteanu, pe care l-am reclamat ieri, s'a făcut imposibil printre noi, după cum reese din scrisoarea lui în limba germană alăturată aci. Prin aceasta el declară, că nu respectă niciun fel

le ordine aci. Pentru evitarea unor eventuale neplăceri din partea unui astfel de răzvrătit, vă rog să bi-
nevoiți a-l interna în lagărul de prizonieri, până când
e va îndrepta“.

(ss) Dr. Victor Deleu.

Pentru ceata de români descălecați din Krasno-
arsk, ca și aceia veniți din alte colțuri ale Rusiei,
raportul de zi semnat de Seniorul coloniei românești
în Darnița, constituie începutul unei alte vieți, pe
at de bogată în fapte, pe atât de spinos. Dar firul
vestirilor noastre trebuind să-l întrerupem aci,
mulțumim Celui de sus, Cel ce ne-a cârmuit pașii și
pătele noastre și care, pedeeasupra, ne-a învrednicit
numai de a le supraviețui, dar ne-a acordat și ră-
zului de a le așterne pe hârtie. Cunosând bunătatea
fără margini, îndrăznim să-i solicităm răgaz și
necuvântare și pentru a putea încheia această po-
ste, care nu este a noastră, a câtorva, ci a unui
am întreg, care neconținut a crezut și crede In-
insul.

BIBLIOTECA CENTRALA
A REGIUNII BANAT

367.387.

BIBLIOTECA CENTRALA TIMIȘOARA
a colecției speciale

TABLA DE MATERII

PARTEA I-a

	<u>Pagina</u>
CAP. I. — Vitam et sanguinem	5
CAP. II. — Cel dintâi mort	11
CAP. III. — Cel dintâi rănit	17
CAP. IV. — Rückwärtskontrierung	23
CAP. V. — Belșug și holeră	27
CAP. VI. — Nu suntem Buri	33
CAP. VII. — Armistițiu clandestin	39
CAP. VIII. — Umgruppierung	45

PARTEA II-a

CAP. IX. — Prizonier	53
CAP. X. — Zbornii punkt	59
CAP. XI. — Seicias	65
CAP. XII. Krasnojarsk	71
CAP. XIII. — Criza de confort	75
CAP. XIV. — Lapte din sac	81
CAP. XV. — Tifosul exantematic	85
CAP. XVI. — Aurora Boreală	89
CAP. XVII. Maghiarizarea lagărului	92
CAP. XVIII. — Ungaria de pe Jenissey	97
CAP. XIX. — Fericirea patriei maghiare	103
CAP. XX. — Trădătorul	107
CAP. XXI. — Stössel învață franțuzește	111
CAP. XXII. — Chaim Weissburg	117
CAP. XXIII. — Izsák Béla	123
CAP. XXIV. — Abdullatiff	127
CAP. XXV. Litovțev	135
CAP. XXVI. — Moș Gligore	139
CAP. XXVII. — Extra Hungariam	143
CAP. XXVIII. — Iarăș prizonier la Ruși	149
CAP. XXIX. — Darnița	155

